

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Andreja Videmšek

Dejavniki vpliva na odločitev kmetov za biološko
dinamično metodo kmetovanja: primer Slovenije

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Andreja Videmšek

Mentor: izr. prof. dr. Marjan Hočevar

Somentorica: dr. Maja Kolar

Dejavniki vpliva na odločitev kmetov za biološko dinamično metodo kmetovanja: primer Slovenije

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

Zahvaljujem se ...

*... mentorju dr. Marjanu Hočevarju za vse strokovne nasvete
in konstruktivne pogovore,*

*... somentorici dr. Maji Kolar za vse strokovne predloge
in spodbudne besede,*

*... biodinamičnim kmetom za sodelovanje v praktični raziskavi,
še posebej sogovornikom v intervjujih,*

*... staršem, ki so mi omogočili študentska leta,
in mi dali priložnost, da spoznam biodinamično kmetovanje,*

*... ostalim družinskim članom za spodbudo in podporo,
še posebej Simoni in Dejanu za pomoč v ključnih trenutkih,*

... prijateljem za pozitivne misli in potrpljenje,

... Davidu, ker mi vedno stoji ob strani.

Dejavniki vpliva na odločitev kmetov za biološko dinamično metodo kmetovanja: primer Slovenije

Biološko dinamično kmetovanje sicer uvrščamo v ekološko kmetovanje, vendar se v nekaterih pogledih pomembno razlikuje od le-tega. V magistrskem delu opredelimo ključne razlike med konvencionalnim, ekološkim in biološko dinamičnim kmetovanjem ter primerjamo značilnosti biološko dinamičnih kmetij z značilnostmi ekoloških in konvencionalnih kmetij v Sloveniji in svetu. Preusmeritev v ekološko, še bolj pa biološko dinamično metodo kmetovanja je pomembna odločitev za kmete, saj gre za večletni proces, ki vpliva na celotno organizacijo kmetije ter predstavlja spremembo vrednot in načina življenja za tiste, ki na kmetiji živijo in delajo. V magistrskem delu na primeru slovenskih certificiranih biološko dinamičnih kmetij raziskujemo, kateri dejavniki vplivajo na odločitev kmetov za biološko dinamično metodo kmetovanja. Proučujemo, če je hierarhija dejavnikov drugačna pri kmetih, ki kmetujejo po biološko dinamični metodi več kot 10 let, od tistih, ki so se za to metodo odločili v zadnjih letih. Na podlagi ugotovitev predlagamo usmeritve za nadaljnje raziskovanje omenjenega področja ter izpostavimo pomen organizacije biodinamičnih kmetov za nadaljnji razvoj biodinamike v Sloveniji.

Ključne besede: ekološko kmetovanje, biološko dinamično kmetovanje, biodinamika, trajnostni razvoj, način življenja

Factors affecting farmers' decisions for the biodynamic farming method: the case of Slovenia

The biodynamic farming is considered as an organic farming, but there are some significant differences between the two methods. The master thesis defines key differences between conventional, organic and biodynamic agriculture with comparison of biodynamic farm characteristics towards characteristics of organic and conventional farms in Slovenia and the world. Conversion into organic, and even more to the biodynamic farming, is an important decision for a farmer, since the process takes several years and influences complete organization of the farm including changing the way of life and values of those who live and work on the farm. The master thesis explains, on individual cases of Slovenian certified biodynamic farms, the factors that affect decision process to convert to the biodynamic farming. We study the changes in hierarchy of these factors for farmers that have been farming biodynamically for 10 years and for those who have decided to start a few years ago. Based on the findings, we suggest guidelines for further research of this field and expose the meaning of the organization of biodynamic farmers for further development of the biodynamic farming in Slovenia.

Key words: organic farming, biodynamic farming, biodynamics, sustainable development, lifestyle

KAZALO

1	UVOD.....	9
2	TEORETIČNA IZHODIŠČA	11
2.1	Trajnostni razvoj	11
2.2	Osnovni pojmi	13
2.3	Sprejemanje inovacij in teorija racionalne izbire	15
3	PRIMERJAVA BIODINAMIČNE, EKOLOŠKE IN KONVENCIONALNE METODE KMETOVANJA.....	16
3.1	Merjenje učinkovitosti pridelovalnih sistemov	19
3.2	Merjenje kakovosti	20
4	BIODINAMIČNO KMETOVANJE V SVETU	23
4.1	Zgodovinski razvoj	23
4.2	Certificirano biodinamično – blagovna znamka Demeter	25
4.3	Organizacije v svetu	26
4.4	Biodinamične kmetije v svetu	28
5	BIODINAMIČNO KMETOVANJE V SLOVENIJI	34
5.1	Zgodovinski razvoj	34
5.2	Organizacije v Sloveniji	35
5.2.1	Biodinamična društva	35
5.2.2	Združenje Demeter Slovenija	36
5.3	Preusmeritev v Demeter	36
5.4	Značilnosti biodinamičnih kmetij v Sloveniji.....	38
5.4.1	Število in velikost.....	39
5.4.2	Raba površin	43
5.4.3	Geografske razmere	46
5.4.4	Regije.....	47
5.4.5	Dopolnilne dejavnosti in predelava	48

5.4.6	Druge tržne dejavnosti.....	50
5.4.7	Trženje	51
5.4.8	Čas vključenosti v Demeter kontrolo	53
5.4.9	Demografski podatki	54
6	DEJAVNIKI VPLIVA NA ODLOČITEV KMETOV ZA BIODINAMIČNO METODO KMETOVANJA.....	60
6.1	Opis raziskave.....	62
6.2	Dejavniki vpliva na odločitev kmetov za biodinamično metodo kmetovanja.....	63
6.3	Odnos do konvencionalnega kmetovanja	64
6.4	Prvo srečanje z biodinamiko	65
6.5	Skrb za okolje in zdravje	67
6.6	Življenjsko prepričanje in način življenja.....	67
6.7	Srečanja z biodinamiki in ogledi biodinamičnih kmetij v Sloveniji in po svetu	68
6.8	Biodinamična društva kot podporni sistem	69
6.9	Antropozofija	71
6.10	Težave s škodljivci	71
6.11	Izziv in povod za raziskovanje	71
6.12	Preusmeritev in Demeter kontrola.....	72
6.13	Odzivi domačih in okolice	76
6.14	Spremembe na biodinamičnih kmetijah.....	80
6.15	Odgovornost in odnos s potrošniki.....	82
6.16	Iskanje informacij.....	84
6.17	Konvencionalizacija	87
6.18	Ekonomski dejavnik	90
6.18.1	Delovna sila	91
6.18.2	Cena Demeter proizvodov	93
6.18.3	Podpora države	93

6.19	Odnos do blagovne znamke Demeter	96
6.20	Največji izzivi	98
6.21	Nadaljnji razvoj biodinamičnega gibanja.....	100
7	SKLEP	102
8	LITERATURA	107
	Prilogi	114
	Priloga A: VPRAŠALNIK O ZNAČILNOSTIH BIODINAMIČNIH KMETIJ V SLOVENIJI	114
	Priloga B: INTERVJU Z BIODINAMIČNIMI KMETI	123

KAZALO SLIK

Slika 3.1: Ekološki kriteriji kakovosti hrane	21
Slika 4.1: Znak Demeter	25
Slika 4.2: Znak »evrolist«.....	26
Slika 4.3: Biodinamične organizacije v svetu	27
Slika 4.4: Število certificiranih biodinamičnih (Demeter) kmetij v svetu po letih	30
Slika 4.5: Površine v certifikaciji Demeter v svetu po letih	30
Slika 5.1: Preusmeritev kmetije v Demeter	38
Slika 5.2: Raba površin na biodinamičnih kmetijah v Sloveniji	44
Slika 6.1: Prikaz značilnosti treh pridelovalnih sistemov na ekoloških kmetijah	88

KAZALO TABEL

Tabela 3.1: Primerjava med pridelovalnimi sistemi.....	16
Tabela 4.1: Število in skupne površine biodinamičnih kmetij v svetu po letih.....	29
Tabela 4.2: Polnopravne članice Mednarodnega združenja Demeter	31
Tabela 5.1: Podatki o kmetijah v Sloveniji	40
Tabela 5.2: Število in površine kmetij v ekološki in Demeter kontroli v Sloveniji.....	42
Tabela 5.3: Razmerje števila biodinamičnih pridelovalcev glede na število prebivalcev v nekaterih državah EU	43
Tabela 5.4: Raba površin na ekoloških kmetijah v Sloveniji v letu 2016	45
Tabela 5.5: Biodinamične kmetije glede na geografske in rastne razmere v Sloveniji.....	46
Tabela 5.6: Biodinamične kmetije po regijah v Sloveniji	48
Tabela 5.7: Vrsta predelave na biodinamičnih kmetijah v Sloveniji.....	50
Tabela 5.8: Druge tržne dejavnosti na biodinamičnih kmetijah v Sloveniji	51
Tabela 5.9: Načini trženja na biodinamičnih kmetijah v Sloveniji	52
Tabela 5.10: Čas vključenosti biodinamičnih kmetij v Demeter kontrolo v Sloveniji	54

Tabela 5.11: Starost nosilcev in vodij biodinamičnih kmetij v Sloveniji.....	55
Tabela 5.12: Starost nosilca kmetije po letih v Sloveniji.....	56
Tabela 5.13: Spol nosilcev in vodij biodinamičnih kmetij v Sloveniji	56
Tabela 5.14: Izobrazba nosilcev in vodij biodinamičnih kmetij v Sloveniji.....	57
Tabela 5.15: Status nosilcev in vodij biodinamičnih kmetij v Sloveniji.....	58
Tabela 6.1: Dejavniki vpliva na odločitev kmetov za biodinamično metodo kmetovanja	64
Tabela 6.2: Aktivnost biodinamičnih kmetov v biodinamičnem društvu	69
Tabela 6.3: Funkcija biodinamičnih kmetov v biodinamičnem društvu	70
Tabela 6.4: Izdelava biodinamičnih preparatov	70
Tabela 6.5: Načini iskanja informacij pri biodinamičnih kmetih v Sloveniji	86
Tabela 6.6: Delovna sila na biodinamičnih kmetijah v Sloveniji.....	91

1 UVOD

Odločitev za določen način pridelave na kmetiji kmetu predstavlja pomembno usmeritev in vodilo pri njegovem delu in (ne)uporabo različnih tehnologij. Takšnih odločitev kmet ne sprejema dnevno temveč gre za izbiro, ki je del večletnega procesa preusmeritve in vpliva na celotno organizacijo kmetije (Best 2009, 198). Preusmeritev iz konvencionalne v ekološko metodo, še bolj pa v njeno vejo biodinamiko pomeni precejšnjo spremembo za samo kmetovanje in način življenja.

Načela ekološkega kmetovanja predstavljajo izziv ustaljenim kmetijskim praksam in pripadajočim vrednotam ter lahko implicirajo nižjo profitabilnost in večje tveganje (Padel 2001, 56). Odločitev posameznega kmeta za preusmeritev v ekološko kmetovanje tako ne moremo pojasnjevati samo z osebnostnimi značilnostmi posameznika, temveč moramo proučiti tudi druge dejavnike vpliva kot so: podpora (kmetijske) politike, razvoj trga, odnos do ekološkega kmetovanja v kmetijski skupnosti in institucionalni razvoj. Potreben je širok pregled celotnega omrežja znanja z vpletenimi proizvajalci, svetovalci in raziskovalci (prav tam).

Biološko dinamično kmetovanje kot veja ekološkega kmetovanja ima do določene mere drugačne usmeritve, ki v ospredje postavlja načela in vrednote pred agroekologijo in ekonomijo (Darnhofer in drugi 2010, 72). V Sloveniji je v certifikacijo vključenih 30 biološko dinamičnih kmetij, ki morajo poleg osnovnih ekoloških predpisov izpolnjevati dodatne zahteve oz. smernice Demeter, kar preverjajo pristojne kontrolne službe.

Cilj magistrskega dela je opredeliti, v čem so ključne razlike med konvencionalno, ekološko in biološko dinamično metodo kmetovanja. Ter na primeru slovenskih certificiranih biološko dinamičnih kmetov ugotoviti, kateri dejavniki vplivajo na odločitev kmetov za biološko dinamično metodo kmetovanja. Proučiti, če je hierarhija dejavnikov drugačna pri kmetih, ki kmetujejo po biološko dinamični metodi več kot 10 let, od tistih, ki so se za to metodo odločili v zadnjih letih.

V magistrskem delu želimo odgovoriti na zastavljamo raziskovalno vprašanje: Kateri dejavniki vplivajo na odločitev kmetov za biološko dinamično metodo kmetovanja v Sloveniji? Poleg tega še podvprašanje: Ali obstajajo razlike v hierarhiji dejavnikov vpliva glede na čas vključenosti v biološko dinamično kmetovanje in tip pridelave?

Za zasnovo magistrskega dela bomo uporabili teoretski pregled obstoječih sekundarnih virov in znanstvenih člankov. V empirični analizi bomo uporabili dve metodi, in sicer anketni vprašalnik in polstrukturiran intervju. Anketni vprašalnik o značilnostih biološko dinamičnih

kmetij v Sloveniji bo izveden na celotni populaciji 30 biodinamičnih kmetij v Sloveniji, vključenih v Demeter kontrolo. Poglobljeni polstrukturirani intervjuji bodo opravljeni na vzorcu 9 certificiranih biološko dinamičnih kmetov, ki bodo izbrani glede na dva indikatorja: tip pridelave in čas vključenosti v biološko dinamično kmetovanje, pri čemer bo ločnica več ali manj kot 10 let.

2 TEORETIČNA IZHODIŠČA

2.1 Trajnostni razvoj

Trajnostni razvoj je pojem, ki postaja v zadnjih letih vse bolj splošno uporaben in 'moden', saj se tako v javnih razpravah kot tudi politiki in raziskovanju pojavljajo sklicevanja na trajnostna načela in cilje. Kos (2004, 333) opozarja, da je trajnostni razvoj pogosto razumljen preveč ohlapno in univerzalno, saj ga »vsakdo dojema in interpretira skladno s svojim znanjem, domišljijo in interesi«, ter poudarja, da gre v resnici za »kompleksen in radikalen koncept«.

Pojem trajnostni razvoj¹ je bil prvič predstavljen leta 1978 s strani Svetovne komisije, znane pod imenom Bruntlandova komisija v poročilu Naša skupna prihodnost. V njem je trajnostni razvoj opredeljen kot razvoj, ki omogoča, »zadovoljevanje potreb sedanje generacije, ne da bi s tem ogrozili sposobnost prihodnjih generacij za zadovoljevanje njihovih potreb (Svetovna komisija 1978, 16). Lokalni in globalni razvoj je treba načrtovati tako, da bodo uravnotežene tri temeljne komponente, in sicer varovanje okolja, ekonomsko rast in družbeno enakost (Svetovna komisija v Kos 2004, 333). Ikerd trajnostno kmetovanje opredeli še nekoliko bolj natančno kot »usmerjeno k varovanju okolja in ohranjanju naravnih virov, ekonomsko upravičeno, konkurenčno ter družbeno podprto (Ikerd v Podmenik 2012, 32).

Za premik od rasti k trajnemu ravnotežju so izrednega pomena vrednote in motivacije ljudi ter doseganje soglasja glede »dinamike uvajanja nujnih, neizbežno tudi nepopularnih ukrepov. Nujni pogoj za implementacijo trajnostnega razvoja je individualna in institucionalna refleksivnost torej stalno opazovanje in odzivanje na soodvisnosti okoljske, ekonomske in družbene komponente razvoja na lokalni, nacionalni in globalni ravni« (Kos 2004, 335).

Kos predlaga kot možen pristop operacionalizacijo koncepta trajnostnega razvoja na treh ravneh, analitični, normativni in strateški (Kos 2004, 335). Na analitični ravni gre predvsem za kredibilno oceno o doseganju ali preseganju nosilnih sposobnosti okolja ter opredelitev časovne razsežnosti, torej presoja, koliko časa imamo ob določenih pogojih še na voljo za preprečevanje nepovratnih okoljskih škod. V tem procesu so pomembne predvsem transparente in kredibilne informacije ekspertnih sistemov (prav tam). Na normativni ravni gre za presojo razdalje med analitičnimi ugotovitvami o realnih posledicah rabe naravnih virov in obremenjevanja okolja ter stopnjo in načinom družbenega odzivanja na te ugotovitve (prav tam). Različne družbe se različno (aktivno) odzovejo na tovrstne pobude k večji trajnosti posameznikovih ravnanj, pri

¹ Angleško *sustainable development*, ki ga v slovenščini večinoma prevajamo kot trajnostni razvoj, lahko pa tudi kot vzdržen ali sonaravni razvoj.

čemer so lahko razlike v precejšnji meri neodvisne od stopnje okoljskih obremenitev (Kos 2004, 336). Na prevzem (ne)trajnostnih praks in spremembe vedenja vpliva »širok spekter interesnih, ekonomskih, kulturnih, psiholoških, lahko pa tudi naključnih dejavnikov« (prav tam). »Ocena, kolikšna je razlika med analitičnimi ugotovitvami in vrednotenjem teh ugotovitev pri različnih skupinah«, je ključni podatek za sestavo uspešne operativne strategije trajnostnega razvoja (Kos 2004, 338).

Opisana zasnova trodelne strukture trajnostnega razvoja jasno pokaže kompleksnost in radikalnost tega koncepta. Takšen pristop bi po mnenju Kosa (2004, 338) lahko bil osnova za sestavo operativnega programa, ki bi združeval »vsebinsko interdisciplinarno sodelovanje med številnimi vpletenimi naravoslovnimi, tehničnimi in družboslovnimi strokami«. Omogočil pa bi tudi, da bi v konkretnih trajnostno naravnanih ukrepih upoštevale lokalne posebnosti ter splošna trajnostna načela prilagodili konkretnim družbenim pogojem, npr. slovenskim (prav tam). Slednje bi prispevalo k legitimnosti in omogočilo prehod v aktivno fazo izvajanja trajnostnega razvoja (prav tam).

Pomembno področje, kjer je nujno aktivno delovanje v smeri trajnostnega razvoja je (intenzivno) konvencionalno kmetovanje, ki danes poleg industrije, prometa in energetskega sektorja gospodarstva velja za enega glavnih onesnaževalcev okolja (Podmenik 2012, 9). V zadnjih desetletjih so se razvile mnoge alternative intenzivnim konvencionalnim sistemom, ki so večkrat poimenovane pod skupnim pojmom agroekologija. Lampkin (2015, 50–63) mednje vključuje integrirano kmetijstvo, kmetijstvo z malo zunanjimi vnosi², permakulturo³, agrogozdarstvo⁴, 'ohranitveno' kmetijstvo⁵, ekološko in biodinamično kmetovanje. Vsem naj bi bila skupna trajnostna naravnost, vendar je po našem mnenju stopnja trajnosti med omenjenimi sistemi precej različna, saj gre pri npr. integriranem kmetovanju le za nekoliko omiljeno obliko konvencionalnega kmetovanja z določenimi omejitvami uporabe fitofarmacevtskih sredstev in mineralnih gnojil. Iz česar lahko sklepamo, da vsaka alternativa

² V angleškem jeziku se uporablja termin *input/output*, kar v sloveščini prevedemo kot vnos/iznos. Gre za kmetovanje z omejevanjem zunanjih vnosov na kmetijo npr. gnojil, krme itd.

³ Permakultura (ang. *permaculture*) sicer izhaja iz agrogozdarstva, a je veliko širše razvita. Glavni poudarek je na načrtovanju vrta tako, da sobivajo rastline in tudi živali, ki se med seboj dopolnjujejo. Tudi v tem pristopu je prav tako pomembno znanje in informacije, vendar z večjim poudarkom na kreativni imaginaciji in načrtovanju (Lampkin in drugi 2015, 62).

⁴ Pri agrogozdarstvu (ang. *agroforestry*) gre za kombinacijo dreves in poljskih površin, ki se izmenjujejo v pasovih, kar uspešno prakticirajo v vročih in drugih manj ugodnih podnebni razmerah (Lampkin 2015, 57).

⁵ Pri 'ohranitvenem' kmetovanju (ang. *conservation agriculture*) gre za različne agrotehnoške ukrepe, ki preprečujejo erozijo tal (Lampkin 2015, 54).

intenzivnemu konvencionalnemu kmetovanju še ne pomeni zares trajnostne oblike kmetovanja. Tako celo nekateri konvencionalni kmetje ne dojemajo svojega načina kmetovanja kot škodljivega, saj so vključeni v nekatere sheme kmetijske politike in uporabijo veliko manj npr. mineralnih gnojil kot so jih pred 10. leti (Darnhofer in drugi 2005, 10). To sicer zmanjša negativni vpliv na okolje, vendar še ne gre za trajnostno metodo. Najbolj trajnostna in tudi dejansko nadzorovana ter s predpisi opredeljena metoda je ekološko kmetovanje.

Ekološko kmetovanje temelji na tradicionalnem trajnostnem kmetovanju, inovacijah kmetov in rezultatih znanstvenih raziskav. Ekološke kmetijske prakse so zakoreninjene v lokalne kulture, njihovih etičnih vrednotah in prepričanjih (Vogl in drugi 2005, 9). Gre za proizvodni sistem, ki »vzdržuje zdravje zemlje, ekosistemov in ljudi. Bolj kot na zunanje vnose z negativnimi učinki, se zanaša na ekološke/naravne procese, naravno raznovrstnost in cikle prilagojene lokalnim pogojem« (Mednarodno združenje gibanj za ekološko kmetijstvo – v nadaljevanju IFOAM 2017). Ekološko kmetovanje »kombinira tradicijo, inovacije in znanost za uporabo skupnega okolja ter promovira pravičen odnos in dobro kakovost življenja za vse vpletene« (IFOAM 2017). Agronomsko gledano je ključnega pomena, da ekološka pridelava hrane temelji »na ravnovesju v sistemu tla-rastline-živali-človek in sklenjenem kroženju hranil v njem« (Bavec in drugi 2001, 9).

Med ekološke metode kmetovanja sodi tudi biološko dinamično kmetovanje (v nadaljevanju biodinamično), ki se v nekaterih pogledih pomembno razlikuje od ekološkega ekvivalenta, kar bomo podrobneje obravnavali v naslednjih poglavjih. V nadaljevanju bomo najprej pojasnili nekatere pojme, ki so pogosto uporabljeni v povezavi s pridelavo hrane.

2.2 Osnovni pojmi

Na področju pridelave hrane se pojavlja mnogo izrazov, ki predvsem uporabnike pa tudi pridelovalce zmedejo in pogosto tudi zavedejo pri njihovi izbiri na trgu. Če začnemo najprej pri poimenovanju ekološkega kmetovanja, ugotovimo da se pojavljajo tri poimenovanja ekološko, biološko in organsko kmetovanje. V osnovi lahko rečemo, da se na romansko-nemškem govornem območju uporablja izraz biološko kmetovanje, na anglo-saksonskem se uporablja izraz organsko, v skandinavskih državah pa je pogostejše poimenovanje ekološko kmetovanje. V nekaterih državah je v uporabi več izrazov, npr. v Avstriji in Nemčiji, kjer sta biološko in ekološko enakovredno zaščitena (Bavec in drugi 2001, 10). V Sloveniji sta se uveljavili poimenovanji ekološko in biološko kmetovanje, vendar pa je v uradnih dokumentih in predpisih običajno uporabljen termin ekološko kmetovanje.

Ne glede na uporabljen izraz je za uporabnika najpomembneje, da se »spoštujejo zahteve in pravila ekološke pridelave in predelave ter da je postavljen sistem kontrole od njive in hleva prek predelave do prodaje končnemu porabniku« (Bavec in drugi 2001, 10). Zato je zelo pomembno tudi »pravilno označevanje in prepoved uporabe izrazov ekološki, biološki ali organski za pridelke in živila, ki niso pridelana v skladu z omenjeno zakonodajo« (prav tam).

Z vidika razvoja ekološkega kmetovanja je vprašljiva tudi promocija 'domačih', 'slovenskih' in 'lokalno pridelanih' živil, ki jo močno podpira tudi (kmetijska) politika. Razumljivo je, da v času globalnega trga ljudje vedno bolj želijo vedeti, od kod prihaja njihova hrana, zato narašča povpraševanje po lokalno pridelani hrani, ki naj bi bila bolj trajnostna zaradi skrajšanja transportnih poti in zmanjšanja t. i. ogljičnega odtisa ter podpore lokalne ekonomije. Uvajajo se t.i. kratke prehranske verige, ki vključujejo čim manj posrednikov ter transport na čim krajše razdalje. Vendar pa je pri takšni promociji problematično, ker namenja več pozornosti prostorski 'bližini', kot pa metodi pridelave in kakovosti hrane. Ker 'slovensko', 'domače', 'lokalno' ne pomeni nujno, da je hrana dejansko višje kakovosti, še manj, da je pridelana ekološko. Največkrat z nakupom tako celo podpiramo visoko intenzivne konvencionalne sisteme pridelave hrane, namesto, da bi spodbujali povečanje ekološkega kmetovanja v Sloveniji. Temu bi lahko rekli tudi zeleno zavajanje, saj se prepogosto 'domačo', 'lokalno', 'slovensko', 'neškropljeno', 'sonaravno' in 'trajnostno' pridelano hrano enači z ekološko. Ključno je ozaveščanje javnosti, zato se pojavljajo različni slogani, ki opozarjajo prav na ta vidik:

BIO + LOKALNO = IDEALNO (Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije 2017)

LOKALNA TRAJNOSTNA OSKRBA = ekološko pridelano + lokalno predelano in zaužito
(Inštitut za trajnostni razvoj 2017)

Poleg tega nekatere (slovenske) blagovne znamke konvencionalno pridelanih živil vsebujejo besede ali korene besed kot so 'organic', 'natur', 'naravno', 'eko' in 'bio', kar lahko zavaja uporabnike, zato je pomembno, da posamezniki prepoznajo oznake ekoloških certificiranih živil. Na tem področju bo treba še veliko postoriti, da bodo zadeve jasne in se bo raven ozaveščenosti tako kmetov kot tudi javnosti dvignila. Da bi kmete spodbudili k preusmerjanju v ekološko kmetovanje in vejo biodinamiko, je treba proučiti dejavnike, ki vplivajo na njihove odločitve, za kar raziskovalci uporabljajo različne pristope, ki jih bomo opisali v nadaljevanju.

2.3 Sprejemanje inovacij in teorija racionalne izbire

Pri proučevanju dejavnikov vpliva na odločitve kmetov za ekološko kmetovanje se v literaturi največkrat pojavljata dva teoretska koncepta, in sicer inovacijska teorija in teorija racionalne izbire.

Preusmeritev iz konvencionalnega v ekološko in biodinamično kmetovanje lahko obravnavamo kot prevzemanje neke nove ideje, inovacije. Pri inovacijski teoriji je difuzija definirana kot proces, v katerem je inovacija skomunicirana skozi določene kanale med člani družbenega sistema v nekem času. Gre za komunikacije, ki razširja sporočila, ki so dojeta kot nove ideje (Rogers 2003, 35). V procesu prevzemanja inovacij je definiranih pet kategorij ljudi, glede na to, kako hitro prevzamejo inovacijo: inovatorji, zgodnji prevzemniki, zgodnja večina, pozna večina in pozni prišleki (Rogers 2003, 298). Poudarek je na načelih in vrednotah, ki so značilne za prevzemnike v vsaki fazi prevzema inovacije.

Pri teoriji racionalne izbire pa lahko gledamo na preusmeritev v ekološko in biodinamično kmetovanje kot neko logično izbiro. Teorija racionalne izbire predpostavlja, da je vsak posameznik izpostavljen določenim individualnim ali družbenim omejitvam, ki omejujejo njegove možnosti izbire. Posameznik nato izbere tisto možnost, ki najbolj ustreza njegovim željam glede na cilj, ki ga želi doseči (Best 2009, 203). Gre za načelo ekonomije, ki predpostavlja, da posamezniki vedno sprejemajo logične odločitve pri izbiri med danimi možnostmi. Te odločitve naj bi ljudem prinašale večjo ekonomsko korist ali zadovoljstvo (Boudon 2009, 172).

Pred obravnavo dejavnikov, ki vplivajo na odločitve za biodinamično metodo kmetovanja, je nujno, da opredelimo, kaj biodinamika sploh je in v čem se razlikuje od ekološke in konvencionalne metode kmetovanja.

3 PRIMERJAVA BIODINAMIČNE, EKOLOŠKE IN KONVENCIONALNE METODE KMETOVANJA

Biodinamična metoda kmetovanja je veja ekološkega kmetovanja, ki jo je leta 1924 utemeljil dr. Rudolf Steiner, in se od slednjega razlikuje predvsem v uporabi biodinamičnih preparatov⁶. Biodinamičnimi preparati, ki so izdelani iz fermentiranega kravjaka, mineralov in zdravilnih rastlin, ohranjajo vitalnost in dvigujejo odpornost ter regenerirajo tla, rastline in živali, kar pozitivno vpliva tudi na hranilno vrednost in kakovost pridelkov (Biodynamic Association 2017). Cilj pri vodenju kmetije je usmerjen k temu, da se le-to oblikuje kot integrirano enoto, ki se izraža v rodovitnosti in zdravju ter zagotavljanju potrebnih hranil znotraj kmetije (Demeter smernice pridelave 2017, 4). Kar agronomsko gledano pomeni, da gre za zaprt sistem kroženja hranil z omejenim vnosom od zunaj, torej izdelavo lastnega komposta itd. Značilen je analitični pogled na pojav bolezni in škodljivcev, pri katerem je cilj iskanje vzroka neravnovesja in ne zgolj odpravljanje posledic. Gre za razumevanje naravnih ritmov in organiziranje dela v skladu z njimi (Kolar 2016, 198). V biodinamiki je velik poudarek na spoštovanju integritete živali, dojemanju kmetije kot individualnega organizma, katerega razvoj je povezan z načinom življenja ljudi, ki na kmetiji delajo.

Ključne razlike med usmeritvami konvencionalne, ekološke in biološko dinamične metode so opredeljene v spodnji razpredelnici (glej Tabelo 3.1).

Tabela 3.1: Primerjava med pridelovalnimi sistemi

	KONVENCIONALNO KMETOVANJE	EKOLOŠKO KMETOVANJE	BIODINAMIČNO KMETOVANJE
Razvojni vidik	Prevladuje netrajnostna paradigma – čim višji donosi, masovna proizvodnja in maksimiranje dobička, propadanje (družinskih) kmetij, zasičenost trga – tržni viški.	Upoštevanje načel trajnostnega razvoja, spodbujanje lokalne ekonomije in razvoja, konstantna rast števila ekoloških kmetij in trga ekoloških živil, inovativnost.	Upoštevanje načel trajnostnega razvoja in antropozofije ⁷ , kmetija kot individualni celostni organizem (delna certifikacija Demeter ni mogoča), kooperativno sodelovanje s podobnimi organizacijami, inovativnost.

⁶ Biodinamične preparate delimo na preparate za škropljenje in kompostne preparate. Glavna preparata za škropljenje sta gnoj iz roga in kremen iz roga. Dodatni preparat je preparat po Mariji Thun, ki deluje kot gnojilo in lahko nadomesti uporabo komposta, še posebej v času preusmeritve. Kompostnih preparatov je šest, in sicer preparat iz koprive, kamilice, rmana, hrasta, regrata in baldrijana.

⁷ Antropozofija je filozofska smer dr. Rudolfa Steinera (utemeljitelja biodinamične metode), ki izhaja iz grških besed *antrophos*, ki pomeni človek, in *sophia*, ki pomeni modrost. Gre torej za vedo o človeku. Dr. Rudolf Steiner je duhovnost proučeval z raziskovalnimi metodami iz naravoslovja, kar definira kot duhovno znanost (Zavod za razvoj Waldorfskih šol in vrtcev 2017).

Okolje in naravni viri	(Veliko) obremenjevanje okolja, naravnih virov in ekosistemov, negativni vplivi na biotsko pestrost, velik doprinos k podnebnim spremembam.	Minimizirani negativni vplivi na okolje, naravne vire in ekosisteme, ohranjanje biotske pestrosti, zmanjšan vpliv na podnebne spremembe.	Minimizirani negativni vplivi na okolje, naravne vire in ekosisteme, ohranjanje/regeneracija naravnega ravnovesja, ohranjanje rodovitnosti tal z oživljanjem zemlje, ohranjanje biotske pestrosti (ekološke niše ⁸), zmanjšan vpliv na podnebne spremembe.
Ekonomski vidiki	Višji donosi, višji neposredni stroški pridelave, nižje prodajne cene in nižja dodana vrednost živil, večinoma finančno uspešne le velike in monokulturne kmetije, visoki eksterni stroški (za državo in davkoplačevalce).	Nižji donosi (predvsem na kratek rok), nižji neposredni stroški pridelave, višja dodana vrednost živil in ekonomičnost pridelave, omogočen (primeren) zaslužek tudi za manjše in 'mešane' ⁹ kmetije, veliko nižji eksterni stroški.	Nižji neposredni stroški pridelave, večja ekonomska varnost in neodvisnost kmetij z raznovrstno pridelavo in manj vnosi izven kmetije, višja dodana vrednost živil in ekonomičnost pridelave, primerno za manjše in 'mešane' kmetije, veliko nižji eksterni stroški, izračun dejanskih stroškov ¹⁰ .
Družbeni in kulturni vidiki	Prevladuje neugodna starostna struktura, odvisnost od multinacionalk (semena, gnojila, ...), monokulturna usmerjenost predstavlja večja tveganja za kmetije, nezdravo delovno okolje, pojav konfliktnih nastopov (primer grožnje z razlitjem gnojevke na Dravskem polju). Glavne vrednote so profitabilnost, uspeh in tehnična dovršenost.	Ugodnejša starostna struktura in višja izobrazbena raven pridelovalcev, visoka stopnja socialnega kapitala, boljši življenjski in delovni pogoji na kmetijah, dodatno zaposlovanje delovne sile (več ročnega dela), aktivna angažiranost pri okoljskih in družbenih vprašanjih. Glavne vrednote so naravovarstvo, samooskrba in skrb za zdravje.	Ugodnejša starostna struktura in višja izobrazbena raven pridelovalcev, boljši življenjski in delovni pogoji na kmetijah, način življenja, ne le kultiviranje zemlje: razvoj tal in ljudi, partnerstvo s podpornimi podjetji in civilno-družbenimi skupinami, kmetijstvo v specifičnih kontekstih – lokalna kultura (kulturna dediščina). Glavne vrednote so naravovarstvo, spoštovanje vseh živih bitij, odgovornost in duhovni razvoj posameznika ter razvoj individualnosti kmetije.
Varnost in kakovost živil	Nižja hranilna vrednost in vprašljiva varnost živil, ohlapnejši predpisi za pridelavo in predelavo, uporaba potencialno nevarnih dodatkov in GSO (gensko spremenjenih	Točno določeni predpisi za pridelavo in predelavo, zdrava živila in višja hranilna vrednost, izvajanje rednih kontrol, sledljivost vseh faz pridelave in predelave.	Poleg predpisov za ekološko kmetovanje tudi stroge Demeter smernice za pridelavo in predelavo, zdrava živila ter višja hranilna vrednost in kakovost/vitalnost živil,

⁸ Gre za omogočanje prostora, namenjenega biotski pestrosti na kmetiji/polju (npr. grmičevje na obrobju polja).

⁹ S pojmom 'mešana' kmetija označujemo kmetije z raznovrstnimi dejavnostmi npr. živinorejska, zelenjadarska in vinogradniška kmetija hkrati.

¹⁰ Izračun dejanskih stroškov (ang. *true cost accounting*): identificiranje in transparentno predstavljanje vseh stroškov (in pozitivnih vplivov), ki jih povzročijo različni pridelovalni sistemi z namenom, da bi bili v prihodnosti vsi ti stroški všteti v ceno živila, vključno z dejanskim plačilom, ki ga dobi kmet in eksternimi stroški (vpliva na okolje in javno zdravje) (Lexicon of food 2017).

	organizmov), mnoge prehrabene afere.		redno izvajanje kontrol, sledljivost vseh faz pridelave in predelave.
Rastlinska pridelava	Ohlapni predpisi, prevlada monokultur, intenzivnost pridelave, prevladuje uporaba mineralnih gnojil in pesticidov za povečanje rodovitnosti tal in boj proti boleznim ter škodljivcem, izčrpavanje tal, uporaba GSO (gensko spremenjenih organizmov).	Strogi predpisi (ni uporabe mineralnih gnojil, pesticidov, GSO), pestrost pridelave, uporaba organskih gnojil in naravnih tehnik (kolobar, zeleno gnojenje ...) za izboljšanje rodovitnosti tal in boj proti boleznim ter škodljivcem, poudarek na lokalnih in tradicionalnih sortah.	Strogi predpisi (ekološki in Demeter) (ni uporabe mineralnih gnojil, pesticidov, GSO), raznovrsten in širok kolobar (genetska raznolikost), zagotavljanje vitalnosti in zdravja rastlin z uporabo biodinamičnega komposta (dodatek kompostnih preparatov) in biodinamičnih preparatov za škropljenje (gnoj iz roga in kremen iz roga – uporaba najmanj enkrat letno na vseh površinah ter preparata po Mariji Thun), uporaba čajev in zeliščnih gnojevk ter homeopatskih preparatov za preprečevanje plevelov in škodljivcev.
Reja živali	Ohlapni predpisi, v veliko primerih neustrezni oz. nehumani pogoji za življenje živali (vezana in baterijska reja, neprimerni hlevi ...), vprašljiva kakovost krme – uporaba GSO, hormonov in surovin živalskega izvora v krmi.	Strogi predpisi, ustrezni pogoji za življenje živali (urejenost hlevov, prosta paša, izpust ...), zdrava in kakovostna krma brez GSO in hormonov, omejene obremenitve (do 2 GVŽ/ha), ustrezno zdravljenje živali	Strogi predpisi (ekološki in Demeter), ustrezni pogoji za življenje živali (urejenost hlevov, prosta paša, izpust ...), spoštovanje integritete živali (prepovedano odstranjevanje rogov in brezrožna živina), živali so nujne na kmetiji (razen na sadjarskih, vinogradniških in oljarskih, ki morajo v tem primeru zagotoviti ustrezen gnoj za kompostiranje od drugod), zdrava in kakovostna krma brez GSO in hormonov, omejene obremenitve ¹¹ (do 2 GVŽ/ha), pri zdravljenju imajo prednost homeopatski in antropozofski pristopi.

Vir: prirejeno in dopolnjeno po Podmenik (2012, 28); Demeter smernice za pridelavo 2017 (2017); Demeter vision, mission, principles, values (2017).

¹¹ Predpisi glede dovoljene obremenitve kmetijskih površin z dušikom definirajo letno količino dušika, ki ga prispevajo posamezne vrste in kategorije živali, ki so izražene v merski enoti GVŽ (glava velike živine) (KGZS 2017).

3.1 Merjenje učinkovitosti pridelovalnih sistemov

Z namenom, da bi preverili trajnost ter kmetijsko in ekonomsko učinkovitost različnih pridelovalnih sistemov, je bil leta 1978 v Therwilu v Švici postavljen poljski poskus DOK, ki poteka še danes. Ime izhaja iz treh kmetijskih sistemov, ki jih primerjajo v tem poskusu; 'D – dynamic' (biodinamični), 'O – organic' (ekološki) in 'K – konventionell' (konvencionalni). V poskus sta vključena dva ekološka kmetijska sistema (biodinamični in ekološki) in dva konvencionalna kmetijska sistema (eden z uporabo mineralnih gnojil in hlevskega gnoja, drugi izključno z uporabo mineralnih gnojil). Oba konvencionalna sistema sta bila leta 1985 modificirana na integrirano kmetovanje. Vrstenje rastlin¹², sorte in obdelava tal so enaki v vseh sistemih. Glavna razlika je predvsem v načinu gnojenja in zaščiti rastlin (Mäder in drugi 2002, 1695).

Rezultati omenjenega dolgoročnega poljskega poskusa kažejo, da so hektarski donosi v ekoloških sistemih nižji samo za 20 %, čeprav je bil vnos gnojil in energije zmanjšan za 34–53 % in vnos pesticidov zmanjšan za 97 % (Mäder in drugi 2002, 1694). Podatek o hektarskem donosu dokazuje predvsem učinkovitost in profitabilnost posameznih sistemov, ne poroča pa o sami kakovosti pridelka. Bistveno pa je, da dokazuje, da povečana rodovitnost zemlje in večja biotska raznovrstnost v obeh ekoloških pridelovalnih sistemih omogočata, da so ti sistemi manj odvisni od zunanjih vnosov (prav tam).

Rodovitna zemlja zagotavlja »esencialna hranila za rast pridelkov, podpira raznoliko in aktivno biotsko skupnost, izgradi tipično strukturo tal in omogoča nemoteno razgradnjo organskega materiala« (Mäder in drugi 2002, 1964). Raziskovalci poudarjajo, da je zdrav ekosistem karakteriziran z večjo pestrostjo vrst. V ekoloških sistemih so se pojavile celo nekatere posebne in ogrožene vrste rastlinja. Največjo raznovrstnost samoniklih rastlin dosega prav biodinamični kmetijski sistem. Poročajo o večji biološki aktivnosti, mikrobiološki pestrosti in organski masi ter večjem številu deževnikov v ekoloških kot v konvencionalnih sistemih, pri čemer omenjeni parametri najvišje vrednosti dosegajo v biodinamični pridelavi (Mäder in drugi 2002, 1695–97).

S povečanjem aktivnosti tal in večanjem deleža organske mase se izboljšuje struktura tal in zmanjšuje tveganje erozije (FiBL 2000, 10), ki se pogosto pojavlja kot posledica konvencionalne obdelave. Ekološko gospodarjenje izboljšuje rastne pogoje za pridelek ter spodbuja razvoj deževnikov in členonožcev (FiBL 2000, 11), ki so poleg drugih

¹² Vrstenje rastlin = kolobarjenje: sosledje rastlin na isti površini

mikroorganizmov pomembni za razgradnjo organskega materiala in nastanek humusa. Raziskovalci, vključeni v DOK poskus, poudarjajo pomembnost razumevanja agroekosistemov kot ključnega za doseganje učinkovitega kmetovanja. Sklenejo, da so ekološko gnojenje s hlevskim gnojem/kompostom, kolobarjenjem z metuljnicami in ekološkimi gnojili s kmetije same, realna alternativa konvencionalnemu kmetovanju (Mäder in drugi 2002, 1697).

Več podobnih poljskih poskusov poteka v različnih predelih sveta v različnih klimatskih razmerah. Turinek in drugi (2009, 147) v Evropi poleg poljskega poskusa DOK omenjajo še poljski poskus v Darmstadtu v Nemčiji, ki poteka od leta 1980 do danes, in poljski poskus v Bonnu v Nemčiji, ki je potekal med letoma 1993 in 2000.

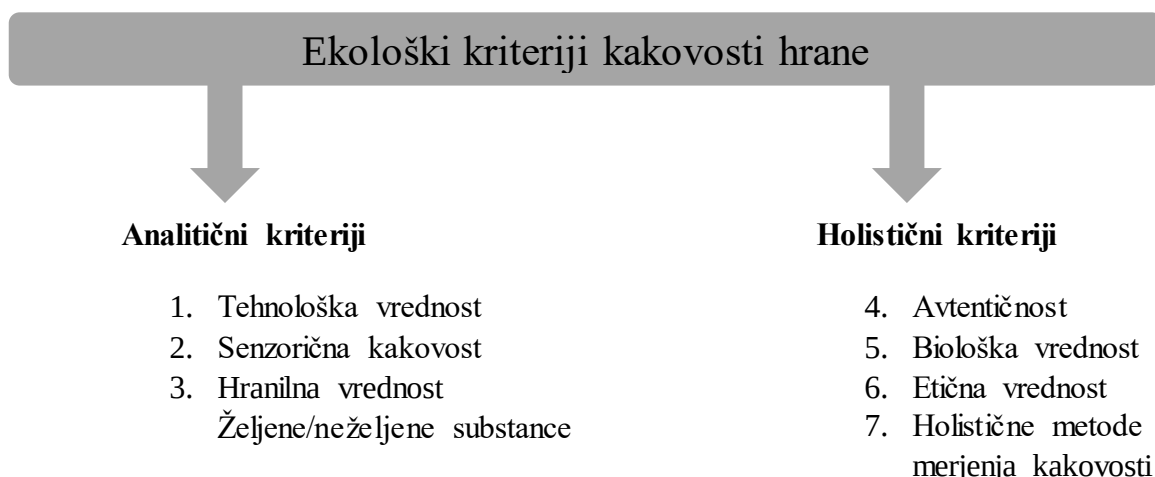
Eden izmed svetovno odmevnejših biodinamičnih projektov je oživitev puščave v Egiptu v okviru projekta Sekem, kjer prav tako izvajajo različne znanstvene poljske poskuse. Vendar pri Sekemu ne gre le za kmetijsko pridelovalno kooperativo, temveč vključuje tudi Waldorfski vrtec in šolo, Univerzo Heliopolis, antropozofski medicinski center in proizvodnjo oblačil iz ekološkega bombaža (Sekem 2017). Vizija Sekema je »trajnostni razvoj, usmerjen v prihodnost, kjer lahko vsak človek odkrije svoj osebni potencial, in človeštvo živi skupaj v družbenih oblikah, ki odsevajo človeško dostojanstvo in kjer so vse ekonomske aktivnosti izvajane v skladu z ekološkimi in etičnimi načeli« (prav tam).

Poljski poskusi na agronomski in znanstveni način preverjajo učinkovitost in profitabilnost posameznih metod kmetovanja. Vendar pa pri ekološki in biodinamični pridelavi hrane ne gre le za količino in izgled pridelka, ampak za dejansko kakovost pridelanih živil in učinke, ki jih imajo na uporabnike.

3.2 Merjenje kakovosti

Pri obravnavi ekološkega in biodinamičnega kmetovanja ves čas omenjamo večjo kakovost živil v primerjavi z živil iz intenzivnih konvencionalnih sistemov. Zato nas v nadaljevanju zanima, kako lahko kakovost hrane tudi izmerimo. Vogtmann skuša čim širše zajeti ekološke kriterije ocenjevanja kakovosti hrane, pri čemer definira analitične in holistične kriterije (Slika 3.1) (Vogtmann v Matt in drugi 2011, 10).

Slika 3.1: Ekološki kriteriji kakovosti hrane

Vir: Vogtmann v Matt in drugi 2012, 10.

Med analitične kriterije uvršča: prvič, tehnološko vrednost, ki se nanaša na namen uporabe za različne interesne skupine (npr. proizvajalca, prodajalca ali potrošnika). Drugič, senzorično kakovost, pri čemer gre za predvsem za značilnosti, ki jih zaznamo s čutili (okus, vonj, tekstura, barva, velikost, svežina itd.). Tretjič, hranilno vrednost, kjer merimo željene substance kot so vitamini, minerali, proteini itd. in neželjene substance kot so ostanki pesticidov, nitratov, težkih kovin, mikotoksinov itd. v živilih (Vogtmann v Matt in drugi 2011, 11).

Omenjeni analitični kriteriji so že precej splošno znani in znanstveno sprejeti. Nato pa Vogtmann definira še holistične kriterije, ki pa so manj prepoznavni. Prvi holistični kriterij je avtentičnost, ki jo lahko po njegovem mnenju interpretiramo na dva načina, kot sledljivost (lahko preverimo, če je nek proizvod res pridelan ekološko) ali kot 'varno hrano' (ljudje vedno bolj želijo hrano iz lokalnega okolja in od kmeta, ki ga poznajo). Drugi holistični kriterij je biološka vrednost, ki identificira, kako hrana vpliva na zdravje človeka in živali. Ne v smislu hranil, iz katerih je sestavljena, temveč »proizvod kot celota, kako vpliva na dobrobit, plodnost in vitalnost« (Vogtmann v Matt 2011, 13). Tretji holistični kriterij se nanaša na etično vrednost, ki zajema učinek na okolje, družbene in ekonomske aspekte (npr. pošteno trgovino, zmanjševanje družbene neenakosti itd.) ter dobrobit živali (Vogtmann v Matt 2011, 13–14).

Četrty kriterij pa so holistične metode merjenja kakovosti hrane. Pri tovrstnih metodah je bistvena predpostavka, da »zgolj primerjava kemične sestave hrane ni zadostna za pojasnjevanje njenega potencialnega vpliva na zdravje človeka in živali« (Vogtmann v Matt 2011, 14). Nekatere izmed teh metod so biokristalizacija z bakrovim kloridom, kromatografija

na okroglem filter papirju (slikovna kromatografija ali kroma test), metoda vzpenjajočih slik in merjenje biofotonskih emisij (2011, 14).

Ekološki kriteriji hrane so mnogo širši od analitičnih, saj se nanašajo ne le na sestavo hrane, ampak tudi na pridelovalni sistem ter njegov okoljski, družbeni in etični kontekst. Zato bi morali pri obravnavanju prehranske verige in kakovosti hrane uporabiti predvsem ekološke in holistične kriterije (Vogtmann v Matt 2011, 17). Vogtmann vidi potencial predvsem v holističnih pristopih, ki pa jih je treba še dodatno raziskati (Vogtmann v Matt 2011, 17). Nekateri izmed omenjenih holističnih pristopov, predvsem slikovna kromatografija in biokristalizacija se v zadnjem času uveljavljajo tudi v Sloveniji kot pomoč (v kombinaciji s klasičnimi analitičnimi analizami) pri ocenjevanju kakovosti tal in živil iz različnih pridelovalnih sistemov. Vendar pa pri holističnih metodah z znanstvenega stališča ni problematična sama izvedba testov, ki je natančno opredeljena, temveč interpretacija rezultatov, ki je opisna in subjektivna ter zato ne more biti znanstveno priznana in preverljiva.

4 BIODINAMIČNO KMETOVANJE V SVETU

4.1 Zgodovinski razvoj

Biodinamično kmetovanje se ni razvijalo postopoma, temveč ima jasno začetno točko, in sicer Kmetijski tečaj, ki ga je leta 1924 vodil Rudolf Steiner v Koberwitzu (današnji Kobyelzyce, Poljska). V času po prvi svetovni vojni se je razširila uporaba mineralnih gnojil in ostalih tehnoloških novosti za bolj intenzivno pridelavo v kmetijstvu. Kmalu po zgodnjih začetkih kemizacije kmetijstva, so kmetje začeli opazovati prve znake degeneracije semen ter poslabšanje zdravja zemlje, rastlin in živali. Poleg sprememb v kmetijski pridelavi so se začele pojavljati tudi nove oblike družbene organizacije (npr. poslovno upravljanje in kmetijske kooperative), ki so se razvijale do te mere, da so začele ogrožati tradicionalno kmetovanje (Hurter v Hurter in drugi 2014, 11).

Kmetje so zato dali pobudo za organizacijo 10-dnevnega kmetijskega tečaja pod vodstvom Rudolfa Steinera, ki se ga je udeležilo več kot 100 kmetov iz različnih držav (Nemčija, Poljska, Avstrija, Švica, Francija in Švedska) in je bil kasneje zapisan tudi v knjigi Kmetijski tečaj (Paull 2013, 40). Rudolf Steiner je na Kmetijskem tečaju na antropozofski način predstavil delovanje kmetije kot individualnega organizma in predlagal, da bi za regeneracijo zemlje izdelovali preparate iz mineralov, zdravilnih rastlin in živalskih ovojnic, kasneje imenovane biodinamične preparate.

Z namenom, da bi Steinerjeve ideje preizkusili v praksi, je bilo na omenjenem tečaju ustanovljeno združenje kmetov, ki se je imenovalo Eksperimentalni krog antropozofskih kmetov. To združenje je potem koordiniralo praktične poskuse v različnih regijah, prevzelo je pripravo in distribucijo preparatov, spodbujalo je raziskovalne projekte, organiziralo konference, ustanovilo časopis, itd. (Hurter v Hurter in drugi 2014, 14). Ime biološko dinamično kmetovanje ne izvira od Rudolfa Steinera, ampak je bilo vpeljeno v prvih letih po omenjenem tečaju s strani aktivnih kmetov (prav tam).

Prva kmetijska konferenca je bila organizirana že leta 1925, tri leta kasneje so bili oblikovane prve smernice Demeter in Demeter simbol. Do leta 1931 naj bi delovalo že okoli 1000 biodinamičnih kmetij, večinoma v Avstriji, Švici, Nizozemski, Švedski, Norveški in Veliki Britaniji (Demeter International 2017). Nato so se ustanovljala združenja biodinamičnih kmetov in vrtičkarjev po več državah, kot se ustanovljajo še danes z namenom, da širijo biodinamična načela in predstavljajo pomembno organizacijsko hrbtenico biodinamičnega gibanja (Hurter v Hurter in drugi 2014, 14).

Nekateri izmed udeležencev Kmetijskega tečaja ali kasnejši člani antropozofskih društev so nato kot pionirji biodinamike delovali v različnih državah (Ehrenfried Pfeiffer – Nemčija, ZDA in Lili Kolisko - Nemčija). Po letu 1940 pa se je začelo močneje razvijati tudi ekološko gibanje, ki je biodinamiko zaradi antropozofskih temeljev in znanstvene nedokazljivosti zavračalo, in svojo smer utemeljilo na strogo znanstvenih osnovah in biologiji. Pomembnejši pionirji ekološkega kmetovanja so bili Albert Howard z delom *Kmetijski testament* (1943) in Eve Balfour z delom *Živa zemlja* (1943), ki sta delovala v Veliki Britaniji, ter Hans Müller v Švici in Hans Peter Rusch, ki je deloval v Švici, Avstriji in Nemčiji (Neuerburg in Padel 1992 v Padel 2001, 42). Skupini obeh vej ekološkega kmetovanja, biodinamika in bio-ekološka smer, sta v Švici sklenili sodelovanje z ustanovitvijo organizacij FiBL leta 1973 in BioSuisse leta 1981 (Hurter v Hurter in drugi 2014, 21).

Ustvarjanje znanstvenih osnov za biodinamično metodo pridelave je velikega pomena za sprejetost metode v družbi in njeno »zmožnost ohranjanja dialoga v moderni na znanju temelječi družbi. Raziskovanje služi spremljanju kmetijskih praks in nadaljnjemu razvoju metode« (Hurter v Hurter in drugi 2014, 18). Zato je bilo ustanovljenih več raziskovalnih inštitutov npr. Raziskovalni inštitut za biodinamično raziskovanje v Darmstadtu v Nemčiji leta 1950, Inštitut za severno raziskovalni krog v Järni na Švedskem leta 1956, že omenjeni FiBL v Švici leta 1973, Inštitut Louis Bolk na Nizozemskem leta 1976, Michael Fields kmetijski raziskovalni inštitut v ZDA leta 1984 (Hurter v Hurter in drugi 2014, 18).

Kot je razvidno, so razvoj ekološkega kmetovanja s pomočjo prvih pionirjev vodili kar prvi ekološki kmetje sami. Znanje in informacije so bile distribuirane prek neformalnih omrežij (Padel 2001, 42). Padlova poudarja, da so znanstvene raziskave, čeprav so običajno vidne kot gonilna sila v kmetijskem razvoju, v tem obdobju igrale le manjšo vlogo (Padel 2001, 42). Do sedemdesetih let so se ekološki kmetje v različnih predelih sveta postopoma organizirali v združenja. Začeli so postavljati svoje lastne zasebne standarde, ki so povezovali člane združenj ekoloških kmetov. Kmetje so bili nato neposredno nadzorovani s strani tistega združenja, ki je skrbelo za standarde (Vogl in drugi 2005, 9). Širše priznanje je ekološko kmetovanje doseglo v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja »vzporedno s krizo v kmetijskem sektorju, porastom ekoloških problemov in vprašanj ter posledično krepitvijo okoljske zavesti, okoljskih (civilnih) gibanj in zahtevami potrošnikov po zdravi hrani« (Podmenik 2012, 9). Takrat so bili postavljeni prvi zasebni standardi Mednarodne zveze gibanj za ekološko kmetijstvo (v nadaljevanju IFOAM) (Podmenik 2012, 10).

Poleg standardov IFOAM, ki so najbolj poznani v svetu, so bili oblikovani tudi standardi organizacij kmetov Bio Suisse, Demeter, Naturland in Ernte, ki so podeljevali ekološke oznake ustrezno pridelanim živilom. Na omenjenih zasebnih standardih je ekološko kmetovanje v celoti temeljilo do začetka devetdesetih let (Vogl 2005, 9). Leta 1994 so bile oblikovane prve ekološke smernice za predelavo živil, in sicer Demeter smernice predelave (Demeter International 2017).

Kljub razmeroma dolgemu zgodovinskemu razvoju ekološkega kmetovanja, je bilo leta 1985 v Evropski uniji registriranih samo 6.300 ekoloških kmetij s skupno 100.000 ha površin, kar je predstavljalo 0,1 % vseh kmetij v celotni Evropski uniji. Več kot polovica vseh ekoloških kmetij je bilo lociranih v Nemčiji in Franciji (Padel 2001, 42). Nato pa se je začelo ekološko kmetovanje pospešeno razvijati. Do leta 1999 je število ekoloških kmetij v EU preseglo 127.000 kmetij s skupno 3,3 milijoni ha, kar je predstavljalo 1,5 % vseh kmetij in 2,4 % vse kmetijske zemlje (Padel 2001, 42). V devetdesetih letih so se v takratnih članicah evropske unije vzpostavile pravne podlage, sistemi kontrol in certifikacije ter denarne podpore (Podmenik 2012, 10), ki nadgrajene in razširjene delujejo še danes.

Certificirane biodinamične kmetije na svojih proizvodih uporabljajo blagovno znamko Demeter, kar bomo obravnavali v nadaljevanju.

4.2 Certificirano biodinamično – blagovna znamka Demeter

Certificirani biodinamični kmetje poleg vseh predpisov za ekološko kmetovanje upoštevajo tudi Demeter smernice, katerih prvi začetki segajo že v leto 1930. Proizvodi certificiranih biodinamičnih kmetij tako nosijo blagovno znamko Demeter, ki je bila registrirana leta 1932 (glej Sliko 4.1). V Evropi biodinamične kmetije nosijo tudi evropski znak »evrolist«, saj so poleg Demeter tudi v ekološki kontroli (glej Sliko 4.2).

Slika 4.1: Znak Demeter

Vir: Združenje Demeter Slovenija (2017).

Slika 4.2: Znak »evrolist«

Vir: Kon-cert (2017).

»Za vse oznake, ki nakazujejo način kmetovanja z zakonsko zavarovano besedo in/ali logotipom 'Demeter', 'v preusmeritvi v Demeter', 'iz biodinamične metode' ali 'iz biodinamične pridelave', je potrebno ustrezno certifikacijsko/pogodbeno razmerje med upravljalcem blagovne znamke ter pridelovalcem/predelovalcem/trgovcem« (Demeter smernice pridelave 2017, 5). Na svetovnem nivoju je upravljelec blagovne znamke Mednarodno Demeter združenje (v nadaljevanju Demeter International), v Sloveniji je to organizacija Demeter kmetov – Združenje Demeter Slovenija.

Blagovni znamki Demeter in 'biodinamično' s svojo mednarodno povezanimi smernicami za pridelavo, predelavo in označevanje omogočata, da nacionalne Demeter organizacije zgradijo transparentnost in zaupanje (Lüthi 2014, 23). Uporabniki, ki zaupajo določeni pridelovalni metodi, ki ustreza njihovim vrednotam, se nato lahko prek blagovne znamke povežejo s proizvodi (prav tam).

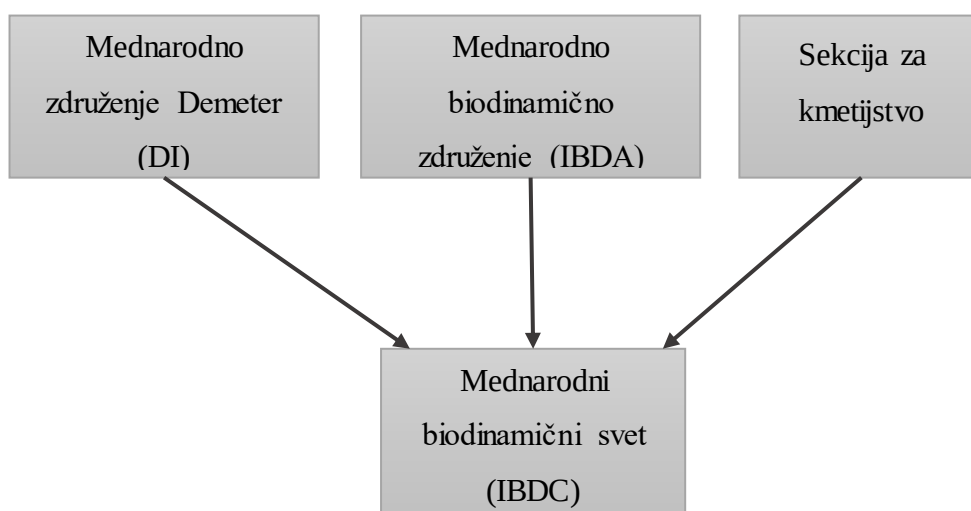
Blagovna znamka Demeter se trenutno uporablja v 62 državah po svetu. Od tega ima 18 državah samostojno organizacijo, ki v tisti državi skrbi za blagovno znamko Demeter in Demeter kmete. V ostalih 44 gostujočih državah Demeter kontrolo vršijo iz drugih polnopravnih članic. To so države, kjer organizacija Demeter kmetov še ni ustanovljena oz. še niso bila potrjene s strani Demetra International, ki je ena izmed treh krovnih organizacij za razvoj biodinamičnega kmetovanja na svetu, ki jih bomo predstavili v nadaljevanju.

4.3 Organizacije v svetu

V okviru biodinamičnega kmetovanja in blagovne znamke Demeter, ki označuje biodinamično pridelane in predelane proizvode, delujejo tri glavne organizacije, in sicer Mednarodno združenje Demeter (Demeter International – DI), Mednarodno biodinamično združenje (International Biodynamic Association – IBDA) in Sekcija za kmetijstvo Goetheanum (Agricultural Section at Goetheanum) (glej Sliko 4.3). Vse tri organizacije so enakopravne in v

stalni komunikaciji. Izmed članov upravnega odbora teh organizacij so nato voljeni predstavniki, ki imajo vlogo svetovalcev v okviru Mednarodnega biodinamičnega sveta (International Biodynamic Council) (Združenje Demeter Slovenija 2017b).

Slika 4.3: Biodinamične organizacije v svetu

Vir: Združenje Demeter Slovenija (2017b).

Demeter je edina ekološka organizacija, ki ima omrežje individualnih certifikacijskih organizacij po vsem svetu. Mednarodno združenje Demeter je neprofitna organizacija, ki je bila ustanovljena leta 1997 z namenom koordiniranja politike označevanja in sodelovanja na področju pravnih in ekonomskih zadev (Demeter International 2017).

Glavne naloge Mednarodnega združenja Demeter so nadaljnja nadgradnja in potrditev mednarodnih Demeter smernic za pridelavo in predelavo kot minimalni pogoj za trženje Demeter proizvodov ter mednarodna registracija in skrb za Demeter blagovno znamko. Mednarodno združenje Demeter pripravlja enoten Demeter certifikacijski program in akreditira certifikacijske organizacije po svetu ter izvaja certifikacijo posameznih kmetij ali obratov v državah, ki (še) nimajo svoje lastne Demeter organizacije (Demeter International 2017). Predstavniki držav z vsega sveta se enkrat letno srečajo na konferenci, kjer razpravljajo o morebitnih predlogih za nadgradnjo Demeter smernice, in organizirajo seminarje ter delovne skupine na različne tematike (Demeter International 2017). Demeter smernice omogočajo vključitev lokalnih izjem, ki jih predlaga nacionalna organizacija, in morajo biti potrjene s strani predstavnikov ostalih držav na letni konferenci.

Mednarodno biodinamično združenje (IBDA) združuje nacionalna biodinamična društva in na mednarodnem nivoju spodbuja aktivnosti, povezane s krepitvijo biodinamičnega gibanja, soorganizacijo izobraževanj in projektov. Poleg tega je Mednarodno biodinamično združenje lastnik blagovnih znamk Demeter in 'biodinamično' (Demeter International 2017).

Sekcija za kmetijstvo je ena od enajstih kateder na Šoli za duhovne znanosti Goetheanum, ki jo je Rudolf Steiner ustanovil v Dornachu v Švici. Glavna naloga Sekcije so raziskave, organizacija tečajev biodinamike, konferenc, priprava publikacij in iskanje rešitev za reševanje težav v kmetijstvu (Demeter International 2017).

Za obstoj biodinamičnega gibanja so poleg biodinamičnih organizacij bistvene biodinamične kmetije, ki so razširjene po vsem svetu, kjer kmetje prenesejo teorijo v prakso.

4.4 Biodinamične kmetije v svetu

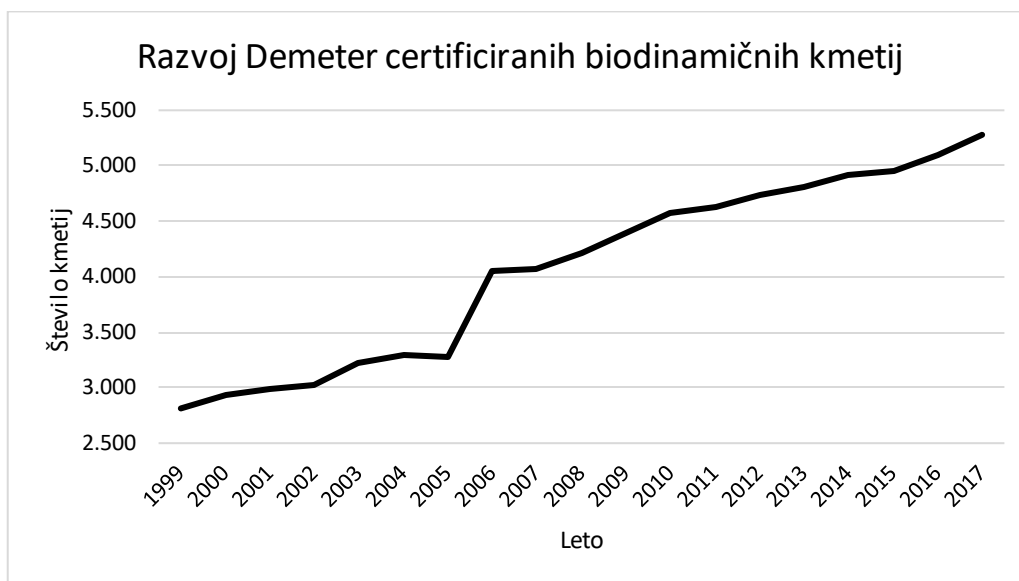
Število biodinamičnih kmetij v Demeter certifikaciji v svetu se je od leta 1999 do 2017 povečalo z 2.813 na 5.279, torej skoraj podvojilo (glej Tabelo 4.1). Prav tako se je skoraj podvojila tudi površina kmetijske zemlje v Demeter certifikaciji, in sicer se je povečala z 92.977 na 180.706 ha (glej Sliko 4.4). V letu 2017 je v Demeter certifikacijo prijavljenih 5279 kmetij s skupno 180.706 ha površin po celem svetu. Lahko rečemo, da Demeter certifikacija beleži stalno rast (Slika 4.5). Največji porast števila certificiranih biodinamičnih kmetij beležijo med letoma 2005 in 2006.

Tabela 4.1: Število in skupne površine biodinamičnih kmetij v svetu po letih

LETO	KMETIJE	POVRŠINA (ha)
1999	2.813	92.977
2000	2.931	96.837
2001	2.988	98.533
2002	3.016	100.588
2003	3.223	106.970
2004	3.303	101.992
2005	3.282	104.994
2006	4.052	118.709
2007	4.068	121.239
2008	4.215	128.391
2009	4.386	142.373
2010	4.583	140.352
2011	4.637	144.335
2012	4.742	147.009
2013	4.800	153.246
2014	4.920	156.400
2015	4.950	161.074
2016	5.091	170.833
2017	5.279	180.706

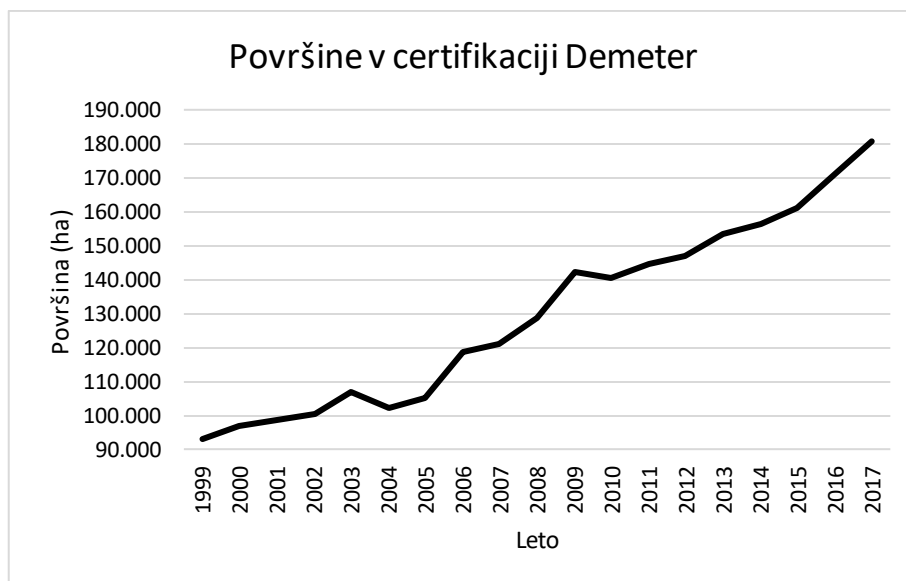
Vir: Demeter International (2017).

Slika 4.4: Število certificiranih biodinamičnih (Demeter) kmetij v svetu po letih

Vir: Demeter International (2017).

Slika 4.5: Površine v certifikaciji Demeter v svetu po letih

Vir: Demeter International (2017).

Demeter International ima 18 polnopravnih držav članic (glej Tabelo 4.2), med katerimi je tudi Slovenija. Največ certificiranih biodinamičnih kmetij je v Nemčiji, in sicer 1.576 s skupno 7.553 ha površin, kar predstavlja 30 % vseh kmetij v Demeter certifikaciji (vključno z gostujočimi državami) in 43 % vseh površin v Demeter certifikaciji na svetu (vključno z gostujočimi državami). Povprečna nemška biodinamična kmetija je velika 49 ha. Nemčija ima tudi največ certificiranih predelovalcev (410) in trgovcev (92). Na drugem mestu tako po številu

biodinamičnih kmetij kot tudi po površini je Francija s 486 kmetijami in 12.190 ha površin, kjer je povprečna biodinamična kmetija velika 25 ha.

Tabela 4.2: Polnopravne članice Mednarodnega združenja Demeter

DRŽAVA	POVRŠINA	KMETIJE	PREDELOVALCI	DISTRIBUTERJI
Avstrija	5.628	169	36	10
Brazilija	2.051	31	23	10
Danska	2.965	37	9	12
Egipt	2.798	63	4	6
Finska	303	16	5	4
Francija	12.190	486	62	42
Nemčija	77.663	1.576	410	92
Velika Britanija	3.853	102	41	12
Italija	9.640	321	59	46
Luksemburg	543	13	1	1
Nizozemska	7.927	144	45	18
Nova Zelandija	1.092	22	8	1
Norveška	685	22	9	3
Slovenija ¹³	216	32	2	1
Španija	8.326	121	18	9
Švedska	959	17	5	4
Švica	4.794	280	63	43
ZDA	9.001	126	64	36
Skupaj	150.634	3.578	864	350

Vir: Demeter International (2017).

Med gostujočimi državami Demetru International (glej Tabelo 4.3) je 44 držav s celega sveta, ki imajo skupno 1.701 biodinamičnih kmetij s skupno 30.072 ha površin v Demeter kontroli,

¹³ Podatki se razlikujejo za 2 certificiranca, ker sta poleg 30 biodinamičnih kmetov v certifikacijo Demeter vključena še dva biodinamična šolska vrtova, ki sta ena redkih Demeter šolskih vrtov na svetu. Oba učna vrtova sta locirana v zgornjegorenjski regiji, in sicer v Radovljici in Kranjski Gori in sta vključena v projekt »Narava nas uči« (Kolar 2016, 196). S tem projektom so ustvarili zeleno delovno mesto skrbnika obeh vrtov, pridelke pa uporabijo v šolski kuhinji. V program vključujejo tudi lekcije na prostem in nekaterim drugim institucijam omogočajo opravljanje praktičnih raziskav na vrtu za zaključna dela na posameznih ravneh izobrazbe (Kolar 2016, 198).

kar predstavlja 32 % vseh biodinamičnih kmetij in 17 % vseh površin v Demeter kontroli na svetu. Največjo rast beležita Šrilanka in Indija, kjer se biodinamično kmetovanje v zadnjih letih zelo hitro razvija. V Maleziji je trenutno 656 biodinamičnih kmetij v Demeter kontroli s skupno 1.185 ha površin, kar je povprečno 1,8 ha na biodinamično kmetijo. V Indiji so trenutno 403 biodinamične kmetije v kontroli s skupno 5.143 ha površin, kar pomeni, da so v povprečju velike 12 ha. Za primerjavo, na Madžarskem je samo 16 biodinamičnih kmetij v kontroli, ki imajo skupno 5.605 ha površin, kar je povprečno 350 ha na kmetijo. Na Češkem ima 5 kmetij 3.490 ha površin, kar je povprečno 698 ha na biodinamično kmetijo. Ti podatki kažejo na zelo pomembne razlike med nekaterimi državami, zato sta za prikaz stanja zelo pomembna oba podatka, število in skupna površina biodinamičnih kmetij. Če si ogledamo še število predelovalcev in trgovcev z Demeter proizvodi, vidimo da je teh v državah gostujočih članicah zelo malo, in sicer skupno 48 predelovalcev in 21 trgovcev. Veliko držav sploh še nima registriranega predelovalca ali trgovca. So pa tudi primeri, kjer ni nobene Demeter kmetije, imajo pa le trgovca z Demeter proizvodi, npr. Hong Kong, Japonska, Kuvajt, Malezija, Rusija, Ukrajina, Združeni arabski emirati ali le predelovalca Demeter živil, npr. Urugvaj.

Tabela 4.3: Gostujoče države članice Mednarodnega združenja Demeter

DRŽAVA	Površina v Demeter kontroli (ha)	Število biodinamičnih kmetij	Število predelovalnih obratov	Število distributerjev/trgovcev
Argentina	1.093	25	6	1
Belgija	143	13	5	3
Bolgarija	176	1	0	1
Kanada	646	3	3	0
Čile	1.140	17	3	1
Kitajska	104	6	0	0
Costa Rica	11	2	0	1
Hrvaška	69	1	0	0
Češka	3.490	5	0	1
Dominikanska republika	595	4	1	0
Ekvador	129	2	1	0
Etiopija	26	1	0	0
Grčija	328	22	6	2
Gvineja	73	1	0	0
Honduras	44	1	0	0
Hong Kong	0	0	0	1
Madžarska	5.605	16	6	2

Indija	5.143	403	5	1
Irska	93	6	0	0
Izrael	85	1	1	0
Japonska	0	0	0	3
Južnoafriška republika	125	4	0	0
Kuvajt	0	0	0	1
Lihtenštajn	32	1	1	0
Litva	1.623	13	0	0
Malezija	0	0	0	1
Mehika	297	4	1	0
Maroko	120	1	0	0
Nepal	118	100	0	0
Paragvaj	851	59	0	0
Peru	51	2	1	0
Poljska	3.542	14	1	0
Portugalska	477	8	1	0
Romunija	137	1	0	0
Rusija	0	0	0	1
Sicilija	412	20	2	0
Slovaška	161	1	1	0
Šrilanka	1.185	656	0	0
Tunizija	689	124	2	0
Turčija	1.019	163	1	0
Uganda	240	1	0	0
Ukrajina	0	0	0	1
Urugvaj	0	0	1	0
Združeni arabski emirati	0	0	0	1
Skupaj	30.072	1.701	48	21
Vse skupaj (članice in gostujoče)	180.706	5.279	912	371

Vir: Demeter International (2017).

Sedaj, ko smo si ustvarili vtis o stanju biodinamičnega kmetovanja v svetu, bomo obravnavali še stanje v Sloveniji.

5 BIODINAMIČNO KMETOVANJE V SLOVENIJI

5.1 Zgodovinski razvoj

V primerjavi z zgodovino ekološkega in biodinamičnega kmetovanja v svetu, je zgodovina razvoja tovrstnega kmetovanja v Sloveniji razmeroma kratka, vendar pa so bili prvi ekološki pridelovalci prav tako biodinamični kmetje. Začetki organiziranega ekološkega kmetovanja v Sloveniji segajo v drugo polovico osemdesetih let, ko je skupina Mikrokozmos začela z biodinamično pridelavo v Pomurju in pridelke vključila tudi v ekološko kontrolo (Bavec in drugi 2001, 11). V tistem času so naleteli na »nerazumevanje okolice in tudi v kmetijski politiki še ni bilo posluha za ekološko pridelavo, čeprav so bila tedaj tovrstna gibanja v Evropi že zelo znana« (prav tam).

Začetnica širšega razvoja biodinamike v Sloveniji je Meta Vrhunc, ki se je z biodinamiko in drugimi področji ustvarjanja dr. Rudolfa Steinerja (antropozofijo, antropozofsko medicino in waldorfsko pedagogiko) srečala v Nemčiji. Vrhunčeva je z objavljanjem prvih člankov in predavanji o biodinamiki začela leta 1985. Tesno je sodelovala tudi z Marijo Thun, ki je delovanje načel biodinamike in učinkovanje biodinamičnih preparatov preizkušala v praksi ter vsako leto izdajala setveni koledar, ki še vedno izhaja. Vrhunčeva tako vsako leto pripravlja slovenski prevod Setvenega priročnika po Mariji Thun, ki neprekinjeno izhaja že od leta 1988 (v zadnjih letih v okviru Založbe Ajda) (Ajda Vrzenec 2017).

V začetku devetdesetih let je bila ustanovljena Vrtičkarska univerza in leta 1991 tudi Društvo Ajda Vrzenec, katerega ustanoviteljica in dolgoletna predsednica je Meta Vrhunc. Ajda Vrzenec je prvo biodinamično društvo, v okviru katerega so potekala številna predavanja in seminarji s področja biodinamičnega kmetovanja, večinoma s priznanimi tujimi predavatelji. Postopno so izdajali tudi literaturo o biodinamiki v slovenskem jeziku, ki je tako postala dostopnejša širši javnosti. Članstvo omenjenega društva se je od leta 1992 do 2000 povečalo z 29 na 939 oseb, ki jih je zanimala biološko dinamična metoda, zato so se znotraj društva začele ustanavljati regionalne delovne skupine, iz katerih se je kasneje razvilo novih 15 biodinamičnih društev (Ajda Vrzenec 2017).

Od konca devetdesetih let ima Slovenija predstavnika v Sekciji za kmetijstvo na Goetheanumu, sodelovanje z Mednarodnim združenjem Demeter (Demeter International) pa se je začelo leta 1996, da bi slovenskim biodinamičnim kmetom omogočili pridobivanje blagovne znamke Demeter. Dve leti kasneje je Društvo Ajda Vrzenec podpisalo prvo pogodbo z Mednarodnim združenjem Demeter in začela se je Demeter kontrola v Sloveniji. Ker so se takrat v Sloveniji

šele oblikovale prve ekološke kontrole, so biodinamične kmete nadzorovali Demeter kontrolorji z Mednarodnega združenja Demeter (Ajda Vrzenec 2017).

V tem obdobju so se v javnosti zelo redko pojavljali prispevki o ekološkem kmetovanju, prav tako še ni bilo prave podpore s strani države. Kljub vsemu pa je bilo leta 1991 ustanovljeno Združenje ekoloških kmetov Slovenije in pripravljena so bila prva priporočila za ekološko kmetovanje. Prva izobraževanja o ekološkem kmetovanju za kmetijske svetovalce so bila izvedena med leti 1996 in 1997 (MKGP 2017). Ekološki pridelovalci so bili prvič kontrolirani leta 1999 s strani Avstrije. Prejeli o tudi finančno podporo v obliki neposrednih plačil na hektar za pridelavo različnih kultur.

Postopoma se je vzporedno razvijalo tako biodinamično kot tudi ekološko kmetovanje, ki je bilo deležno vedno večje pozornosti v znanstveni in širši javnosti. Kmalu je bila registrirana tudi prva slovenska ekološka blagovna znamka Biodar, ki skupaj z Demeter blagovno znamko predstavlja nadstandard na področju ekološkega kmetovanja (Podmenik 2012, 81). Leta 2001 je bila podpora ekološkega kmetovanja vključena v slovenski kmetijsko-okoljski program, ki je po vstopu v EU postal del Programa razvoja podeželja Republike Slovenije (PRP 2004–2006, PRP 2007–2013, PRP 2014–2020). Istega leta sta bili imenovani tudi prvi kontrolni organizaciji v Sloveniji (MKGP 2017). Nato so se začeli kontrolorji izobraževati tudi s področja biodinamike in postopno prevzeli tudi kontrolo Demeter kmetij, leta 2012 pa je Slovenija pod vodstvom takratnega Zavoda Demeter postala polnopravna članica Mednarodnega združenja Demeter. Za biodinamične kmete in blagovno znamko Demeter v Sloveniji od leta 2015 dalje skrbi Združenje Demeter Slovenija.

5.2 Organizacije v Sloveniji

V Sloveniji na področju biodinamičnega kmetovanja delujejo regionalna biodinamična društva, Zveza biodinamikov Slovenije in Združenje Demeter Slovenija, katerih vlogo bomo predstavili v nadaljevanju.

5.2.1 Biodinamična društva

V Sloveniji deluje 16 biodinamičnih društev, ki so poznana tudi kot Društva Ajda, katerih člani so vrtničarji, kmetje in ostali zainteresirani za biodinamiko. Prvo biodinamično društvo Ajda Vrzenec je bilo ustanovljeno že leta 1991. Znotraj društva je delovalo več delovnih skupin iz različnih predelov Slovenije, iz katerih so kasneje nastajala nova biodinamična društva. Zveza

biodinamikov Slovenije je organizacija, ki združuje biodinamična društva na nacionalni ravni in je članica Mednarodnega biodinamičnega združenja (IBDA).

V društvih člani skupaj nabirajo zdravilne rastline in izdelujejo biodinamične preparate, ki so največkrat tudi skladiščeni na sedežu društva, da so na voljo za uporabo, ko jih člani potrebujejo. Društva organizirajo različne delavnice, predavanja, začetne tečaje biodinamike in ekskurzije. »Predvsem pa predstavljajo gonilno silo biodinamičnega impulza v Sloveniji, z večletnimi izkušnjami uporabe biodinamičnih preparatov pa svetujejo svojim (novim) članom in so podporni sistem za nove Demeter kmete« (Združenje Demeter Slovenija 2017).

5.2.2 Združenje Demeter Slovenija

Biodinamični kmetje so poleg biodinamičnega društva vključeni tudi v nacionalno organizacijo Demeter kmetov, Združenje Demeter Slovenija. »Združenje Demeter Slovenija predstavlja skupino vseh Demeter licencirancev v Sloveniji, pridelovalcev, predelovalcev in trgovcev ter strokovnjakov« (Združenje Demeter Slovenija 2017). Združenje je član Mednarodnega združenja Demeter in je zadolženo za upravljanje z blagovno znamko Demeter v Sloveniji. Od leta 2012 je Slovenija polnopravna članica Mednarodnega Demeter združenja, zato se predstavnik Združenja Demeter Slovenija vsako leto udeleži letne konference, kjer skupaj s predstavniki ostalih držav razpravlja in glasuje o morebitni nadgradnji smernic Demeter in sodeluje pri organiziranih aktivnostih. Konferenca vsako leto poteka v drugi državi z namenom, da si lahko udeleženci ogledajo različne biodinamične kmetije in način delovanja biodinamičnega gibanja v vsaki državi.

Poslanstvo Združenja Demeter Slovenija je »širitev biodinamike in večja prepoznavnost Demeter blagovne znamke v Sloveniji, tako med pridelovalci kot tudi potrošniki, ter s tem skrb za zdravje ljudi, rastlin in živali, hkrati pa ohranjanje dragocenih naravnih virov« (Združenje Demeter Slovenija 2017). Zato vsako leto organizira več seminarjev tudi s tujimi predavatelji z različnih področij biodinamične pridelave, ekskurzije, praktične delavnice in nekajkrat letno tudi srečanja Demeter kmetov na biodinamičnih kmetijah po Sloveniji.

5.3 Preusmeritev v Demeter

Pri preusmeritvi kmetije na biodinamični način je zelo pomembna individualna predstava o razvojni smeri kmetije. »V skladu s to predstavo se skupaj s svetovalci naredi preusmeritveni načrt, ki naj vsebuje kmetiji pripadajoče površine po velikosti in vrsti kulture, razčlenjen oris kmetije, načrtovanje kolobarjenja, načrt gnojenja, reje živali, kot tudi kraju prilagojene ukrepe

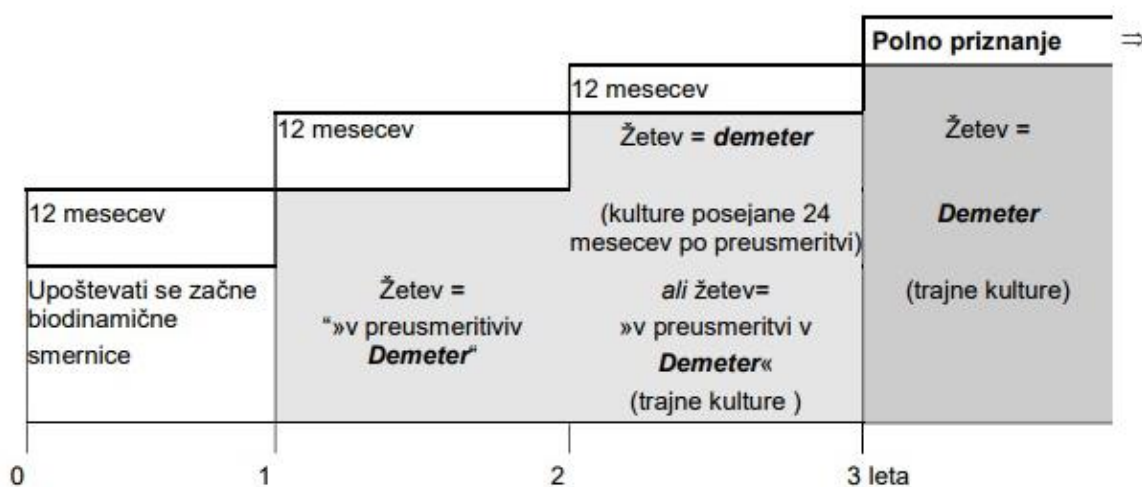
za zmanjšanje vnosa škodljivih snovi iz okolja ali zanašanja fitofarmacevtskih sredstev od konvencionalnih sosedov» (Demeter smernice pridelave 2017, 39).

V Demeter je mogoče preusmeriti le kmetijo v celoti, delna certifikacija ni mogoča. Izjema so le utemeljeni primeri, kjer lahko certifikacija površin sledi postopoma v poteku kolobarjenja v kolikor je celotna kmetija vodena ekološko (Demeter smernice pridelave 2017, 39). Ko se biodinamični kmet odloči za preusmeritev v Demeter kontrolo, mora pri svojem delu poleg predpisov za ekološko kmetovanje upoštevati še Demeter smernice za pridelavo, predelavo in označevanje. Predpogoj za prijavo v Demeter kontrolo je včlanitev v eno izmed 16 biodinamičnih društev, kjer se mu dodeli mentorja, ki mu svetuje in ga spremlja pri njegovem delu. V društvu obvezno opravi tudi začetni tečaj biodinamike, šele potem se lahko prijavi v Demeter kontrolo, pri kateri potrebuje potrdilo biodinamičnega društva o članstvu in opravljenem začetnem tečaju biodinamike. S prijavo v Demeter kontrolo postane biodinamični kmet tudi član Združenja Demeter Slovenija, ki je organizacija Demeter kmetov in upravljalec blagovne znamke Demeter v Sloveniji (Združenje Demeter Slovenija 2017).

V Sloveniji so za kontrolo in certifikacijo pridelave in predelave ekoloških živil s strani Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (v nadaljevanju MKGP) na podlagi ustreznih dokazil trenutno imenovane naslednje organizacije: Inštitut za kontrolo in certifikacijo v kmetijstvu in gozdarstvu (Kon-cert), Inštitut za kontrolo in certifikacijo Univerze v Mariboru za tehnično preizkušanje in analiziranje (IKC UM), Bureau Veritas in TÜV SÜD Sava (MKGP 2017). Od omenjenih kontrolnih organizacij, so za izvajanje Demeter kontrol trenutno usposobljeni kontrolorji na kontrolnih organizacijah Kon-cert in IKC UM. Za certificiranje Demeter je s strani Mednarodnega združenja Demeter trenutno akreditiran IKC UM (MKGP 2017).

Preusmeritev iz konvencionalne pridelave v ekološko pridelavo običajno traja 2 leti, v Demeter pridelavo pa 3 leta. Običajno prehodno obdobje v Demeter je na primeru žita prikazano na Sliki 5.1. V primeru intenzivnih kultur ali če so bila tla pred tem intenzivno konvencionalno obdelovana, se lahko preusmeritveni čas podaljša. Izjemoma se lahko čas tudi skrajša (Demeter smernice pridelave 2017, 39).

Slika 5.1: Preusmeritev kmetije v Demeter

Vir: Demeter smernice za pridelavo 2017, 49.

V prvih 12 mesecih od začetka upoštevanja Demeter smernic in obvezne uporabe biodinamičnih preparatov pridelki nimajo nobenega priznanega statusa. Po 12 mesecih lahko pridelki pridobijo status »v preusmeritvi v Demeter«, pridelki posejani po 24 mesecih od začetka preusmeritve se po prejemu Demeter certifikata lahko tržijo pod znamko Demeter razen pri trajnih kulturah, ki ostanejo v statusu »v preusmeritvi v Demeter«. Od 36 mesecev dalje lahko pridelki trajnih kultur dobijo priznanje Demeter (Demeter smernice pridelave 2017, 49).

Zgoraj je bila predstavljena preusmeritev kmetije v Demeter s formalnega vidika. Vendar pa tovrstna preusmeritev obsega veliko več kot le formalne postopke in birokracijo, kar bomo podrobneje obravnavali v poglavju 6.12. V nadaljevanju bomo predstavili značilnosti biodinamičnih kmetij v Sloveniji.

5.4 Značilnosti biodinamičnih kmetij v Sloveniji

V Sloveniji je trenutno 30 biodinamičnih kmetij¹⁴, vključenih v kontrolo in certifikacijo Demeter. Naša raziskava je bila narejena na celotni populaciji, vendar pa je v sodelovanje privolilo 28 biodinamičnih kmetov, dva pa sta sodelovanje odklonila. Za namen raziskave smo

¹⁴ Glede na poznavanje situacije na področju biodinamičnega kmetovanja v Sloveniji, predvidevamo, da je biodinamičnih kmetij vsaj še enkrat toliko, ki pa niso v Demeter certifikaciji. Razlogi so lahko različni npr. visoki stroški (kontrola, certifikacija itd.), dodatna administracija, majhnost kmetij – zgolj samooskrbne itd. Precej pa je kmetij, ki le deloma upoštevajo biodinamična načela ali pa ne morejo v celoti zadostiti Demeter smernicam, saj je pogoj, da se v Demeter kontrolo vključi kmetija z vsemi površinami, ne le z delom površin – delna certifikacija ni mogoča.

sestavili anketni vprašalnik (glej Prilogo A) in poskušali čim širše zajeti značilnosti biodinamičnih kmetij v Sloveniji.

Zanimali so nas velikost biodinamičnih kmetij, raba površin, razporeditev biodinamičnih kmetij glede na geografske in rastne razmere ter statistične regije, demografski podatki kot so starost, spol, izobrazba in status. Pridobljene podatke smo nato primerjali z razpoložljivimi podatki o konvencionalnih in ekoloških kmetijah v Sloveniji. Poleg že omenjenih podatkov nas je zanimala tudi časovna vključenost v ekološko in Demeter kontrolo, delovna sila, načini iskanja informacij in načini trženja na biodinamičnih kmetijah.

Nekatere rezultate, pridobljene z anketnim vprašalnikom, bomo predstavili v kombinaciji z rezultati kvalitativne analize v poglavju o dejavnikih vpliva na odločitev za biodinamično metodo kmetovanja. Na podlagi pridobljenih podatkov je mogoče izoblikovati obširno sliko o stanju ter značilnostih biodinamičnih kmetij v Sloveniji.

5.4.1 Število in velikost

V Sloveniji je leta 2017 v Demeter kontrolo vključenih 28¹⁵ biodinamičnih kmetij, od katerih je 25 biodinamičnih kmetij že prejelo Demeter certifikat, 3 so še v preusmeritvi¹⁶. Skupno imajo 317,91 ha površine (od tega je 81,55 ha gozda), torej 236,36 ha zemljišč v uporabi¹⁷. Povprečna velikost slovenske biodinamične kmetije je 8,4 ha¹⁸. Vendar pa je polovica biodinamičnih kmetij manjših od 5,55 ha; kar kaže na to, da so razlike v velikosti kmetij precejšnje. Najmanjša biodinamična kmetija je tako velika 0,75 ha; največja pa 39 ha.

Leta 2016 je bilo v Sloveniji 3.518 kmetij v ekološki kontroli (5 % vseh kmetij v Sloveniji), od tega jih je 2.933 že prejelo ekološki certifikat, preostalih 585 kmetov je še v preusmeritvi v ekološko kmetijstvo. Vsi kmetje v ekološki kontroli imajo skupno 43.578,76 ha površin, kar predstavlja 9,03 % vseh kmetijskih zemljišč v uporabi v Sloveniji. Povprečna slovenska ekološka kmetija je velika 12,4 ha.

¹⁵ Dejansko število biodinamičnih kmetij v Demeter kontroli v letu 2017 je 30, vendar sta 2 kmetiji odklonili sodelovanje v raziskavi. Dejanskih podatkov od kontrolnih organizacij nismo uspeli pridobiti.

¹⁶ Preusmeritveno obdobje za pridobitev Demeter certifikata traja 3 leta ali več. Več o tem v poglavju 5.3 'Preusmeritev v Demeter'

¹⁷ Kmetijska zemljišča v uporabi predstavljajo vsa zemljišča razen gozda. »Kmetijska zemljišča v uporabi zajemajo vse površine kmetijskih zemljišč, ki so bile v določenem letu v uporabi: njive in vrtovi, travniki in pašniki ter trajni nasadi (intenzivni in ekstenzivni sadovnjaki in oljčniki ter vinogradi, drevesnice, trsnice in matičnjaki)« (SURS 2017). V splošni pogovorni rabi so kmetijska zemljišča v uporabi pogosteje omenjena kot obdelovalne površine določene kmetije.

¹⁸ Za izračun povprečne velikosti biodinamične kmetije smo uporabili le kmetijska zemljišča v uporabi/obdelovalne površine brez gozda, saj so le te v ekološki in Demeter kontroli in certifikaciji. Če bi upoštevali še vse površine gozda, bi bila povprečna velikost slovenske biodinamične kmetije 11,35 ha.

Biodinamične kmetije so hkrati v ekološki in Demeter kontroli. Biodinamične kmetije predstavljajo 0,8 % vseh kmetij v ekološki kontroli v Sloveniji in 0,04 % vseh kmetij v Sloveniji ter 0,5 % vseh zemljišč v uporabi v ekološki kontroli in 0,05 % vseh zemljišč v uporabi v Sloveniji. Povprečna biodinamična kmetija je z velikostjo 8,4 ha za 4 ha manjša od povprečne ekološke kmetije (12,4 ha) in za 1,8 ha večja od povprečne konvencionalne kmetije (6,6 ha) v Sloveniji. Raziskave kažejo, da so ekološke kmetije v povprečju (dvakrat) večje od konvencionalnih (Koesling 2008b, Bavec 2001), kar lahko potrdimo iz pregleda stanja v Sloveniji.

Vendar pa je biodinamična kmetija v povprečju za tretjino manjša od povprečne ekološke kmetije, kar nas ne preseneča, saj se biodinamične kmetije po velikosti zelo razlikujejo med seboj. 9 kmetij je manjših od 3 ha, kar 21 kmetij pa je manjših od 10 ha. Prevladujejo torej manjše kmetije, ki se pogosteje ukvarjajo z intenzivnimi kulturami (sadjarstvo, oljkarstvo, vinogradništvo), sicer pa je med njimi največ kmetij z mešano oz. raznovrstno pridelavo.

Tabela 5.1: Podatki o kmetijah v Sloveniji

	Konvencionalne kmetije	Ekološke kmetije	Biodinamične kmetije ¹⁹	Vse kmetije
Število	66.842	3.518	28 ²⁰	70.360
Površina (ha)	439.021,02	43.578,76	236,36 ²¹	482.599,78
% vseh kmetij v Sloveniji po številu	95	5	0,04	100
% vseh kmetij v Sloveniji po površini (ha)	90,97	9,03	0,05	100
Povprečna velikost (ha)	6,6	12,4	8,4	6,9

Vir: prirejeno po MKGP 2017.

Na tem mestu menimo, da je treba omeniti tudi t. i. integrirano kmetovanje, slovensko nacionalno shemo, pri kateri gre za nekoliko omiljeno oz. bolj 'trajnostno' obliko konvencionalnega kmetovanja, saj vključuje predpise, ki onemogočajo uporabo nekaterih

¹⁹ Biodinamične kmetije so že upoštevane v številu ekoloških kmetij.

²⁰ Število biodinamičnih kmetij, prijavljenih v Demeter kontrolo za leto 2017 je 30, vendar sta dve kmetiji odklonili sodelovanje. Točnih podatkov s kontrolnih organizacij ni bilo mogoče pridobiti.

²¹ Vsota vseh površin v Demeter kontroli z izjemo dveh kmetij. Točnih podatkov s kontrolnih organizacij ni bilo mogoče pridobiti.

fitofarmacevtskih sredstev in mineralnih gnojil. Integrirana pridelava je z našega vidika problematična, ker je bila pogosto zamenjana z ekološkim kmetovanjem (med drugim tudi zaradi zelo podobnih slovenskih nacionalnih oznak), kar je (pre)pogosto zavajalo javnost. Na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano so bili prepričani, da je ta shema vmesna stopnja za postopni prehod konvencionalnih kmetov v ekološko kmetovanje.

Ena od priložnosti za dejansko uresničitev te napovedi je bila ukinitve podpor za integrirano shemo leta 2015. Shema integriranega kmetovanja se je začela uvajati v drugi polovici devetdesetih let, med leti 2003 in 2014 je število integriranih kmetov naraslo z 2.949 na 4.571. Z letom 2015 integrirana pridelava ni več vključena v Program razvoja podeželja 2014-2020, zato ni mogoče več pridobiti finančnih podpor za površine v tej shemi. Tako je število integriranih pridelovalcev padlo z 4.571 na 670 med letoma 2014 in 2015, čeprav je certifikat za integrirano pridelavo še mogoče dobiti, vendar brez finančnih podpor. Vendar pa se določene zahteve iz integriranega kmetijstva ujemajo z nekaterimi ukrepi v novem programskem obdobju, za katere lahko integrirani kmetje dobijo podporo (MKGP 2017). Slabe in drugi menijo, da so integrirani pridelovalci potencialni kandidati za preusmeritev v tržno ekološko pridelavo, saj so že »vključeni v sistem specifičnih standardov in nadzora in bi se tako lažje vključili« v sistem ekološke kontrole (Slabe in drugi 2010, 36).

Glede na povečanje števila kmetij v ekološki kontroli s 3.298 na 3.417 med letoma 2014 in 2015 je očitno, da se integrirani pridelovalci večinoma niso odločili za vključitev v ekološko kmetovanje, saj se je iz integrirane kontrole izključilo 3.901 kmetij, v ekološko kontrolo pa se je na novo vključilo le 119 kmetij (ki niso nujno nekdanje integrirane kmetije). Tako je bil 'potencial' za povečanje števila ekoloških kmetov izgubljen, upamo pa lahko, da se nekdanji integrirani kmetje v svojih praksah niso nazaj konvencionalizirali.

Po deležu kmetijskih zemljišč z ekološkim kmetijstvom se Slovenija tako uvršča v zgornjo tretjino držav EU-28 (v letu 2015 na 9. mestu) (Kazalci okolja 2016). Število ekoloških kmetij v Sloveniji je v zadnjih desetih letih v stalni rasti (glej Tabelo 5.2). Vendar pa letna rast ekoloških kmetij niha: »v letu 2014 se je število takih kmetijskih gospodarstev glede na prejšnje leto povečalo za 14 %, v letu 2015 je bilo povečanje manj izrazito (6-odstotno), v letu 2016 pa znova izrazitejše (9-odstotno)« (MKGP 2017). Število biodinamičnih kmetij v zadnjih desetih letih precej niha, največ biodinamičnih kmetij v Demeter kontroli je bilo leta 2015, in sicer 37, najmanj pa leta 2010, in sicer 19.

Tabela 5.2: Število in površine kmetij v ekološki in Demeter kontroli v Sloveniji

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ekološke kmetije v kontroli, število	1.876 (2,5%)	2.000 (2,6%)	2.067 (2,6%)	2.096 (2,6%)	2.218 (2,9%)	2.363 (3,1%)	2.682 (3,6%)	3.049 (4,1 %)	3.298 (4,6 %)	3.417 (4,7 %)	3.518 (5,0 %)
Ekološke kmetije v kontroli, ha	26.831 (5,47%)	29.322 (5,88%)	29.836 (6,05%)	29.388 (6,27%)	30.688 (6,47%)	32.148 (6,8%)	35.100 (7,6%)	38.664 (8,4%)	41.237 (8,7%)	42.188 (8,7%)	43.578 (9,03%)
Število certifikatov	1.393	1.610	1.789	1.853	1.897	1.999	2.104	2.232	2.537	2.699	2.933
Število biodinamičnih kmetij v Demeter kontroli	27	29	20	21	19	23	28	31	35	37	35 ²²

Vir: prirejeno po MKGP (2017); Kon-cert (2017); IKC UM (2017).

Za širšo predstavo o številu biodinamičnih kmetij v Sloveniji, smo pripravili tabelo razmerja števila biodinamičnih kmetij glede na število prebivalcev v nekaterih državah Evropske unije. Razlike med posameznimi državami so precejšnje. Največ biodinamičnih kmetij na število prebivalcev je po pričakovanju v Nemčiji, in sicer 1 biodinamična kmetija na 5.165 prebivalcev, nato sledi Švica z razmerjem 1 na 29.596 in Španija z razmerjem 1 na 38.479. V sosednji Avstriji pride 1 biodinamična kmetija na 50.953, nato Slovenija z razmerjem 1 na 73.744, zadnja pa je presenetljivo Danska z razmerjem 1 biodinamična kmetija na 153.405 prebivalcev.

²² Gre za število vseh »subjektov«, kjer kontrolni organizaciji opravljata Demeter kontrolo. V to število so poleg dejanskih biodinamičnih kmetij všteti tudi predelovalci in dva šolska vrta.

Tabela 5.3: Razmerje števila biodinamičnih pridelovalcev glede na število prebivalcev v nekaterih državah EU

Država	Število BD kmetij	Razmerje – BD kmetija na število prebivalcev	Skupna površina BD kmetij (ha)	Število prebivalcev
Avstrija	169	1 na 50.953	5.628	8.611.000
Nemčija	1.576	1 na 5.165	77.663	8.141.000
Švica	280	1 na 29.596	4.794	8.287.000
Danska	37	1 na 153.405	2.965	5.676.000
Španija	121	1 na 38.479	8.326	46.560.000
Slovenija	28	1 na 73.744	236,36	2.064.836

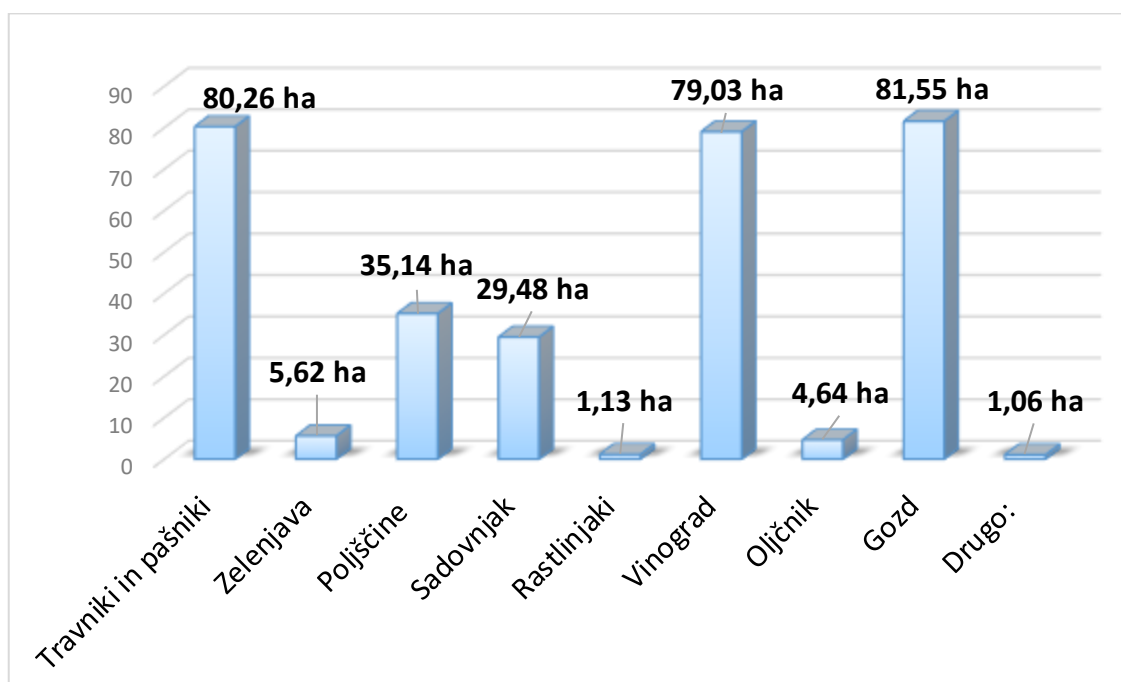
Vir: prirejeno po Demeter International 2017.

5.4.2 Raba površin

Od 371,91 ha skupnih površin slovenskih biodinamičnih kmetij je 81,55 ha gozda (četrtnina vseh površin), kar je povprečno 6,8 ha na kmetijo, a ima polovica biodinamičnih kmetij manj kot 4 ha gozda. Površina gozda je povezana z dejstvom, da je v Sloveniji izjemno veliko gozdnatih površin, kar v kombinaciji geografskimi pogoji tudi otežuje kmetovanje na določenih predelih. Kmetijskih zemljišč v uporabi, ki so v Demeter kontroli je torej skupno 236,36 ha. Največ je travnikov in pašnikov z 80,26 ha ter 79,03 ha vinogradov. Nato sledi 35,14 ha poljščin²³, od tega je 16,75 ha žit. Sadovnjakov je 29,48 ha. Površin, namenjenih pridelavi zelenjave je 5,62 ha; oljčnikov 4,64 ha ter skupna površina rastlinjakov 1,13 ha. Pod Drugo so Demeter kmetje zapisali 0,36 ha nasadov malin in 0,45 ha drevesnice; 0,05 ha nasada zelišč; 0,2 ha pa je ostalo nedefinirano (glej Sliko 5.2).

²³ Poljščine po agronomskih kriterijih delimo v skupine: žita, oljnice, znate stročnice, gomoljnice in korenovke, njivske krmne rastline, posebne poljščine, dosevky (Biotehniška fakulteta Ljubljana 2017).

Slika 5.2: Raba površin na biodinamičnih kmetijah v Sloveniji

Če primerjamo rabo površin biodinamičnih kmetij z rabo površin ekoloških kmetij v Sloveniji (glej Sliko 5.2 in Tabelo 5.4), ugotovimo, da pri obojih prevladuje travinja, kar je značilnost celotnega slovenskega kmetijstva. V nizkem deležu kmetijskih in obdelovalnih površin in veliki prisotnosti travinja se odražajo neugodne naravne razmere. Prav tako vplivajo na manjšo količino pridelkov in dražjo pridelavo, kar zmanjšuje konkurenčnost slovenskega kmetijstva (Erjavec 1997 v Podmenik 2012, 12). Poleg tega se ekstenzivne živinorejske kmetije lažje in hitreje preusmerijo v ekološko kmetovanje kot npr. intenzivna tržna pridelava zelenjave, zato je največji delež prav travinja. Po podatkih MKGP (2017) se delež travinja v ekološki kontroli postopno zmanjšuje (leta 2001: 92 %, leta 2010: 85 % in leta 2015: 82 %), še vedno pa predstavlja prevladujočo obliko ekološke rabe zemljišč. »To potrjuje tudi prostorska razporeditev ekološkega kmetovanja. Največ površin z ekološkim kmetovanjem glede na skupno kmetijsko zemljo v uporabi se tako nahaja na območjih, kjer prevladuje ekstenzivno travinje, najmanj pa v nižinskih območjih, kjer naravne razmere omogočajo intenzivno kmetovanje in pestrejšo izbiro proizvodnih usmeritev« (Kazalci okolja 2016). Podmenik vidi velik problem v tem, da za kmetovanje bolj ugodna območja večinoma še vedno ostajajo pod konvencionalno in intenzivno rabo, saj se na teh območjih v veliki meri nahajajo tudi najbolj občutljivi naravni viri npr. zaloge podtalnice (Podmenik 2012, 13).

Tabela 5.4: Raba površin na ekoloških kmetijah v Sloveniji v letu 2016

POVRŠINA (ha) Kultura – način rabe	2016
Travinje	36.487,41
Njive	4.403,84
Vinogradi	535,70
Oljčniki	240,05
Sadovnjaki	1.616,69
Vrtnine (na prostem in v zaščitenem prostoru)	293,34
Hmeljišča	1,73
SKUPAJ	43.578,76

Vir: MKGP 2017

Poleg travinja pa je pri biodinamičnih kmetijah zelo močno zastopana raba površin tudi vinogradništvo, in sicer vinogradi predstavljajo skoraj tretjino vseh površin v Demeter kontroli v Sloveniji (enak delež kot travinje). Če primerjamo z rabo površin v ekološki certifikaciji, kjer vinogradi predstavljajo zgolj 1,2 % vseh površin, je to res specifična biodinamična pridelava v Sloveniji. V certifikaciji je kar 10 biodinamičnih kmetij, ki se ukvarjajo s to panogo. Med njimi sta dve vinogradniški kmetiji z več kot 20 ha vinogradov in ena z več kot 10 ha vinogradov ter so tako med največjimi Demeter kmetijami v Sloveniji.

Glede na poznavanje situacije in dejstvo, da te biodinamične kmetije največ izvažajo v tujino in sodelujejo z različnimi posredniki, lahko sklepamo, da je v tujini veliko povpraševanje po Demeter vinih. Na kar nakazuje tudi dejstvo, da so v nekaterih evropskih državah med Demeter licenciranci močno zastopani vinogradniki (npr. Francija, Italija, Nemčija). O podobni situaciji v Nemčiji poroča tudi Hurter, in sicer da se v zadnjem desetletju v biodinamično kmetovanje in Demeter certificiranje vključujejo visoko specializirane kmetije, predvsem vinogradi, sadovnjaki in zelenjadarske kmetije (Hurter v Hurter in drugi 2014, 17). Poudarja, da so v mnogih pogledih npr. vinogradi ravno nasprotje »alternativnih kmetij z idealističnimi koreninami, saj gre pri intenzivnih kulturah za monokulturo in visoke investicije ter specializiran trg« (2014, 17). Poleg tega gre pogosto za razlike v kulturnih in družbenih povezavah, zato združevanje 'starih' in 'novih' biodinamičnih kmetov predstavlja velik izziv za biodinamično gibanje v Nemčiji (Hurter v Hurter in drugi 2014, 17). Kaj takšna panožna

struktura pomeni za razvoj biodinamičnega kmetijstva v Sloveniji, se bo pokazalo v prihodnjih letih. Vsekakor je na biodinamičnih kmetijah zelo malo površin namenjenih pridelavi zelenjave, čeprav je po tem segmentu največje povpraševanje na trgu ekoloških živil.

5.4.3 Geografske razmere

Glede na geografske in rastne razmere je 7 biodinamičnih kmetij ravninskih, 14 gričevnatih, 7 hribovskih in ena gorsko-višinska. Ena izmed kmetij se pojavi dvakrat, in sicer je deloma ravninska in deloma hribovska (glej Tabelo 5.5).

Tabela 5.5: Biodinamične kmetije glede na geografske in rastne razmere v Sloveniji

VRSTA BIODINAMIČNE KMETIJE	Število
Ravninska	7
Gričevnata	14
Hribovska	7
Gorska-višinska	1

Le četrtna biodinamičnih kmetij leži na ravnini, ostale kmetije pa ležijo na reliefno bolj zahtevnih predelih, kar nam pomaga pri razumevanju rabe površin (več travinja in intenzivnih kultur kot so sadovnjaki in vinogradi). Slovenija je prepoznavna po veliki reliefni razgibanosti. »Skoraj 90 % površine leži na nadmorski višini nad 300 m, ravninska območja v obliki sklenjenih dolin in kotlin pa predstavljajo le slabih 20 % vsega ozemlja. Območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost (OMD) pokrivajo kar 86,3 % celotnega ozemlja države, od tega kar 72,4 % predstavljajo hribovska gorska območja« (PRP 2014, 39). Na Statističnem uradu Republike Slovenije ocenjujejo, da samo okoli 15.000 kmetijskih gospodarstev v Sloveniji ne leži na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijsko dejavnost (npr. vodovarstvena območja, zavarovana območja, območje pojavljanja velikih zveri itd.) (SURS 2017).

Nadmorska višina, reliefna razčlenjenost in posledično nagib kmetijskih zemljišč so tisti naravni dejavniki, ki najbolj vplivajo na proizvodne usmeritve in izbor tehnologij posameznih kmetij. »Nagib odločilno vpliva na tehniko obdelave, večja strmina pa pomeni tudi zmanjšano možnost uporabe standardnih vrst kmetijske mehanizacije na eni strani ter potrebo po večjem obsegu ročnega dela na drugi strani« (PRP 2014, 47). Relief vpliva tudi na velikost in obliko parcel, ki pogosto dodatno otežujejo strojno obdelovanje površin ter izgradnjo potrebne infrastrukture kot so dovozne poti in obračališča (prav tam).

V Programu razvoja podeželja je še posebej poudarjen pomen ohranjanja kmetovanja na teh območjih, saj se s tem »preprečuje zaraščanje kmetijskih zemljišč, ohranja biotska raznovrstnost in kmetijska krajina ter zagotavlja poseljenost slovenskega podeželja« (PRP 2014, 47). V Sloveniji naj bi bilo leta 2016 dobrih 15.000 ha površin v zaraščanju in neobdelanih kmetijskih zemljišč (SURs 2017).

5.4.4 Regije

Največ biodinamičnih kmetij leži v Podravski regiji (6 kmetij), nato sledita Spodnjeposavska in Goriška regija (5 kmetij), Obalno-kraška (3 kmetije), nato Gorenjska, Osrednjeslovenska in Jugovzhodna (2 kmetiji) ter Pomurska (1 kmetija) regija. V Koroški, Savinjski in Notranjsko-kraški zaenkrat še ni certificiranih biodinamičnih kmetij (glej Tabelo 5.6). Podatki o številu kmetijskih gospodarstvih po statističnih regijah v Sloveniji v letu 2016 kažejo, da je največ kmetij v Podravski in Savinjski regiji, najmanj pa v Zasavski in Notranjski regiji (SURs 2017), kar se deloma sklada tudi z razporeditvijo biodinamičnih kmetij v Sloveniji.

Opazamo pa, da je biodinamičnih kmetij v Sloveniji precej več, tudi v regijah, kjer zaenkrat ni še nobenega certificiranega biodinamičnega kmeta. Menimo, da kot pomemben dejavnik spodbude za prijavo v Demeter kontrolo delujejo tudi posamezniki, predvsem predsedniki biodinamičnih društev ter drugi biodinamični kmetje, kar se kaže v tem, da je v nekaterih regijah tudi več kot pet biodinamičnih kmetov. Razlog je verjetno opazovanje delovanja biodinamične kmetije v bližini ter sodelovanje in spodbuda med biodinamičnimi kmeti.

Tabela 5.6: Biodinamične kmetije po regijah v Sloveniji

BIODINAMIČNE KMETIJE PO REGIJAH	Število
Pomurska	1
Podravska	6
Koroška	0
Savinjska	0
Zasavska	2
Spodnjeposavska	5
Jugovzhodna	2
Osrednjeslovenska	2
Gorenjska	2
Notranjsko-kraška	0
Goriška	5
Obalno-kraška	3
Skupaj:	28

V Sloveniji smo priča znatnim regionalnim razlikam v razvoju, ki so na področju kmetijstva pogosto posledica oteženih pridelovalnih razmer zaradi geografske in reliefne razgibanosti ozemlja. Zaradi različnih naravnih in drugih dejavnikov so »razmere za kmetijsko pridelavo pretežno težje, kar se odraža tako v nižji ravni izkoriščenosti osnovnih zemljiških proizvodnih potencialov, kot tudi slabšem dohodkovnem položaju prebivalstva, ki se ukvarja s pridelavo hrane« (PRP 2014, 46).

V Programu razvoja podeželja so poleg osnovne gospodarsko proizvodne funkcije kmetijstva izpostavljene še druge pomembne funkcije, ki jih opravlja kmetijstvo. Gre za prostorsko-poselitveno, ekološko, socialno ter kulturno funkcijo in »ker se zaradi specifičnih naravnih in družbenih razmer te funkcije v prostoru pogosto zelo prepletajo in celo stopajo v medsebojno odvisnost, je pravilno usmerjanje razvoja še toliko bolj pomembno (PRP 2014, 46).

5.4.5 Dopolnilne dejavnosti in predelava

Večina kmetij v Sloveniji zaradi specifične agrarne strukture ne more preživeti le z dohodki iz kmetijstva, to uspeva le slabi petini vseh kmetij (PRP 2014, 49). Eden izmed načinov ustvarjanja dodatnega dohodka ali dodane vrednosti svojim pridelkom so dopolnilne dejavnosti na kmetiji. »V letu 2013 je bilo v Sloveniji registriranih 12.103 dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, največ za storitve s kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo, dejavnosti povezane s

predelavo hrane ter turizem na kmetiji. Dopolnilne dejavnosti in drugi viri dohodka kmetijam, zlasti manjšim kmetijam na OMD²⁴ omogočajo nadaljnji obstoj in razvoj« (prav tam).

11 biodinamičnih kmetij ima registrirano dopolnilno dejavnost, na 5 kmetijah pa načrtujejo registracijo dopolnilne dejavnosti v prihodnosti. Na eni izmed kmetij imajo dopolnilno dejavnost že od leta 2003, na eni od leta 2009, na dveh od leta 2015 in na eni od leta 2017 (glej Tabela 5.7). Skoraj polovica (5 kmetij) biodinamičnih kmetov je registrirala dopolnilno dejavnost na kmetiji leta 2016, kar najverjetneje lahko pripišemo dejstvu, da se je januarja 2016 začel poostren nadzor izdajanja računov in je bilo uvedeno davčno potrjevanje računov pri poslovanju z gotovino. Nato nas je v naši raziskavi zanimalo, kakšne vrste predelavo izvajajo na biodinamičnih kmetijah v Sloveniji.

Na 8 biodinamičnih kmetijah ne izvajajo predelave. Na biodinamičnih kmetijah (glej Tabela 5.7), kjer izvajajo predelavo, so prisotne naslednje vrste predelave (na isti kmetiji lahko izvajajo več vrst predelave). Največ je predelave v alkoholne pijače – vino (10 biodinamičnih kmetij), nato predelava sadja (5 biodinamičnih kmetij), mletje žit (3 biodinamične kmetije), peka kruha in peciva (3 biodinamične kmetije), sušenje zelišč in aromatičnih rastlin (3 biodinamične kmetije), predelava zelenjave (3 biodinamične kmetije), predelava v alkoholne pijače – žganje (3 biodinamične kmetije), izdelava testenin (2 biodinamični kmetiji), stiskanje olj (2 biodinamični kmetiji), predelava mleka (1 biodinamična kmetija), predelava mesa (1 biodinamična kmetija), predelava gozdnih lesnih sortimentov (1 biodinamična kmetija) in drugo (2 biodinamični kmetiji). Kot »drugo« so definirali: Priprava kosil za Waldorfski vrtec in zunanje obiskovalce ter drevesničarstvo. Na nobeni od biodinamičnih kmetij ne predelujejo v alkoholne pijače – pivo in ne vzrejajo vodnih organizmov.

²⁴ Območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost

Tabela 5.7: Vrsta predelave na biodinamičnih kmetijah v Sloveniji

VRSTA PREDELAVE	Število BD kmetij
Ni predelave	8
Predelava v alkoholne pijače - vino	10
Predelava sadja	5
Mletje žit	3
Peka kruha in peciva	3
Sušenje zelišč in aromatičnih rastlin	3
Predelava zelenjave	3
Predelava v alkoholne pijače - žganje	3
Izdelava testenin	2
Stiskanje olj	2
Predelava mleka	1
Predelava mesa	1
Predelava gozdnih lesnih sortimentov	1
Drugo	2
Predelava v alkoholne pijače - pivo	0
Vzreja in predelava vodnih organizmov	0

Načini predelave na biodinamičnih kmetijah se skladajo z rabo površin, zato je največ predelave v alkoholne pijače – vino, kar na tretjini biodinamičnih kmetij. Nato sledi predelava sadja, saj je tudi sadjarstvo pri rabi površin kar dobro zastopano. Ostale vrste predelave so zastopane v manjši meri, nakazujejo pa na raznovrstnost dejavnosti na biodinamičnih kmetijah. Predelava živil pa ni edina tržna dejavnost na biodinamičnih kmetijah, obstajajo tudi druge tržne dejavnosti.

5.4.6 Druge tržne dejavnosti

Izmed drugih tržnih dejavnosti na kmetiji (glej Tabelo 5.8) so na biodinamičnih kmetijah najpogostejši priložnostni ogledi za zaključene skupine (16 biodinamičnih kmetij) ter vrtce in šole (9 biodinamičnih kmetij). Priložnostni ogledi tako predstavljajo polovico vseh tržnih dejavnosti, ki jih izvajajo biodinamične kmetije. Nato sledi svetovanje in usposabljanje v zvezi s kmetijsko, gozdarsko in dopolnilno dejavnostjo (6 biodinamičnih kmetij). V manjši meri pa so prisotni turizem na kmetiji (2 biodinamični kmetiji); dopolnilna dejavnost prodaja kmetijskih pridelkov in izdelkov s kmetij (2 biodinamični kmetiji); dejavnost, povezana s tradicionalnimi znanji na kmetiji, storitvami oz. izdelki (2 biodinamični kmetiji) ter storitve s kmetijsko mehanizacijo, zakol živali in druge storitve (1 biodinamična kmetija). Nobena biodinamična kmetija ne izvaja tržne dejavnosti 'predelava rastlinskih odpadkov ter proizvodnja in prodaja'.

Na skoraj polovici kmetij pa ne prakticirajo nobene od naštetih tržnih dejavnosti (11 biodinamičnih kmetij).

Tabela 5.8: Druge tržne dejavnosti na biodinamičnih kmetijah v Sloveniji

DRUGE TRŽNE DEJAVNOSTI	ŠT. BD KMETIJ
Priložnostni ogledi za zaključene skupine	16
Priložnostni ogledi za vrtce in šole	9
Svetovanje in usposabljanje v zvezi s kmetijsko, gozdarsko in dopolnilno dejavnostjo	6
Turizem na kmetiji	2
Dopolnilna dejavnost prodaja kmetijskih pridelkov in izdelkov s kmetij	2
Dejavnost, povezana s tradicionalnimi znanji na kmetiji, storitvami oz. izdelki	2
Storitve s kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo, zakol živali in druge storitve	1
Predelava rastlinskih odpadkov ter proizvodnja in prodaja	0
Nič od naštetega	11

Na večini biodinamičnih kmetij prakticirajo dodatne tržne dejavnosti, med katerimi skoraj polovico predstavljajo priložnostni ogledi, kar kaže, da zanimanje za tovrstno pridelavo pridobiva na veljavi, poleg tega pa nakazuje na družbeno funkcijo kmetovanja v smislu ozaveščanja družbe. Gre pa bolj za priložnostne zadeve, saj le dve biodinamični kmetiji dejansko prakticirata turizem na kmetiji. O znanju in sposobnostih biodinamičnih kmetov priča tudi dejstvo, da 20 % kmetov prakticira svetovanje in usposabljanje.

5.4.7 Trženje

Biodinamični kmetje se poslužujejo več različnih načinov trženja (glej Tabelo 5.9), skoraj vsi pa tržijo svoje proizvode neposredno na kmetiji (26 kmetij). Nato v precej manjšem obsegu sledi trženje na tržnici v sezoni²⁵ (14 kmetij), pri čemer jih največ kmetij trži 1-2 krat tedensko (5 kmetij) ali pa samo občasno na sejmi (4 kmetije). Sledi trženje v trgovinah (12 kmetij) in trženje v javnih zavodih (11 kmetij). Prek spleta na lastni spletni strani ali spletni trgovini trži 10 kmetij, kot drugo so navedli vinske sejme (večinoma v tujini), ki jih obiskuje 9 kmetij. Ostali načini trženja prek posrednikov poleg že omenjenega trženja v trgovinah so manj zastopani, in sicer skupnostno naročanje (4 kmetije), spletna trgovina (3 kmetije), kmetijska zadruga (3 kmetije), gostinski lokali in distributerji (3 kmetije), druge kmetije (2 kmetiji) in

²⁵ Pri trženju na tržnici smo anketirance prosili, da označijo tudi frekventnost prodaje na tržnici, zato smo dopisali 'v sezoni', saj običajno zelo malo kmetov trži proizvode na tržnicah prek celega leta. Trajanje 'sezone' je odvisno od usmeritve posamezne kmetije, zato nismo definirali natančnega časovnega obdobja. Lahko rečemo, da pri biodinamičnih kmetih in verjetno tudi kmetih na splošno v Sloveniji o desezonizaciji ne moremo govoriti. Tisti, ki pa prodajajo na splošnih tržnicah prek celega leta, običajno pridelke uvažajo iz tujine.

tedenski zabožčki skupaj s pridelki drugih kmetij (1 kmetija). Na dveh kmetijah pa prakticirajo partnersko kmetovanje v obliki tedenske košarice/zabožčka, in sicer na eni običajno celo leto, na drugi pa le nekaj mesecev letno.

Tabela 5.9: Načini trženja na biodinamičnih kmetijah v Sloveniji

NAČIN TRŽENJA	Število BD kmetij
1. NA KMETIJI	26
2. PREK SPLETA (lastna spletna stran, spletna trgovina)	10
3. NA TRŽNICI (v sezoni)	
a) 1-2 krat tedensko	5
b) Več kot 3 krat tedensko	1
c) 1-2 krat mesečno	1
d) Več kot 3 krat mesečno	0
e) Do 10 krat letno	2
f) Več kot 10 krat letno	1
g) Samo občasno na sejmi	4
4. TEDENSKA KOŠARICA/ZABOJČEK (partnersko kmetovanje)	
a) Običajno nekaj mesecev letno	1
b) Običajno celo leto	1
5. PREK POSREDNIKOV	
a) Trgovina	12
b) Spletna trgovina	3
c) Skupnostno naročanje	4
d) Kmetijska zadruga	3
e) Druge kmetije	2
f) V tedenskih zabožčkih skupaj s pridelki drugih kmetij	1
g) Gostinski lokali in distributerji	3
6. JAVNI ZAVODI (vrtci, šole, domovi za ostarele itd.)	11
7. DRUGO: vinski sejmi	9

Biodinamični kmetje še vedno najpogosteje tržijo neposredno na kmetiji in na tržnicah, kjer največ kmetov trži 1–2 krat tedensko. Pri omenjenih načinih trženja gre za neposredni stik med pridelovalcem in uporabnikom, kar spodbuja medsebojno zaupanje in omogoča doseganje cene, ki je sprejemljiva za obe strani. Biodinamični kmetje pa se poslužujejo tudi nekaterih načinov trženja prek posrednikov, pri čemer najbolj izstopa prodaja v trgovinah, vendar pa so ti načini bolj primerni za kmete, ki imajo več tržnih viškov (npr. vinogradnike, sadjarje), in lahko sprejmejo nekoliko nižjo ceno za svoje proizvode.

Izkazalo se je, da skoraj polovica biodinamičnih kmetov svoje pridelke trži tudi v javnih zavodih, kar lahko povežemo tudi z dejstvom, da je bil sprejet Zakon o javnem naročanju, ki omogoča načelo kratkih verig in daje prednost lokalnim pridelovalcem. Uredba o zelenem javnem naročanju pa določa, da mora biti vsaj 10 % živil ekološko pridelanih, pri čemer v to skupino sodijo tudi živila kmetij, ki so še v preusmeritvenem obdobju (ZJN-2 2011, 13614).

Samo ena tretjina kmetij za trženje uporablja lastno spletno stran in/ali lastno spletno trgovino, za kar menimo, da je neizkoriščen potencial, ki omogoča širši doseg promocije. Na dveh biodinamičnih kmetijah prakticirajo tudi tedenske košarice/zabojčke, ki je prav tako zelo perspektiven način povezovanja pridelovalca in uporabnika, vendar pa zahteva boljšo organiziranost in znanje kmetov, ki so obvezani zagotoviti določeno količino pridelka. Kot drugo so biodinamični kmetje dopisali vinske sejme, kar se sklada tudi z že omenjeno veliko zastopanostjo predelave v vino na biodinamičnih kmetijah v Sloveniji.

5.4.8 Čas vključenosti v Demeter kontrolo

Glede na čas vključenosti v Demeter kontrolo, je naša raziskava pokazala (glej Tabelo 5.10), da se je največ biodinamičnih kmetov prijavilo v Demeter kontrolo po letu 2011, in sicer 22 od 28 biodinamičnih kmetov v naši populaciji. Najdlje so v Demeter kontroli tri kmetije, in sicer od leta 1998, 1999 in 2000. Število prijavljenih v Demeter kontrolo se je najbolj povečalo v letu 2014, ko se je prijavilo 6 novih biodinamičnih kmetij. Glede na letnice prijave v Demeter kontrolo je mogoče opaziti dve večji luknji, in sicer med letoma 2002 in 2006, ter 2006 in 2011. Razlogi za to so lahko manjša promocija biodinamične pridelave, spremembe v organiziranosti itd. Glede na naše spremljanje biodinamičnih kmetij, smo opazili, da se je v zadnjih petih letih precej biodinamičnih kmetij tudi izključilo iz Demeter kontrole, vendar podatka o številu teh kmetij nismo mogli pridobiti. Šele s tem podatkom bi lahko bolj z gotovostjo ocenili trend razvoja biodinamičnih kmetij v Sloveniji od začetka do danes ter izpostavili morebitne ključne točke ter iskali vzroke za nihanja.

Tabela 5.10: Čas vključenosti biodinamičnih kmetij v Demeter kontrolo v Sloveniji

PRIJAVA V DEMETER KONTROLO	ŠT. BD KMETIJ
1998	1
1999	1
2000	1
2002	1
2006	2
2011	4
2012	4
2013	3
2014	6
2015	2
2016	3

5.4.9 Demografski podatki

V naši raziskavi o značilnostih biodinamičnih kmetij v Sloveniji smo definirali dve ključni osebi, nosilca in vodjo kmetijskega gospodarstva²⁶. Nosilec kmetijskega gospodarstva je oseba, ki je vpisana kot nosilka kmetije v Registru kmetijskih gospodarstev. Na kmetiji se lahko zgodi, da uradni nosilec kmetije ni najbolj aktivni član kmetije. Poleg nosilca kmetije smo zato definirali tudi neformalnega vodjo kmetije.

Vodja biodinamične kmetije je tista oseba, ki se največ ukvarja z biodinamičnim kmetovanjem, na kmetiji najpogosteje organizira delo, največkrat sprejema odločitve o pridelavi/predelavi in je na splošno najbolj aktivna na področju biodinamike (se udeležuje predavanj, seminarjev). Nosilec kmetijskega gospodarstva ni nujno tudi vodja kmetije. Naša raziskava je pokazala, da samo v 8 primerih nosilec kmetije ni tudi vodja kmetije. Zato so razlike v demografskih podatkih manjše kot smo pričakovali pred samo izvedbo. Vendar pa je to razločevanje pomembno, saj je na vsa nadaljnja vprašanja v anketnem vprašalniku odgovarjal vodja kmetije. Naš interes je, da dobimo čim bolj točne podatke o delu na posamezni biodinamični kmetiji.

Anketirance smo prosili za naslednje demografske podatke: starost, spol, izobrazba in status.

²⁶ »Kmetijsko gospodarstvo je organizacijsko in poslovno zaokrožena celota kmetijskih zemljišč, gozdov, zgradb, opreme in delovne sile, ki se ukvarja s kmetijsko pridelavo in je enotno vodena, kar pomeni, da je enotno vodena pri delitvi dobička in izgub, ne glede na število oseb, ki jo vodi. Če je upravljanje kmetijskega gospodarstva porazdeljeno med družinske člane, vendar sta dobiček in izguba skupna, skupni so tudi delovna sila in stroji, je to eno kmetijsko gospodarstvo. Na kmetijskem gospodarstvu lahko gospodari fizična ali pravna oseba. Kmetijsko gospodarstvo je lahko v lasti fizične ali pravne osebe, ki vodi kmetijsko gospodarstvo za svoj račun« (SURS 2017).

STAROST

Povprečna starost nosilca biodinamičnih kmetij v Sloveniji je 51.4 let, pri čemer je mediana 54 let. Iz tega je razvidno, da je polovica biodinamičnih kmetov starejša od 54 let. Najmlajši nosilec je star 26 let, najstarejši pa 69 let. Pri vodjah kmetije je stanje podobno. Vodja kmetije je povprečno star 53,2 let, polovica jih je starejših od 55 let. Najmlajši vodja kmetije je star 34 let, najstarejši pa 82 let. Kot je razvidno iz Tabele 5.11 je le 6 oseb (od 28) mlajših od 40 let, kar je zaskrbljujoč podatek za razvoj biodinamičnega kmetijstva v prihodnosti. Iz razlik v starosti na posameznih biodinamičnih kmetijah, kjer sta nosilec in vodja kmetije razlikujeta je razvidno, da gre za družinske kmetije, kjer so funkcije na kmetiji razdeljene med partnerja ali starša in prevzemnika kmetije.

Tabela 5.11: Starost nosilcev in vodij biodinamičnih kmetij v Sloveniji

STAROST	NOSILEC BD KMETIJE (število oseb)	VODJA BD KMETIJE (število oseb)
20-30 let	1	0
31-40 let	5	6
41-50 let	6	4
51-60 let	9	10
61-70 let	7	6
71-80 let	0	1
81-90 let	0	1

Po podatkih Registra kmetijskih gospodarstev (glej Tabelo 5.12) je v letu 2017 povprečna starost nosilca kmetije vseh kmetij v Sloveniji 61 let, povprečna starost nosilca ekološke kmetije pa 51 let. Povprečna starost nosilca biodinamične kmetije pa je 51,4 let, kar ustreza povprečju slovenskih ekoloških kmetij. Lahko potrdimo trditev, da so nosilci ekoloških kmetij v povprečju mlajši kot na ostalih kmetijah, vendar pa v Sloveniji razlika znaša (samo) 10 let.

Tabela 5.12: Starost nosilca kmetije po letih v Sloveniji

LETO	STAROST NOSILCA VSE KMETIJE	STAROST NOSILCA EKOLOŠKE KMETIJE
2008	59	51
2009	60	52
2010	60	52
2011	60	52
2012	60	52
2013	61	52
2014	61	52
2015	61	52
2016	61	52
2017	61	51

Vir: Register kmetijskih gospodarstev 2017.

SPOL

Med nosilci biodinamičnih kmetij je 20 moških in 8 žensk. Med vodjami biodinamične kmetije je 22 moških in 6 žensk. Razlika med nosilci in vodjami je minimalna. Vendar pa izstopa dejstvo, da vodenje na biodinamičnih kmetijah še vedno (tradicionalno) ostaja v domeni moških (glej Tabelo 5.13).

Tabela 5.13: Spol nosilcev in vodij biodinamičnih kmetij v Sloveniji

SPOL	NOSILEC BD KMETIJE (število oseb)	VODJA BD KMETIJE (število oseb)
Ženski	8	6
Moški	20	22

IZOBRAZBA

Med nosilci biodinamičnih kmetij ima 8 oseb najvišjo doseženo izobrazbo kmetijske smeri, 20 oseb pa izobrazbo ne-kmetijske smeri. Enako razmerje je med vodjami biodinamičnih kmetij. Med nosilci ima največ oseb (15) ima najvišjo doseženo izobrazbo – srednja šola (od tega 5 kmetijske smeri). Nato sledijo tisti z višjo šolo (4 osebe, od tega 1 kmetijske smeri), poklicno šolo (3 osebe, od tega 1 kmetijske smeri), univerzitetno izobrazbo (2 osebi, nihče kmetijske smeri), doktoratom znanosti (2 osebi, od tega 1 kmetijske smeri), visoko šolo (1 oseba, nihče kmetijske smeri) in magisterijem (1 oseba, 0 kmetijske smeri) (glej Tabelo 5.14).

Med vodjami biodinamične kmetije ima največ oseb (16) najvišjo doseženo izobrazbo – srednjo šolo (od tega 5 kmetijske smeri). Nato sledijo tisti z višjo šolo (4 osebe, od 2 tega kmetijsko), univerzitetno izobrazbo (4 osebe, od tega nihče kmetijsko), visoko šolo (4 osebe, od tega nihče kmetijsko), doktoratom znanosti (2 osebi, od tega 1 kmetijsko) in poklicno šolo (1 oseba, 0 kmetijske smeri) (glej Tabelo 5.14).

Tabela 5.14: Izobrazba nosilcev in vodij biodinamičnih kmetij v Sloveniji

	NOSILEC BIODINAMIČNE KMETIJE			VODJA BIODINAMIČNE KMETIJE		
IZOBRAZBA	Kmetijske smeri	Ne- kmetijske smeri	<i>Skupaj</i>	Kmetijske smeri	Ne- kmetijske smeri	<i>Skupaj</i>
Poklicna šola	1	2	3	0	1	1
Srednja šola	5	10	15	5	11	16
Višja šola	1	3	4	2	2	4
Visoka šola	0	1	1	0	1	1
Univerzitetna izobrazba	0	2	2	0	4	4
Magister	0	1	1	0	0	0
Doktor znanosti	1	1	2	1	1	2
<i>Skupaj</i>	8	20	28	8	20	28

Razlike med nosilci in vodjami biodinamičnih kmetij so minimalne (pri vodjah 2 osebi manj s poklicno šolo, 1 oseba več s srednjo šolo, 2 osebi več z univerzitetno izobrazbo, 1 oseba manj z magisterijem). Vendar pa lahko opazimo, da ima le slaba tretjina oseb izobrazbo kmetijske smeri in da je najpogostejša najvišja dosežena izobrazba srednja šola. Naša predvidevanja so bila drugačna, saj raziskave kažejo, da so ekološki kmetje običajno višje izobraženi (Koesling 2008b, Podmenik 2012, Bavec in drugi 2001), vendar se v naši raziskavi ta trditev ni potrdila.

Lahko sklepamo, da je to posledica starosti, saj je več kot polovica biodinamičnih kmetov starejših od 50 let, ko je bila višješolska in univerzitetna izobrazba manj pogosta.

STATUS

Glede na status je skoraj tretjina nosilcev biodinamičnih kmetij (8 oseb) zaposlenih za polni delovni čas na kmetiji in skoraj tretjina (8 oseb) je upokojenih. Nato sledijo samozaposleni (5 oseb), brezposelni (3 osebe), zaposleni za polni delovni čas na kmetiji (izven kmetije) (2 osebi), zaposlen za polovični delovni čas (izven kmetije) (1 oseba). Kot drugo so definirali »pripravnik« (1 oseba) (glej Tabelo 5.15).

Glede na status je prav tako skoraj tretjina vodij biodinamičnih kmetij (9 oseb) zaposlenih za polni delovni čas na kmetiji in skoraj tretjina (9 oseb) je upokojenih. Nato sledijo brezposelni (4 oseb), samozaposleni (3 osebe), zaposleni za polni delovni čas (izven kmetije) (2 osebi), zaposlen za polovični delovni čas (izven kmetije) (1 oseba). Nihče ni zaposlen za polni delovni čas na kmetiji ali izven kmetije (glej Tabelo 5.15).

Tabela 5.15: Status nosilcev in vodij biodinamičnih kmetij v Sloveniji

	NOSILEC BD KMETIJE	VODJA BD KMETIJE
STATUS	Število oseb	Število oseb
Študent	0	0
Zaposlen za polni delovni čas (izven kmetije)	2	2
Zaposlen za polni delovni čas na kmetiji	8	9
Zaposlen za polovični delovni čas (izven kmetije)	1	1
Zaposlen za polovični delovni čas (na kmetiji)	0	0
Samozaposlen	5	3
Upokojenec	8	9
Brezposeln	3	4
Drugo	1	0

Med nosilci in vodjami biodinamičnih kmetij so tudi pri statusu minimalne razlike. Vendar pa lahko opazimo, da sta najpogostejša in enako zastopana statusa »zaposlen za polni delovni čas na kmetiji« in »upokojenec«, kar izhaja iz same starostne strukture biodinamičnih kmetov. Vendar pa je nekaj biodinamičnih kmetov samozaposlenih z namenom dela na kmetiji, kar je lahko posledica tega, da še pred nekaj leti v Sloveniji niso bile prisotne dopolnilne dejavnosti na kmetijah v obliki kot so danes. Ker pa tega pred raziskavo nismo predvideli, ni izključeno, da je v kategoriji »samozaposlen« še kakšna oseba, ki je polno zaposlena na kmetiji. Kar pa še

vedno ne spremeni dejstva, da med biodinamičnimi kmeti v Sloveniji prevladujejo starejši od 50 let in da je ena tretjina oseb celo upokojenih.

Lahko ocenimo, da je trenutna demografska struktura v Sloveniji precej manj ugodna za nadaljnji razvoj biodinamike vsaj v primerjavi z večino študij, ki poročajo o tem, da so ekološki kmetje mlajši, višje izobraženi in bolj aktivni (Koesling 2008b, Podmenik 2012). Vendar pa se je v zadnjih letih v Demeter kontrolo vključilo nekoliko več kmetov, starih med 30 in 40 let, tako da se bo morda trend »mlajših gospodarjev« pri biodinamičnem kmetijstvu pokazal nekoliko kasneje kot pri ekoloških pridelovalcih. Poleg tega je naša populacija, vključena v raziskavo, zelo majhna (28 biodinamičnih kmetij), in o demografskih dejavnikih vpliva na odločitve za biološko dinamično kmetovanje težko sklepamo. Lahko zasledimo nek trend, vendar bi na vzorcu več sto kmetov to imelo večjo težo (npr. v Nemčiji, Španiji itd.). Naša populacija je tako majhna, da nam ne omogoča jasnega sklepanja. Lahko izpeljemo le določena delna sklepanja. Zato smo se odločili, da izsledke kvantitativne raziskave poglobljeno raziščemo s pomočjo intervjujev z nekaterimi biodinamičnimi kmeti ter pridobimo kvalitativne podatke o dejavnikih vpliva na njihove odločitve za biodinamično metodo kmetovanja.

6 DEJAVNIKI VPLIVA NA ODLOČITEV KMETOV ZA BIODINAMIČNO METODO KMETOVANJA

Odločitev kmeta za biodinamično metodo kmetovanja ni odvisna le od njegovih demografskih podatkov in značilnosti kmetije. Na razvoj ekološkega ali v našem primeru biodinamičnega kmetovanja vpliva veliko različnih dejavnikov. Podmenik (2012, 10) opredeli ključne deležnike v ekološkem kmetovanju:

- Ekološki pridelovalci in tisti, ki želijo sprejeti prakse ekološkega kmetijstva
- Znanstvena sfera, strokovnjaki, nevladne organizacije in organizacije, ki opravljajo kontrolo ter procese certifikacije
- Politika, ki ustvarja pogoje za podporo ekološkemu kmetijstvu (npr. finančno podporo)
- Nacionalni ter mednarodni akterji in ponudniki na trgu ekoloških živil
- Potrošniki, ki želijo ekološka živila
- Širša javnost, ki je zaskrbljena zaradi okoljskih in zdravstvenih problemov
- Organizacije ekoloških pridelovalcev, ki podpirajo in izobražujejo svoje člane ter jim pomagajo pri trženju.

Precej obravnavanih študij je proučevalo proces sprejemanja odločitve kmetov za ekološko kmetovanje z vidika inovacijske teorije, pri čemer so največ pozornosti namenjali določenim karakteristikam kmetov ali značilnostim kmetije (Vartdal in drugi 1994, Padel 2001, Aoki 2014). Vendar pa je pomembna omejitev modela inovacijske teorije, da izključuje vpliv zunanjih dejavnikov kot so ekonomske okoliščine in kompleksnost ekološkega kmetovanja (Padel 2001, Padel 2008). Nekatere študije obravnavajo odločitve kmetov z vidika teorije racionalne izbire, ki predpostavlja, da kmet med omejenimi možnostmi izbire, logično izbere tisto, ki mu prinaša največ ekonomske koristi ali zadovoljstva (Best 2009, Burton 2004, Koesling in drugi 2008a, Koesling in drugi 2008b). V nekaterih študijah je za opredeljevanje kmetovih odločitev uporabljena metoda 'drevesa odločitev' (decision tree), kjer se kmetje racionalno odločajo med dvema danima možnostma z vsakega področja, na podlagi tega pa raziskovalci oblikujejo tipologijo kmetov. Darnhofer in drugi (2005) so tako definirali 5 tipov kmetov, in sicer 'predani konvencionalni', 'pragmatični konvencionalni', 'okoljsko ozavešen, a ne ekološki', 'pragmatični ekološki' in 'predani ekološki'. Tipologije naj bi prispevale k boljšemu razumevanju vedenja in motivov, na katerih različni kmetje temeljijo svoje odločitve oz. »prepoznavale odnose med kmetovimi vrednotami in heterogenostjo kmetijskih praks« (Darnhofer in drugi 2005, 22).

Študije, ki primerjajo vedenje in proces odločitve ekoloških in konvencionalnih kmetov, potencialnih kandidatov za preusmeritev, so pokazale, da pri konvencionalnih kmetih pogosteje ekonomske motivacije nadvladajo motive, povezane s skrbjo za okolje in kakovost hrane, kar vpliva na njihovo zavračanje preusmeritve v ekološko kmetovanje (Best 2005, Koesling in drugi 2008a). Tako študije o dejavnikih vpliva pogosto pripeljejo do že dobro poznane opozicije med tržno orientiranimi kmeti in kmeti, orientiranimi v vrednote (Sahm 2012).

Alrøe in Noe (2006) poleg teh dveh klasičnih perspektiv, dojemanja ekološkega kmetovanja kot tržne niše in ekološkega kmetovanja kot protest nasproti prevladujoči konvencionalni metodi, opredelita še tretjo perspektivo, in sicer logo-poietično perspektivo. Pri logo-poietični perspektivi je ekološko kmetovanje dojet kot »samoorganiziran sistem, ki temelji na skupnih ekoloških pogledih na svet, vrednotah, načelih, ciljih, standardih in praksah« (Alrøe in Noe 2008, 8). Ekološko kmetovanje je pri tej perspektivi samostojen sistem in ni odvisno od prevladujočega kmetovanja na način kot je protestno gibanje. Tukaj »formulacija temeljnih načel in standardov igra pomembno usmerjevalno vlogo« (Noe in Alrøe v Alrøe in Noe 2008, 8). Avtorja poudarjata, da vsaka posamezna perspektiva ne more v celoti opisati ekološkega kmetovanja, je pa pomembno, da pri analiziranju določenega pojava v kontekstu upoštevamo vse tri in o njih razpravljamo (Alrøe in Noe 2008, 9).

Omenjene študije se ne razlikujejo le v teoretskem pristopu temveč tudi glede na metodo raziskovanja, ki je bila uporabljena. Pogosto raziskovalci za zbiranje podatkov uporabijo anketne vprašalnike (Koesling in drugi 2008a, Midmore in drugi 2001, Aoki 2014, Sierra in drugi 2008, Rigby in drugi 2001, Alexopoulos in drugi 2010), ki jim omogočajo raziskavo velikega obsega z veliko količino podatkov, na podlagi katerih preko statistične analize sklepajo o povezavah med različnimi proučevanimi dejavniki. Nekateri raziskovalci pa se odločijo za kvalitativno analizo s pomočjo poglobljenih intervjujev s kmeti (Darnhofer 2005, Koesling in drugi 2008b) ali fokusnimi skupinami (Padel 2008) ali opazovanji z udeležbo (Devitt 2006).

Darnhoferjeva poudarja, da lahko kvalitativno orientirane študije pomagajo interpretirati izsledke in ugotovitve normativnih raziskav (Darnhofer 2005, 2). Ugotavlja tudi, da so za obravnavanje odločitev kmetov za ekološko kmetovanje zelo primerni poglobljeni intervjuji. Čeprav so običajno te raziskave narejene na majhnem vzorcu, tovrstne študije zagotavljajo bogato sliko odločitvenega procesa in raznovrstnih dejavnikov, ki vplivajo na kmetove odločitve (Darnhofer in drugi 2005, 3).

Pri takšnem pristopu je pomembna predpostavka, da »različni kmetje opredelijo in operacionalizirajo svoje cilje in organizacijo kmetijskih praks na osnovi različnih kriterijev,

interesov, izkušenj in perspektiv« (Darnhofer in drugi 2005, 3). Vendar pa kmet ni izoliran od družbe in je treba njegovo vedenje in odločitve povezati s strukturnimi značilnostmi ekonomije, v kateri posameznik deluje, kot so kmetijska politika, oblike trženja in tehnologije (Falconer v Darnhofer in drugi 2005, 3). Kmetijske prakse se zato hitro transformirajo ne le od znotraj, temveč tudi zaradi zunanjih pritiskov (Bartulović in Kozorog 2014, 2).

V tem procesu pa ne smemo na kmete gledati kot na pasivne sprejemnike vladnih programov, niti kot na rutinirane sledilce posredovanim pravilom in konvencijam (Long in drugi v Darnhofer in drugi 2005, 3). Nek strukturni element lahko tako vpliva na odločitev določenega kmeta, za drugega pa je povsem nepomembna, saj je vse odvisno od zaznavanja in interpretacij posameznika (Long in drugi v Darnhofer in drugi 2005, 3). Darnhoferjeva dodaja, da mora biti pri oblikovanju kriterijev posebna pozornost namenjena zagotavljanju, da odločitveni kriteriji izhajajo iz kmetove izkušnje in ne iz pogleda raziskovalca (Darnhofer in drugi 2005, 4).

Nekateri vidijo glavni pomen družboslovnih znanosti v tem, da predlagajo metode, ki presežejo administrativne in individualne preusmeritve, in se osredotočijo na procese in omrežja, potrošnjo in javno politiko ter prakse kmetovanja (Lamine in Bellon 2008). V tem je tudi glavna razlika s študijami, ki preusmeritev kmetov v ekološko kmetovanje obravnavajo zgolj z vidika agronomije, saj merijo le tehnične razlike v hektarskih donosih, pojavu škodljivcev in bolezni ter ekonomsko učinkovitost različnih pridelovalnih sistemov, človeški in družbeni vidik pa običajno zapostavljajo. Da bi pridobili čim boljši vpogled v proces odločitve kmetov za biodinamično metodo kmetovanja in možnost proučevanja izzivov, s katerimi se srečujejo, smo se odločili za uporabo kvalitativne metode poglobljenega polstrukturiranega intervjuja.

6.1 Opis raziskave

Lamine in Bellon kritizirata, da je v veliko študijah obdobje preusmeritve dojeta kot omejeno časovno obdobje, ne da bi pri tem upoštevali realno trajanje tranzicijskega procesa preusmeritve in vseh potrebnih prilagoditev, ki ga spremljajo (2008, 6). Zato menita, da je bolj primeren pristop za proučevanje preusmeritev kmetov v ekološko kmetovanje uporaba kvalitativne metode, ki temelji na poglobljenih intervjujih, ki omogočajo identifikacijo biografskih dogodkov, ki so postopno vodili do preusmeritve, in analizo, kako kmet dojema svoje delo (Lamine in Bellon 2008, 6).

Pri zasnovi raziskave in izbiri sodelujočih v poglobljenih polstrukturiranih intervjujih (glej Prilogo B) smo upoštevali dva indikatorja, in sicer tip usmeritve kmetije (mešana, sadjarska, vinogradniška, živinorejska) in čas vključenosti biodinamične kmetije v Demeter kontrolo

(manj ali več kot 10 let). Spodnja meja je bila vključenost v Demeter kontrolo vsaj tri leta, saj so kmetije pred tem še v preusmeritvi in nimajo neposrednih izkušenj z blagovno znamko Demeter. Dva indikatorja sta bila potrebna zato, da smo zajeli čim večjo raznovrstnost med intervjuvanci, ki nam omogoča pridobivanje čim bolj širokega vpogleda v dejavnike vpliva na njihovo odločitev za biodinamično metodo kmetovanja, ter primerjanje dejavnikov pri 'starih' in 'novih' biodinamičnih kmetih. Izvedli smo devet poglobljenih polstrukturiranih intervjujev z biodinamičnimi kmeti, med katerimi je bilo 5 biodinamičnih kmetov, ki so v Demeter kontroli manj kot 10 let in 4 biodinamični kmetje, ki so več kot 10 let.

6.2 Dejavniki vpliva na odločitev kmetov za biodinamično metodo kmetovanja

Dejavnike vpliva na odločitev kmetov za biodinamično metodo kmetovanja, ki smo jih identificirali tekom praktične raziskave, smo razdelili na tri vrste dejavnikov, in sicer dejavnike, povezane s kmetovanjem, osebne dejavnike in družbene dejavnike. Nato smo znotraj teh treh skupin dejavnikov opredelili posamezne dejavnike (glej Tabelo 6.1). V nadaljevanju bomo omenjene dejavnike vpliva tudi podrobneje obravnavali.

Tabela 6.1: Dejavniki vpliva na odločitev kmetov za biodinamično metodo kmetovanja

DEJAVNIKI, POVEZANI S KMETOVANJEM	OSEBNI DEJAVNIKI	DRUŽBENI DEJAVNIKI
Tehnični razlogi	Filozofija/življenjsko prepričanje	Okolica
Samooskrba	Način življenja	Način kmetovanja staršev
Težave z zdravjem živali	Antropozofija	Odziv družine
Pojav bolezni in škodljivcev	Strokovni izziv	Odziv okolice
	Nesprejemljivost konvencionalnega kmetovanja kot prakse	Podporni sistem in organiziranost (biodinamična društva)
Finančni dejavnik		Povezovanje biodinamičnih kmetov
Reševanje obstoječih finančnih težav	Zdravje	Razpoložljivost informacij
Zagotavljanje prihodnosti kmetije	Skrb za zdravje in zdravstvene težave v družini	Kmetijska svetovalna služba
Zmanjšanje stroškov		
Boljše tržne možnosti	Splošna skrb	
Finančna podpora države	Kakovost hrane	
	Varovanje narave	

Vir: Prirejeno in dopolnjeno po Padel 2001, 46.

6.3 Odnos do konvencionalnega kmetovanja

Vsem intervjuvanim biodinamičnim kmetov je skupno, da se jim zdijo prakse konvencionalnega kmetovanja nesprejemljive. Glede vprašanja, kaj jih je odvrnilo od konvencionalnega kmetovanja, so bili intervjuvanci zelo enotni, da uporaba strupov: »V bistvu vse. Najbolj pa uporaba FFS kot takih. Bolj kot sem spoznaval to »tehnologijo«, več je bilo

stvari, ki so me motile. Niso mi bili sprejemljivi v nobenem pogledu» (Biodinamični kmet 9, 2017).

Poudarili so tudi tehnološke in ekonomske vidike:

Velika intenzivnost. Preveč vložkov v proizvodnjo, veliko stvari je treba kupiti, jih dodati. Če pogledaš koliko vложиš in potem sicer dobiš količino, ampak če potegneš črto, ostane bore malo. S tem, da je kakovost veliko slabša. Npr. pri živalih smo imeli prej precej težav z zdravjem, mastitisi in prebavne težave. Sedaj s tem nimam težav. Še posebej sedaj, ko krmimo samo s suho krmo in poleti pasemo (Biodinamični kmet 3, 2017).

6.4 Prvo srečanje z biodinamiko

Zelo različne so poti, ki so kmete pripeljale do biodinamičnega kmetovanja. Prvi stik je bil za mnoge kmete Setveni priročnik po Mariji Thun, ki v Založbi Ajda v slovenskem jeziku izhaja že od leta 1988. V Setvenem priročniku so poleg ugodnih dni za različna opravila, opisani tudi biodinamični preparati in druga načela biodinamike: »Setveni koledar pa uporabljam že od leta 1998, še ko sem imela samo vrt. Tako, da sem preko tega spoznavala biodinamiko, samo še nisi imel koga vprašati, kako in kaj deluje biodinamika« (Biodinamični kmet 2, 2017). Vendar pa po mnenju biodinamičnih kmetov samo uporaba omenjenega setvenega koledarja ni dovolj, da se posameznik ali kmet okliče za biodinamika: »Ni dovolj, da nekdo reče, da je biodinamik in uporablja samo setveni koledar, ampak je bolj celostno zaobjeto« (Biodinamični kmet 9, 2017), »Setveni koledar je samo en delček, kje so še biodinamični preparati, semena, kompost ... pa razmišljanje« (Biodinamični kmet 1, 2017). Marija Thun je v letih po 2000 vsako leto večkrat prihajala v Slovenijo. Slovenijo je obiskovala praviloma tudi ob vsaki ustanovitvi novega Društva Ajda kot znak podpore in predavala o različnih temah. To so intervjuvanci večkrat omenili: »Skupaj smo hodili na predavanja Marije Thun« (Biodinamični kmet 8, 2017); »Z možem sva poslušala skoraj vsa predavanja, ki jih je imela Marija Thun v Sloveniji. Mi je v čast, da smo jo imeli priložnost osebno spoznati. Smo se organizirali znotraj društva in se skupaj vozili na vsa ta srečanja. Bilo je zelo zanimivo, pa še druge biodinamike smo tako spoznali, bila je dobra družba« (Biodinamični kmet 1, 2017).

Več biodinamičnih kmetov je v intervjujih omenilo tudi predavanja Mete Vrhunc, ki je začetnica biodinamičnega kmetovanja v Sloveniji in dolgoletna predsednica društva Ajda Vrzenec, ki je bilo prvo biodinamično društvo v Sloveniji: »Zelo se spomnim predavanja Mete Vrhunc, ki ga je imela v našem društvu, ko sem bila še na začetku« (Biodinamični kmet 4,

2017). Za nekatere je bilo predavanje Mete Vrhunc celo eden izmed glavnih dejavnikov za odločitev za biodinamično metodo kmetovanja:

V kolektivu Kmečkih žena so organizirali predavanje Mete Vrhunc, ki nam je podrobno predstavila biodinamično kmetovanje. Od tega je sedaj že skoraj 20 let. Tisto predavanje me je čisto navdušilo, takoj sem se odločila, da bomo tudi pri nas tako kmetovali. Takoj sem se vključila v biodinamično društvo Ajda na Vrzdencu, oba z možem sva opravila tečaj biodinamike. Takoj smo začeli z uporabo biodinamičnih preparatov in drugimi načeli. Po nekaj mesecih smo se odločili in našo kmetijo vključili v Demeter kontrolo. (Biodinamični kmet 1, 2017).

Nekatere pa je zanimanje za antropozofijo oz. srečanje s to 'filozofsko' smerjo posredno vodilo do biodinamike, največ prek branja del Rudolfa Steinerja in ukvarjanja z drugimi področji njegovega dela (npr. waldorfska pedagogika): »Z antropozofijo se je žena srečala že zgodaj kot mladostnica, ker je mama brala Rudolfa Steinerja. Potem se je tudi žena kasneje usmerila v waldorfsko pedagogiko. V bistvu smo iz antropozofije in waldorfske pedagogike prišli do biodinamike« (Biodinamični kmet 6, 2017); »Ko sem bil službeno veliko v tujini, sem tam spoznal nekega sodelavca, ki mi je razlagal o antropozofiji in svoja opazovanja. Mi je dal misliti« (Biodinamični kmet 8, 2017).

Za predstavnika mlajše generacije so bili starši tisti, ki so ga seznanili z biodinamiko, saj so bili med prvimi biodinamiki v Sloveniji: »Že starši so kmetovali ekološko in biodinamično. So bili med začetniki v Sloveniji. Ko sem jaz prevzel del kmetije, je bilo samo logično nadaljevanje začetega« (Biodinamični kmet 9, 2017).

Nekatere je pritegnilo srečanje z biodinamičnimi kmeti in dalo povod za nadaljnje raziskovanje:

Na nekem sejmu v tujini, ko sem spoznal nekaj biodinamičnih vinogradnikov. Sem poskusil njihova vina, ki mi najprej sploh niso bila všeč. Bila so motna, so se mi zdela čudna. Oni so mi razlagali o energijah, lunah o osnovnih informacijah, da začneš razmišljati. Pritegnilo me je, ko so govorili, da hiše ne začneš graditi pri strehi, ampak najprej pripraviš dobre temelje. In v kmetijstvu vse izhaja iz kvalitetne zemlje. Potem sem si kupil nekaj knjig in spet srečeval te ljudi. Sem začel raziskovati (Biodinamični kmet 7, 2017).

Čisto po naključju. Z družino smo se šli kopat na Kolpo, smo za pot do kopališča vprašali neko gospo, za katero se je izkazalo, da ima biodinamično kmetijo, kamor nas je povabila in smo se zadržali 2h. Nam je temeljito razkazala kmetijo in razložila. Takrat me je res

navdušilo. Prvi stik je bil setveni koledar in opazil sem, da stvari nekako delujejo. Če pa zdaj rečem, se pa stvari lahko še nadgrajujejo. Sedaj pa še bolj verjamem (Biodinamični kmet 5, 2017).

V intervjujih najbolj izstopajo štirje dejavniki odločitve za biološko dinamično kmetovanje, in sicer prvič, skrb za okolje in zdravje, drugič, življenjsko prepričanje in način življenja, tretjič, srečanja z biodinamiki in ogledi biodinamičnih kmetij v Sloveniji in po svetu ter četrtič, biodinamična društva kot podporni sistem.

6.5 Skrb za okolje in zdravje

Biodinamični kmetje so si enotni, da so se odločili za biodinamično kmetovanje zaradi ozaveščenosti, skrbi za okolje in prihodnost ter lastne samooskrbe z zdravo hrano: *»Potem, ko vidiš, kaj si delal, kako si se obnašal do narave, do samega sebe. Potem te začnejo stvari motiti. Ko zavohaš, da so drugi kmetje škropili, si veliko bolj senzibilen. Ne moreš verjeti, da si sam počel isto, še nisi bil dorasel«* (Biodinamični kmet 7, 2017); *»Ti moraš razmišljati, kako boš pridelal zdravo in za sebe in za druge«* (Biodinamični kmet 4, 2017); *»Pridelujemo praktično skoraj vse, veliko vrst zelenjave in nekaj žita, tako da smo samooskrbni. Kar pa je viška pa prodamo, odvisno od leta«* (Biodinamični kmet 2, 2017).

Za enega izmed intervjuvancev so bile glavni dejavnik za odločitev za biodinamično kmetovanje zdravstvene težave družinskih članov: *»Glavni razlog je bila skrb za zdravje oz. naše zdravstvene težave. Hrana je bila tista, ki je najbolj vplivala. Potem so bile še težave mlajše hčerke. Na začetku je bilo predvsem zdravje, zdaj pa je to naš način življenja. Druge možnosti za nas niso sprejemljive«* (Biodinamični kmet 2, 2017).

6.6 Življenjsko prepričanje in način življenja

Biodinamični kmetje poudarjajo, da je bila to njihova osebna izbira, ki jim je spremenila življenje, in postala življenjsko prepričanje, način življenja:

To je bila osebna izbira, življenjska izbira in življenjsko prepričanje. Človek ne more samo delati po biodinamiki, mora razmišljati na določen način, ker je vse skupaj povezano. Ljudem, ki me sprašujejo, kako pridelam biodinamično vino, povem, da biodinamika ni patent, s katerim pridelam zelenjavo ali vino. Biodinamika je način

razmišljanja, veliko bolj širok kot je Kmetijski tečaj²⁷. Je veliko več. Če živiš na en določen način, ti uspe delati po biodinamiki. Če pa ti živiš življenje po konvencionali in želiš pridelati grozdje po biodinamiki, ti ne bo uspelo. Smo imeli veliko primerov vinogradnikov iz širše okolice, so mislili, da bo uspelo, so bili zraven 6 mesecev in so odnehali. To mora biti način življenja (Biodinamični kmet 6, 2017).

Nekaterim začetek biodinamičnega kmetovanja predstavlja tudi osebno življenjsko prelomnico kot rešitev takratnih osebnih in finančnih težav: *»Predavanje Mete Vrhunc me je navdušilo. Odprl se mi je nov svet, čisto me je potegnilo. Zelo me je zanimalo, veliko sem brala. Takoj smo se vključili v biodinamično društvo in aktivno delali. Ravno to sem potrebovala, ker sem bila že obupana brez službe in z majhnimi otroki. V biodinamiki sem videla rešitev, neko novo upanje. Nekaj, v kar sem trdno verjela in me je držalo gor, čeprav ni bilo lahko« (Biodinamični kmet 1, 2017).*

6.7 Srečanja z biodinamiki in ogledi biodinamičnih kmetij v Sloveniji in po svetu

Srečanja z biodinamični kmeti, ogledi biodinamičnih kmetij in prepričljive predstavitve oz. prve izkušnje so zelo pogost povod oz. dejavnik vpliva na odločitev kmetov za biodinamično kmetovanje: *»Ključni pa je bil uvodni tečaj biodinamike v Nemčiji. Nekako, da sem se našel v tem, jaz s svojo bitjo v biodinamiki, oz. v antropozofiji kot taki, katere del je biodinamika. Ta predstavitev življenjskosti. Da ni to samo način pridelave, ampak način življenja« (Biodinamični kmet 9, 2017); »Želja po ekološkem kmetovanju je dlje časa rastla, ko je bila pripravljena tudi glava, potem se je začelo. Potem sem se za biodinamiko navdušil na biodinamični kmetiji« (Biodinamični kmet 5, 2017); »Najbolj me je pritegnilo, ko sem spoznal te ljudi (biodinamike), in sem obiskal njihove vinograde, ko sem videl, kako drugače se odziva narava. Realno videti, kako izgleda v praksi« (Biodinamični kmet 7, 2017); »Meta je organizirala veliko izletov, na katere sva skoraj vedno šla. To so bili izleti v Nemčijo, Avstrijo, Švico. Kar dva na leto za več dni. To so bile odlične ekskurzije. Tam smo dobili potrditev, da se biodinamiko da prakticirati na velikih kmetijah, bila je spodbuda za nas« (Biodinamični kmet 2, 2017).*

²⁷ Kmetijski tečaj je temeljno delo biodinamike, ki je nastalo kot zapis Kmetijskega tečaja, ki ga je leta 1924 vodil Rudolf Steiner, utemeljitelj biodinamike. Več o tem v poglavju 4.1.

6.8 Biodinamična društva kot podporni sistem

Večina intervjuvancev poudarja vlogo podpore biodinamičnega društva: *»V društvu je bilo kar samoumevno, da bomo šli v Demeter kontrolo. Bila je ena taka pozitivna klima v društvu. Članstvo v društvu je tisto neko okolje, ki mogoče spodbuja samo prijavo v kontrolo«* (Biodinamični kmet 8, 2017); *»Srečanje s setvenim koledarjem in srečanje z društvom Ajda. Nato pa obisk kmetij. Najbolj je bilo društvo tisto, ki me je povabilo in me podpiralo. Ljudje so me sprejeli in me spodbujali, si med ljudmi, ki podobno razmišljajo. Če ne bi bilo društva, mene ne bi bilo še tu, kjer sem danes. Tudi podpirajo s prodajo med člani društva«* (Biodinamični kmet 5, 2017); *»Zelo nas podpirajo. In potem še drugim povedo, da to imaš, da se trudiš. Te še dodatno motivira in pomaga pri prodaji«* (Biodinamični kmet 4, 2017).

Nekatere raziskave so pokazale, da ima velik pomen za ekološke kmete prav podpora pomembnih drugih (Alexopoulos in drugi 2010, 1088). Iz odgovorov naših intervjuvancev lahko sklepamo, da so za biodinamične kmete pomembni drugi njihovi mentorji ali predsedniki društev, saj so večkrat omenili vlogo predsednika/-ce društva kot osebe, na katero se lahko zanesejo in obrnejo v primeru vprašanj: *»Predsednik je bil naš mentor, vedno je bil na voljo za vprašanja ... no, je še danes. Veliko smo preizkušali skupaj, še zdaj stalno sodelujemo, ker smo zelo aktivni v društvu«* (Biodinamični kmet 1, 2017).

Tudi raziskava z anketnim vprašalnikom je pokazala, da so biodinamični kmetje v biodinamičnih društvih večinoma precej aktivni (glej Tabelo 6.2). Šest biodinamičnih kmetov je zelo aktivnih, 12 aktivnih, 10 manj aktivnih, nihče se ni označil za neaktivnega. To so potrdili tudi odgovori v intervjujih: *»Vse se vrti okrog tega, smo zelo vpeti v društveno dogajanje, tako da je to del našega življenja. Člani so naši prijatelji. Lahko bi rekli, da smo kot nekakšna velika družina«* (Biodinamični kmet 1, 2017).

Tabela 6.2: Aktivnost biodinamičnih kmetov v biodinamičnem društvu

AKTIVNOST V BD DRUŠTVU	Število BD kmetov
Neaktiven/a	0
Manj aktiven/a	10
Aktiven/a	12
Zelo aktiven/a	6

Ko smo biodinamične kmete vprašali po funkciji v biodinamičnem društvu, jih je 16 odgovorilo, da v društvu nimajo določene funkcije, 6 jih je članov upravnega odbora, 3 so

podpredsedniki, 3 pa predsedniki (Tabela 6.3). Lahko rečemo, da skoraj polovica biodinamičnih kmetov opravlja upravno ali vodilno funkcijo v biodinamičnem društvu.

Tabela 6.3: Funkcija biodinamičnih kmetov v biodinamičnem društvu

FUNKCIJA V BD DRUŠTVU	Število BD kmetov
Nima določene funkcije	16
Član/-ica upravnega odbora	6
Podpredsednik/-ica	3
Predsednik/-ica	3

Biodinamična društva imajo poleg podpore v smislu družbene in svetovalne funkcije tudi pomembno vlogo zaradi skupinskega izdelovanja preparatov, ki so nato na voljo vsem članom društva, kar so omenili tudi intervjuvanci: *»Odlično sodelovanje z društvom, ko organiziramo praktične delavnice. Včasih pride res ogromno ljudi. Mi pomagajo cepit kompost²⁸, skupaj napolnimo rogove, naredimo preparat po Mariji Thun. Kdaj bi jaz vse to sam naredil. Tako spodbujajo in pomagajo za skupen cilj. Tudi datumsko spodbujajo, da se delo takrat opravi, ima to prednost. Vzajemnost in sodelovanje. Društvo mi daje navdih«* (Biodinamični kmet 5, 2017), *»Skupaj nabiramo zdravilne rastline, izdelamo preparate in se zraven družimo, potem pa vsi člani koristimo sadove našega dela«* (Biodinamični kmet 1, 2017).

To so potrdili tudi odgovori v anketnih vprašalnikih (glej Tabelo 6.4), saj kar 26 biodinamičnih kmetov biodinamične preparate izdeluje v društvu, skoraj polovica kmetov (13 oseb) jih izdeluje tudi sama (ne nujno vseh, vsaj določene preparate, npr. preparat po Mariji Thun), 5 jih izdeluje skupaj s posameznimi biodinamiki, 4 pa jih kupijo.

Tabela 6.4: Izdelava biodinamičnih preparatov

IZDELAVA BD PREPARATOV	Število BD kmetov
Skupaj v biodinamičnem društvu	26
Skupaj s posameznimi biodinamiki	5
Sam/a, na kmetiji	13
Kupim	4

Na tem mestu je pomembno poudariti, da je organiziranost v biodinamična društva značilnost razvoja biodinamike predvsem v Sloveniji. Drugod po svetu je pogostejša institucionalizacija

²⁸ 'Cepit kompost' pomeni dodajanje biodinamičnih kompostnih preparatov.

prenosa znanja o biodinamičnem kmetovanju v smislu kateder za biodinamično kmetovanje ali posameznih predmetov s tega področja na kmetijskih šolah in agronomskih fakultetah ter pojav specializiranih izdelovalcev biodinamičnih preparatov, ki jih nato (mednarodno) tržijo.

6.9 Antropozofija

Za nekatere kmete je bila glavni dejavnik za odločitev za biodinamično kmetovanje antropozofija, katere utemeljitelj je prav tako dr. Rudolf Steiner. V njegovih besedilih se prepletajo različna področja življenja, tudi kmetovanje, kar je prepričalo nekatere biodinamične kmete: *»Šlo je za to, da je bilo branje Steinerja tako prepričljivo, da veš, da je to to. Pri njem se ves čas prepletajo zadeve, antropozofija s kmetijstvom ... Glavni dejavnik so teksti sami«* (Biodinamični kmet 8, 2017). *»Žena se je ukvarjala z antropozofijo, je bilo samoumevno, da bo naša kmetija biodinamična«* (Biodinamični kmet 6, 2017). Zanimivo je, da sta iz antropozofije izhajala prav tista dva biodinamična kmeta, ki sta kmetiji kupila in se pred tem nista ukvarjala s kmetovanjem. Poleg njiju je še en biodinamični kmet kupil kmetije, sicer so vsi biodinamični kmetje kmetije podedovali od staršev ali starih staršev.

6.10 Težave s škodljivci

Enega izmed biodinamičnih kmetov so v iskanje alternative spodbudile težave s škodljivci:

Večkrat rečem, da nas je voluhar pripeljal do ekološkega in biodinamičnega kmetovanja. Imeli smo ogromno težav z voluharjem. Slab hektar sadnega drevja je bilo na novo nasajenega z mrežami proti voluharju, a je bilo spomladi 80 % nasada uničenega. Iskala sem vse mogoče vire informacij in našla sem setveni koledar, kjer so bili kontakti društev, ki sem jih klicala, da so nam pomagali. Pripravila sva homeopatski preparat za voluharja in večkrat škropila. Tako se je populacija dejansko zmanjšala na obvladljivo, na normalno. Ustavilo se je. Če to sam doživiš, še bolj verjameš (Biodinamični kmet 4, 2017).

6.11 Izziv in povod za raziskovanje

Večina intervjuvancev je poudarila, da jim biodinamika pomeni izziv in povod za raziskovanje: *»Zbiranje informacij, branje, ozaveščanje, preizkušanje. Največ je bilo odvisno od mene, od odločitve in premika v glavi. Spremeni se mišljenje. Potem pa v ekološkem ni bilo več kaj novega za raziskovanje. Biodinamika in Demeter blagovna znamka pa mi je predstavljala nov strokovni izziv«* (Biodinamični kmet 3, 2017); *»Jaz takrat na začetku, ne da nisem verjel v*

biodinamiko, nisem bil takrat še 100–odstotno prepričan, da lahko uspem npr. tudi v vinogradništvu delati po biodinamiki. Sem mislil, da je veliko bolj komplicirano. Dejansko pa ni, ker ko ti obvladaš osnove, potem pa moraš na bazi teh osnov samo sodelovati s svojimi trtami. Ni toliko tehnologije, pustiš naravi, da deluje in jo spremljaš» (Biodinamični kmet 6, 2017).

Običajno se predvideva, da bo šolanje kmetijske smeri pripomoglo k inovativnosti v kmetovanju tudi v smeri pogostejših odločitev za ekološko kmetovanje, vendar pa je eden izmed naših intervjuvancev ravno to navedel kot zaviralni dejavnik oz. problematiziral nekatere vidike: *»Problem je, da če si ti šolan v agronomiji, te naučijo cel kup stvari narobe. Npr. Jollie, francoski vinogradnik, pravi, da bi morala vsaka fakulteta obesiti na vhodna vrata, kdo je njihov sponzor. Ker študentje, ki doštudirajo, ne vedo aktivnih snovi, temveč ime produkta. To pomeni, da ga je moral nekdo cel čas omenjati« (Biodinamični kmet 7, 2017).*

6.12 Preusmeritev in Demeter kontrola

Rezultati raziskav so pokazali, da mora biti ekološko kmetovanje najprej dojeta kot dejansko uresničljiva pridelovalna metoda preden sploh kmet razmišlja o preusmeritvi lastne kmetije (Darnhofer in drugi 2005, 9). Kmetje so si med seboj zelo različni. Nekateri nasprotujejo ekološkemu kmetovanju že v osnovi in avtomatsko izključujejo vsakršno možnost preusmeritve, drugi se trdno prepričani zavzemajo za ekološko kmetovanje. Potem pa obstaja tudi srednja možnost. To so kmetje, »ki niti ne čutijo, da je konvencionalno kmetijstvo edina pot, niti niso globoko prepričani o ekološkem kmetovanju, ampak pretehtajo potencialni vpliv, ki bi ga imela preusmeritev na organizacijo njihove kmetije« (prav tam).

Zato je pomembno, da promocija ekološkega kmetovanja temelji na poudarjanju prednosti ekološkega kmetovanja ter novih kmetijskih pristopov in ne na vsesplošnem kritiziranju konvencionalnega kmetovanja, kar bi lahko pomagalo zmanjšati negativne reakcije med konvencionalnimi kmeti (Padel 2001, 57).

Preusmeritev kmetije v ekološko metodo kmetovanja je jasno definirana s predpisi in omejitvami ter časovno opredeljena (glej poglavje 5.3). Vendar se za kmete to obdobje preusmeritve ne omejuje samo časovno in glede na tehnične postopke, ki so določeni s predpisi, ampak vključuje tudi spremembe, ki presegajo le-to. Sama preusmeritev temeljito spremeni kmetovo zavedanje, vrednote in zaznamuje njegov položaj v družbi (Lamine in Bellon 2008, 1).

Intervjuvani biodinamični kmetje so se strinjali, da gre pri preusmeritvi v biodinamično pa tudi ekološko kmetovanje za spremembo v načinu razmišljanja: *»Ko enkrat začneš razmišljati o ekološkem, se vse spremeni«* (Biodinamični kmet 4, 2017); *»potrebna je bila sprememba v glavah«* (Biodinamični kmet 3, 2017); *»želja po ekološkem kmetovanju je dlje časa rastla, ko je bila pripravljena tudi glava, potem se je začelo«* (Biodinamični kmet 5, 2017).

Poudarili so, da gre pri premiku od konvencionalnega k ekološkemu in biodinamičnemu kmetovanju za proces: *»Da, najprej smo že 7 let delovali kot biodinamična kmetija, smo postopno uvajali različne spremembe in bili v eko kontroli. Kasneje smo šli v Demeter kontrolo«* (Biodinamični kmet 3, 2017).

Proces, ki zahteva določen čas:

Od konvencionalnega me ni na začetku odvrčalo nič. Začelo me je odvrčati, ko sem začel razumeti, kaj jaz pravzaprav delam. Ko končaš (kmetijsko) šolo, misliš, da vse obvladaš. Potem, ko začneš delati in si nekaj časa v poslu, ugotoviš, da nimaš pojma. In se šele začneš učiti. Potem, ko vidiš, kaj si delal, kako si se obnašal do narave, do samega sebe. Potem te začnejo stvari motiti (Biodinamični kmet 7, 2017).

Počasi smo prehajali iz konvencionalnega načina pridelave v biodinamičnega. Ni šlo čez noč, se morajo privaditi tako rastline kot tudi mi. Tudi v kontrolo nismo šli kar takoj. Prehod je bil postopen, ker če družina živi samo od tega, ne moreš kar čez noč vsega spremeniti. Tako, da smo bili najprej precej intenzivni, potem smo začeli zmanjševati, potem pa smo se čisto preusmerili v ekološko in biodinamično (Biodinamični kmet 4, 2017).

Preusmeritev kmetije se lahko začne že mnogo prej s preizkušnji novih praks in uvajanju sprememb. Uradno preusmeritveno obdobje pa se začne s prijavo v ekološko in Demeter kontrolo. Tate izpostavi, da je kontrola ključni element trga z ekološkimi živili (Tate v Podmenik 2012, 68). Nujna je predvsem zaradi »ohranjanja visokih etičnih standardov med ekološkimi pridelovalci, za ohranjanje zaupanja potrošnikov v ekološka živila, kot spodbuda in podpora 'resničnim' ekološkim pridelovalcem in kot podlaga za trgovanje z ekološkimi živili med različnimi državami« (Tate v Podmenik 2012, 68).

Padlova meni, da bi morale institucije za kontrolo in certifikacijo dovoliti eksperimentiranje z ekološkim kmetovanjem na sicer konvencionalnih kmetijah, pri čemer se nanaša na delno ekološko certifikacijo določenih površin na konvencionalnih kmetijah, kar naj bi bil pomemben korak v odločitvenem procesu posameznega kmeta za ekološko kmetovanje (Padel 2001, 57).

V Sloveniji je pri ekološkem kmetovanju sicer dovoljena delna certifikacija kmetije (Pravilnik o ekološki pridelavi in predelavi kmetijskih pridelkov oziroma živil 2017), vendar imamo ob tem pomisleke zaradi morebitnega zavajanja potrošnikov npr. ekološki certifikat na stojnici, kjer ima kmet hkrati ekološko zelenjavo in vino iz konvencionalnega vinograda. Smo mnenja, da gre pri ekološkem kmetovanju za premik v načinu razmišljanja in življenja, ki zajema celotno kmetijo in ne le en del. V kontrolo se lahko kmet prijavi tudi po dobi eksperimentiranja, ko se zares odloči za preusmeritev. Pri certificiranih biodinamičnih kmetijah delna certifikacija Demeter ni mogoča, saj je načelo biodinamike dojemanje kmetije kot organizma, kot povezane celote, znotraj katere krožijo hranila.

Čeprav veljajo enotne Demeter smernice za vse certificirane biodinamične kmete po svetu, ima vsaka država možnost dodajanja svojih lokalnih izjem, ki veljajo samo zanjo. Dodatno varovalo pa je, da mora biti izjema potrjena s strani predstavnikov ostalih držav članic Mednarodnega združenja Demeter, ki pretehtajo, če je zares upravičena. Vogl (2005, 20) opozarja, da so prakse kmetovanja »zakoreninjene v kompleksen splet znanja, družbene organizacije, sistem prepričanj in pogleda na svet, ki je tipičen za določen čas in prostor«. Uvaja termin harmonizacije, ki omogoča, dovoljuje in celo podpira lokalne prilagoditve smernic in predpisov, ki jih predlagajo lokalna združenja ekoloških kmetov, da so usklajeni s potrebami ljudi in okolja, vendar še vedno znotraj okvira načel ekološkega kmetovanja (prav tam). Da bi to lahko dosegli, je potrebna »jasna predanost vodilnim načelom, ki pa pod svojim okriljem omogočajo razlike in raznolikost« (prav tam).

Vendar pa ekološka in Demeter kontrola prinaša tudi več stroškov in administrativnega dela, ki je po mnenju Vogla nepotrebno, plačajo pa ga »kmetje in posredno tudi potrošniki, kar omejuje potencial ekološkega kmetovanja« (Vogl 2005, 21). »Tako postaja ekološko kmetovanje tudi vedno manj zanimivo zaradi visokih stroškov (namesto stroškov za sintetične vnose, so prisotni stroški za zunanje svetovalce in certifikatorje) in višjih cen za ekološke proizvode na trgu« (prav tam). Odpor do precej zahtevne birokracije so v intervjujih izrazili tudi slovenski biodinamični kmetje: *»Ja, in vsa ta papirologija. To me najbolj odbija. Rajši delam na njivi kot pa se ukvarjam s papirji«* (Biodinamični kmet 1, 2017). Poudarili so tudi problem stroškov kontrole in certifikacije: *»Želim si, da bi bila certifikacija cenejša in izobraževanja tudi. Potem bi bilo morda tudi več prijav v kontrolo, če bi bilo manj stroškov«* (Biodinamični kmet 2, 2017).

V Sloveniji Demeter in hkrati tudi ekološko kontrolo izvajata dve slovenski kontrolni organizaciji, ki sta potrjeni s strani Mednarodnega združenja Demeter, ena je tudi akreditirana za Demeter certifikacijo. Vogl (2005, 21) pripisuje velik pomen lokalnosti pri pooblaščenih

certifikatorjih. Pravi, da morajo biti lokalni certifikatorji podprti pri svojem delu in ne le podružnica severnih certifikacijskih organov, ampak kot neodvisna, regionalna organizacija, ki podpira ekološko gibanje (prav tam). Lokalna odgovornost mora biti povečana še posebej pri kontroli in certifikacijskih postopkih, kar naj bi po njegovem mnenju pomagalo pri »povečevanju identifikacije in zmanjšalo tveganje za prevare« (prav tam).

Biodinamični kmetje so biodinamiko večinoma najprej preizkusili v praksi ali se pozanimali pri drugih biodinamičnih kmetih in se šele nato odločili za prijavo v Demeter kontrolo: *»Ja, biodinamiko sva prakticirala že 9 let preden sva se prijavila v kontrolo. Uporabljala sva preparate in vse ostalo. Za prijavo v Demeter kontrolo sva se odločila leta 2011. Prej sva želela imeti vse urejeno, predvsem pa urejeno v glavi, da je to tista prava pot«* (Biodinamični kmet 2, 2017), *»Najprej sem se dobro pozanimal pri drugih vinogradnikih in v tujini. Ampak, ko pa sem opravil začetni tečaj biodinamike, sem se pa še isto leto prijavil v Demeter kontrolo, ter hitro in intenzivno uvedel biodinamične principe v kmetovanje«* (Biodinamični kmet 7, 2017), *»Ja, prej smo že preizkusili, smo začeli delati s preparati. Izhajali smo iz prakse, opazili smo rezultate našega dela. Niti ekološko niti biodinamično nas ni pritegnilo zaradi prodaje. Ker smo vedno prodali več kot smo pridelali. To ni bil noben motiv. Motiv pa je bil, da imamo stvari formalno urejene. Da gremo v kontrolo, da ne moremo kar nekaj tako govoriti, ne da bi stvari bile urejene«* (Biodinamični kmet 8, 2017).

Eden izmed intervjuvancev se je prijavil v Demeter kontrolo že v času, ko v Sloveniji še ni bilo certificiranega ekološkega kmetovanja oz. se je le-to ravno oblikovalo. To kmetijo (in ostale biodinamične kmetije v kontroli) so tako prihajali kontrolirat Demeter kontrolorji iz Nemčije:

Takrat v Sloveniji sploh še ni bilo eko kontrole. Tisto leto se je šele začelo govoriti o eko kontroli. Leto kasneje pa smo se tudi mi vključili v eko kontrolo. Takrat se je nekaj časa celo govorilo, da Demeter kmetom ne bo treba posebej opravljati eko kontrole, ker je pri Demetru baza eko kmetijstvo plus nadgradnja s strožjimi zahtevami. Zanimivo je bilo, da smo bili prej v Demeter kontroli kot eko. Običajno je ravno obratno. Pri nekaterih kmetih je bilo hecno, da so že imeli Demeter certifikat, obenem pa so bili v preusmeritvi v eko. Birokracija pač (Biodinamični kmet 1, 2017).

Številni dokumenti in predpisi določajo način pridelave in predelave, ki bo ustrezala certifikacijskemu procesu, kar jamči, da je posamezen kmetijski sistem ekološki. Vendar pa so zares pomembne predvsem »percepcije kmetov samih, ki so precej specifične in njihovo vedenje, ki priča o ekološkosti kmetije. To vpliva na njihov odločitveni proces in usmerja njihove razvojne strategije« (Bartulović in Kozorog 2014, 2).

6.13 Odzivi domačih in okolice

Ker je preusmeritev v biodinamično in ekološko kmetovanje velika sprememba za celotno organizacijo kmetije, je zelo pomembno, da se oba partnerja strinjata s preusmeritvijo in imata približno podobno stopnjo motivacije, saj preusmeritev pogosto implicira več dela in manj prihodka vsaj za določeno obdobje, kar predstavlja zahteven izziv (Vartdal 1994, 58). Tovrstna sprememba lahko vpliva tudi na položaj kmeta in njegove družine v družbi ter jih označi kot drugačne. Vartdal opozarja, da obstaja nevarnost, da ekološki kmetje povezujejo vse njihove družbene težave z dejstvom, da prakticirajo ekološko kmetovanje (prav tam). To se morda zdi nekoliko čudno v sedanjem času, ko je ekološko kmetovanje vedno bolj družbeno sprejeto in spodbujeno, vendar pa so to slovenski 'pionirji' biodinamičnega kmetovanja izkusili na lastni koži:

Mož je bil zadovoljen, da me je tako pritegnilo kmetijstvo, da sem se angažirala. Sicer je bil najprej še precej nezaupljiv do biodinamike, samo jaz se nisem pustila prepričati. Se me sploh ni dalo prestaviti, sem se odločila, brala, se učila in prakticirala. Je pa šel z mano na začetni tečaj biodinamike in ga je počasi potegnilo noter. Tast je še tudi nekako sprejel, tašča pa je bila zelo proti. Je govorila, da bomo zaradi 'bio' lačni, da to ne bo šlo. Karkoli je šlo narobe, pa čeprav je bilo krivo vreme ali pa čisto nekaj drugega, je ona krivila samo bio. Vedno je blo samo bio vsega krivo. V resnici je pa prav to bio rešilo našo majhno kmetijo. Kar pa ona seveda ne bo nikoli priznala (Biodinamični kmet 1, 2017).

Ko je na kmetiji še vedno aktivna starejša generacija, še posebej, če se ne strinja s preusmeritvijo, to predstavlja za kmeta dodaten izziv. »Pogosto so vrednote starejše generacije bolj materialne kot vrednote naslednje generacije in to otežuje starejšim kmetom sprejemanje prakse mlajših. Mlajša generacija mora poskrbeti za svoje lastne motivacije in inspiracije ter morajo poleg tega tudi motivirati starejše« (Vartdal in Blekesaune 1992 v Vartdal 1994, 58).

Pri mlajšem biodinamičnem kmetu je bilo prav tako nekaj pomislekov: »Doma so težje sprejeli. Bilo je malo strahu pri domačih, ker živimo samo od tega. Včasih so delali podobno, potem je moj oče uvedel vse te moderne pristope, še posebej pri kletarjenju. Sedaj pa jaz delam spet tako kot je moj ded, to so bili za očeta veliki koraki nazaj« (Biodinamični kmet 7, 2017).

Pri večini biodinamičnih kmetov so domači odločitve za biodinamiko dobro sprejeli oz. vsaj niso neposredno nasprotovali: »Žena je takoj sprejela, ni bilo problema. Če ne bi bili na svojem, bi bilo pa zelo pestro« (Biodinamični kmet 5, 2017); »Dobro so sprejeli. Nekako niso imeli

izbire, sem imel jaz komando. Potem, ko smo preuredili hlev in dojeli sistem, kako bo najboljše za usmeritev naše kmetije, smo zadeve precej poenostavili v primerjavi s prej» (Biodinamični kmet 3, 2017); »Vsi so sprejeli. V bistvu smo že toliko časa delali po biodinamiki, da je bila prijava v Demeter kontrolo samo še pika na i« (Biodinamični kmet 4, 2017).

»Pomanjkanje znanja in nerazumevanja o ekološkem kmetovanju je samo po sebi družbena ovira. Kmetje so pogosto tarča posmeha, saj okolica ve premalo o ekološkem kmetovanju« (Vartdal 1993 v Vartdal 1994, 58). Tisti biodinamični kmetje, ki so začeli z biodinamiko pred skoraj 20. leti so doživeli več nesprejemanja v okolici: »Kar se pa okolice tiče, so nas imeli za zmešane. Začetki so bili kar težki, pred 20 leti, ko smo začeli z biodinamičnim kmetovanjem, smo bili 'outsajderji', so se nam sosedje in sokrajani posmehovali, češ kakšne coprnije se gremo. Takrat se je še o ekološkem komaj kaj govorilo, kaj šele o biodinamiki. Ampak mene to ni ganilo, jaz sem našla tisto pravo in raziskovanje me je gnalo naprej. Sem jim hotela dokazati, da se da« (Biodinamični kmet 1, 2017), »Takrat, ko so se starši začeli preusmerjati v biodinamiko, so seveda čudno gledali. S čim to škropimo, kaj sploh počnemo. Potem, ko so pa videli, da škropimo v kratkih rokavih in brez zaščite, so začeli spraševati, s čim škropimo. Ker še ekološkega sploh ni bilo. Ko sem precej let kasneje jaz prevzel kmetijo, je bilo to samo logično nadaljevanje začetega« (Biodinamični kmet 9, 2017).

Kar se tiče sedanjosti, pa so bili vsi biodinamični kmetje enotni, da domači dobro sprejemajo biodinamiko, tudi pri tistih, kjer so bili na začetku nezaupljivi: »Danes pa je tudi tašča prenehala z nasprotovanjem, še kakšnemu obiskovalcu pove, kaj pridelujemo. Je vesela, da stranke prihajajo, da se ji kaj dogaja, ker je ostarela in rada opazuje dogajanje« (Biodinamični kmet 1, 2017). »Sprejemajo, tudi sin je opravil začetni tečaj. Brez tega ne bi bila finančna situacija takšna kot je danes. Daje nam zaposlitev in varnost« (Biodinamični kmet 3, 2017); »Zelo spodbudno, na nek način tudi malo s ponosom« (Biodinamični kmet 5, 2017); »Moti jih vedno manj. Vedno bolj sprejemajo in me podpirajo« (Biodinamični kmet 7, 2017); »So sprejeli, jim je način življenja. Še pridejo zraven na kakšen ogled biodinamične kmetije« (Biodinamični kmet 2, 2017).

Večina biodinamičnih kmetov v okolici ni zaznala nasprotovanja ali posmehovanja: »Nič posebnega, vsaj ne da bi vedeli« (Biodinamični kmet 2, 2017). »Sosedje so nas pa težje sprejeli, za njih smo še vedno prišleki, ne glede na to, kako pridelujemo« (Biodinamični kmet 8, 2017).

Nekateri so želeli v biodinamično pridelavo pritegniti tudi druge kmete iz okolice: »Nikoli nam ni nihče nič rekel direktno. Ampak vidiš, da smo en tak otok, skoraj edini, ki tako delamo. V začetku sva veliko govorila o tem, da bi jih spodbudila. Ampak s časom ugotoviš, da še niso

pripravljeni in da nima smisla. Dokler me nekdo vpraša, koliko dražje prodam, mu rečem, dokler boš tako razmišljal, škoda. Ti moraš razmišljati, kako boš pridelal zdravo in za sebe in za druge» (Biodinamični kmet 4, 2017).

Tisti, ki so se preusmerili v ekološko v zadnjih letih, poročajo, da je bilo to za okolico popolnoma sprejemljivo, vendar pa je bila okolica do biodinamike še vedno nezaupljiva: *»Ko smo šli v ekološko, so normalno reagirali. Ko sem šel v biodinamiko: Kaj si ti normalen? Kako boš preživel? Boš še delal? Ekološko je bilo bolj sprejemljivo. Še posebej, ker se je kar nekaj ljudi odločilo za to. Samo mislim, da preveč zaradi denarja in subvencij« (Biodinamični kmet 7, 2017).*

Biodinamični kmetje opazajo, da je okolica vedno bolj naklonjena biodinamični pridelavi:

Okolica tudi vedno bolj sprejema. Samo sem pa pričakoval, da se jih bo več odločilo za to, ker prihajajo in sprašujejo, samo se ne odločijo. Zanimivo je, da ti kmetje rečejo, tako kot ti delaš, je prav. Ko vidijo grozdje, vino, klet, poskusijo. Samo sami pa ne gredo. Ne vem, zakaj. Jaz sem jim kot dokaz na takšni veliki površini, pokažem, da se da tudi z biodinamiko. Nihče se ne odloči, da bi začel vsaj ekološko. Meni gre za kakovost in ne količino (Biodinamični kmet 7, 2017).

Kmetje v okolici pa še vedno trdijo, da bi v bio pridelavi premalo pridelali, in se čudijo, da mi preživimo. Zanimivo pa je, da zdaj že kakšen izmed drugih kmetov kaj vpraša, kako delamo, kaj pomeni določen pojav, če imamo kakšen recept za določeno težavo. Ali pa če je pravi dan za določeno opravilo. Včasih opaziš, da če pri nas nekaj delamo, da tudi kdo iz bližine začne z istim opravilom, ker predvidevajo, da je dan ugoden za to. Povečalo se je tudi število strank iz bližnje okolice. Predvsem mladih mamic z otroki, ki se sprehajajo mimo nas, in opazujejo naše delo in živali, ki so zunaj (Biodinamični kmet 1, 2017).

Tekom raziskave smo opazili, da se odločnost in zavzetost nekaterih prvih biodinamičnih kmetov v Sloveniji zelo ujema z opredelitvijo idealnotipskega kmeta 'antropozofa' kot ga predstavita Vartdal in Blekesaune (v Vartdal 1994, 54). 'Antropozof' je kozmopolitično orientiran in karakteriziran kot močno motiviran ekološki kmet (prav tam): *»Samo iščejo luknje in so nepošteni, kar potem meče slabo luč na vse. Tudi na nas, ki smo z dušo in srcem zraven« (Biodinamični kmet 1, 2017).* 'Antropozof' izkusi biodinamično kmetovanje kot način osebnega napredovanja, in kot svojo nalogo vidi razvoj kmetije v 'živ organizem': *»Kmetija je celota, je kot živo bitje, ki se razvija. Mi pa z njo« (Biodinamični kmet 1, 2017).* Kozmopolitična orientacija 'antropozofu' pogosto prinaša veliko kontaktov, večinoma izven lokalne skupnosti.

Raziskava je pokazala, da je precej antropozofov izkusilo praktično delo v tujini in da tujci pogosto prihajajo na prakso na njihove kmetije (Vartdal in Blekesaune v Vartdal 1994, 54): *»Veliko smo hodili po biodinamičnih kmetijah v tujini. Vsak Demeter kmet je dodal malo spodbude. Ti organizirani izleti v tujino so mi dali res veliko, da vidiš v živo«* (Biodinamični kmet 3, 2017). Kozmopolitično orientirani ekološki kmetje se pogosto po mnenju in vedenju razlikujejo od drugih ljudi v lokalni skupnosti (Vartdal in Blekesaune v Vartdal 1994, 54): *»Kar se pa okolice tiče, so nas imeli za zmešane. Začetki so bili kar težki, pred 20 leti, ko smo začeli z biodinamičnim kmetovanjem, smo bili »outsajderji«, so se nam sosedge in sokrajani posmehovali, češ kakšne coprnije se gremo«* (Biodinamični kmet 1, 2017). Pogosto so tudi prvi, ki preizkušajo nove ideje (inovatorji), ki so lahko nato sprejete s strani večjih skupin lokalno orientiranih ljudi (Vartdal 1994, 51–52): *»Zanimivo pa je, da so se ostali kmetje posmehovali, ko smo pred 18. leti prvi posejali piro. So mislili, da se nam je zmešalo. Sedaj pa ti isti kmetje sejejo piro in so zasitili trg do te mere, da nam je prodaja drastično padla. Ampak mi se ne damo. Moramo biti vedno korak pred drugimi, bomo že našli kaj drugega. Ni časa in energije za 'jamranje', gremo naprej. Možnosti je še veliko, se bomo že znašli«* (Biodinamični kmet 1, 2017).

Avtorja poleg 'antropozofa' opredelita še dva idealna tipa ekoloških kmetov, in sicer 'ekozofa', ki je prav tako kozmopolitično orientiran in se strinja z 'antropozofom', da konvencionalno kmetovanje ni primerna metoda kmetovanja, ampak predvsem z vidika izgube energije in drugih naravnih virov. Cilj ekozofa je samooskrbnost lastne kmetije in lokalne skupnosti, zato ima somišljenike v lokalni skupnosti ter razširjeno družbeno omrežje izven lokalne skupnosti in je pogosto vključen v organizacijsko delo (Vartdal in Blekesaune v Vartdal 1994, 54).

Kot tretjo in zadnjo kategorijo ekoloških kmetov Vartdal in Blekesaune (v Vartdal 1994, 55) opredelita 'reformista', ki je lokalno orientiran in navdahnjen s splošno ekologizacijo družbe ter kritičen do kmetijske politike in razvoja konvencionalnega kmetovanja, vendar ni prepričan, da bo ekološko kmetovanje dalo zadovoljiv dohodek. Reformisti preferirajo počasno preusmeritev po korakih in prakticirajo strategijo 'oboje hkrati'. Nočejo zagovarjati filozofije, ki se tako močno razlikuje od konvencionalnih sosedov preden so prepričani, da se bodo dokončno preusmerili. Ocenjujejo rezultate in se pogosto še niso odločili ali bodo preusmerili celotno kmetijo (Vartdal 1994, 56). Kar je ravno nasprotno 'antropozofom' in 'ekozofom', ki se preusmerijo hitro po strategiji 'si ali nisi', saj jim ekološko kmetovanje pomeni način življenja (Vartdal 1994, 54).

Avtorja glede na inovacijsko teorijo antropozofe označita kot inovatorje, ekozofe kot zgodnje prevzemnike in reformiste kot zgodnjo večino (Vartdal in Blekesaune v Vartdal 1994, 54). S to tipologijo sta pojasnila razvoj ekološkega kmetovanja na Norveškem. Glede na naše poznavanje razvoja biodinamičnega in ekološkega kmetovanja v Sloveniji, bi lahko potegnili nekatere vzporednice s predstavljenim konceptom. Prvi začetniki so bili biodinamični kmetje, pionirji ekološkega kmetovanja, ki so po tej tipologiji 'antropozofi'. Nato je sledil večji porast števila ekoloških kmetov, ki bi lahko sodili med 'ekozofe'. V zadnjem času pa se pojavljajo tudi že nekateri 'reformisti', ki še niso prepričani v izvedljivost ekološkega kmetovanja. Sicer pa bi lahko v splošnem ocenili, da smo glede na omenjeno inovacijsko teorijo pri razvoju ekološkega kmetovanja v Sloveniji nekje med fazama zgodnjih prevzemnikov in zgodnjo večino. Vendar pa se zavedamo številnih omejitev inovacijske teorije, na katere opozarjajo nekateri avtorji.

Alexopoulos in drugi opozarjajo, da se večina raziskav s področja inovacijske teorije ukvarja predvsem s »procesom prvotnega sprejemanja ali zavračanja določenih inovacij, zelo malo študij se koncentrira na odločitev za opustitev prej že sprejete inovacije zaradi nezadovoljstva z neučinkovitostjo« (2010, 1085). Opuščanje inovacij se konceptualno precej razlikuje od prevzemanja inovacij, ker se »prevzemanje ukvarja predvsem z začetno odločitvijo, nadaljevanje ali opuščanje pa se nanaša na nadaljnjo predanost in razpoložljivost resursov potrebnih za trajno uporabo« (Mascarenhas v Miller in Mariola 2009, 32). Z obravnavo razlogov za opustitev ekološkega kmetovanja se v zadnjih letih ukvarja vedno več raziskav, saj želijo identificirati vzroke za precejšnja nihanja v številu ekoloških pridelovalcev (Sierra in drugi 2008, Rigby in drugi 2001, Alexopoulos in drugi 2010, Miller in Mariola 2009, Koesling in drugi 2008b, Sahm 2012). To je še dokaz več, da odločitev za drugačno metodo pridelave pomeni veliko spremembo za organizacijo kmetije.

6.14 Spremembe na biodinamičnih kmetijah

Kot smo že omenili je sama preusmeritev v biodinamično metodo kmetovanja veliko več kot le uradna preusmeritev, saj gre za pomembne spremembe delovanja kmetije. Pri vprašanju, kaj se je spremenilo odkar je njihova kmetija postala biodinamična, so intervjuvanci izpostavili različne vidike. Vsem pa je skupno, da je biodinamika postala njihov način življenja: *»Vse. Če hočeš, da to uspe, mora postati način življenja«* (Biodinamični kmet 7, 2017); *»Vse hčerke so to sprejele za svoje, prakticirajo na svojih vrtovih. Način življenja za celotno družino, tudi sedaj, ko imajo hčere svoje družine«* (Biodinamični kmet 1, 2017). Največjo spremembo jim predstavlja uporaba biodinamičnih preparatov: *»Pri samem delu se je spremenilo to, da je*

drugačen pristop, uporaba in priprava biodinamičnih preparatov» (Biodinamični kmet 5, 2017); »Predvsem pa biodinamični preparati. Že sama priprava, izdelava, izkopavanje, skladiščenje« (Biodinamični kmet 9, 2017); »Delo z biodinamičnimi preparati je zagotovo nekaj posebnega« (Biodinamični kmet 5, 2017); »Opazali smo spremembe po uporabi biodinamičnih preparatov. Takoj sem rekel, da je to prava zadeva. Mi se s količinami ne moremo kosati, zato pa veliko delamo na kvaliteti. Zelo visoki kvaliteti« (Biodinamični kmet 3, 2017).

Nekateri so izpostavili razlike v pristopu v primerjavi s konvencionalnim kmetovanjem: *»Največja sprememba je to, da vlagamo več energije in ne hranil tako kot včasih. Prej smo šteli hranila in analizirali zemljo. Sedaj opazujemo in zemljo oživljamo. Proizvodnjo je bilo treba prilagoditi (Biodinamični kmet 3, 2017).*

Nekateri so poudarili, da se je najbolj spremenil ritem dela na kmetiji:

Ritem kot tak je drugačen. Vsemu se poskušamo malo bolj pozorno posvetiti, z vsem bolj odgovorno ravnati. Da ne vidiš samo učinkov, temveč tudi vzroke. Torej, vzročno-posledično sklepanje skozi čas postane povsem drugačno. Zdi se mi, da se je najbolj spremenilo v zavestno kmetovanje. V gledanje kmetije kot celote, kot organizma, ki diha, živi in se razvija skozi čas in prostor. To je dimenzija, ki je definitivno prišla zraven. Ritmi dneva, letnih časov, leta, setveni koledar, vse to daje nek utrip, dodatno komponento celemu dogajanju na kmetiji (Biodinamični kmet 9, 2017).

Izpostavili so, da so spremenili svoj odnos do narave: *»Predvsem pa je veliko več opazovanja. Prej v konvencionalni je bilo vse zelo natančno definirano, ko je takšna napoved dodaš to in to. Sedaj pa je več opazovanja, veliko več stika z naravo. Bolj čutiš naravo. Saj prej si tudi bil v naravi, ampak jo sedaj drugače dojemaš. Je kot način življenja. Pomembno je, da zemlji tudi vračaš, ne samo, da jo izčrpavaš. Da jo znaš nahraniti in oživiti, da ostaja rodovitna in se celo izboljšuje (Biodinamični kmet 4, 2017); »Zanimivo je opazovati, kako se narava spreminja. Ko npr. način gnojenja vpliva na pestrost. Ko se po naravni poti pojavijo določene rastline samonikle, ki so zaradi intenzivnega kmetijstva izginile. Narava ima izjemno sposobnost« (Biodinamični kmet 3, 2017).*

Biodinamični kmetje poročajo tudi o spremembah v smeri povečevanja pridelave: *»Prihaja več ljudi, dober promet s proizvodi. Ni težav s prodajo« (Biodinamični kmet 3, 2017).*

Nekateri biodinamični kmetje poudarijo tudi družbeno funkcijo osveščanja ljudi, ki poteka prek ogledov kmetije (z namenom vzgoje otrok in prenosa znanja o kmetovanju) in neposredne

prodaje na kmetiji: »Imamo zelo veliko ogledov. Celo šole so imele po cel teden počitnice. Zelo intenzivno. Društva, kolektivi kmečkih žensk. Stalno sodelovanje z vrtcem z mlekom. Prihajajo ljudje z alergijami, ki nimajo reakcij. S surovim mlekom zdravijo alergije. Biotehniška fakulteta pride na obisk vsako leto. Turistično društvo. Osveščanje mladih, prikazi, da je mogoče tako delati. To je naš namen!« (Biodinamični kmet 3, 2017), »Ljudje prihajajo na dom, večino pridelka prodamo kar doma. Prihajajo družine z otroki, da pogledajo živali in se igrajo. Starši želijo, da imajo njihovi otroci direkten stik z naravo, živalmi, da vedo, kaj zares pomeni kmetija« (Biodinamični kmet 1, 2017). Pomemben element je tudi zaupanje med pridelovalcem in kupcem: »Imamo stalne stranke, ki se že več let vračajo. So že skoraj kot družinski člani. Smo praktično videli njihove otroke odrasčati« (Biodinamični kmet 1, 2017).

6.15 Odgovornost in odnos s potrošniki

Biodinamični kmetje največkrat izpostavijo, da je zanje glavna motivacija pridelava zdrave in kakovostne hrane zase in svojo družino ter svoje stranke: »Hočemo pridelovati zdravo hrano, da je res prava kvaliteta« (Biodinamični kmet 1, 2017); »Največ prihajajo zaradi alergij, zdravstvenih težav predvsem pri otrocih« (Biodinamični kmet 3, 2017).

Pridelava hrane za tržne namene, biodinamičnim kmetov predstavlja tudi odgovornost za zdravje drugih: »S tem, ko na takšen način prideluješ, narediš nekaj dobrega zase in svojo družino pa tudi za druge, ki to hrano uživajo. Če pogostiš gosta s takšno zelenjavo, tudi zanj narediš nekaj dobrega. Če pa mu ponudiš hrano, pridelano po konvencionalnem, mu ne narediš nič dobrega, ga celo zastrupljaš. In zaradi tega smo se mi odločili za biodinamični način« (Biodinamični kmet 6, 2017).

Hughner in drugi (2007, 94) poudarjajo, da je odločitev za uživanje ekološke hrane zelo kompleksen in raznovrsten proces, saj posamezniki interpretirajo termin ekološko na več različnih načinov v raznovrstnih kontekstih. Potrošnikove nakupne navade temeljijo na »subjektivnih izkušnjah in dožemanju ekološke hrane« (prav tam). Potrošnja ekološko pridelane hrane je pogosto povezana z »alternativnim življenjskim slogom, ki vključuje aktivno okoljevarstvo, vegetarijanstvo in/ali alternativno medicino« (Cicia in drugi v Hughner in drugi 2007, 94). Uživanje ekološke hrane tako lahko postane del načina življenja, ki temelji na ideologiji, povezani z določenim sistemom vrednot (Schifferstein in Ophuis v Hughner in drugi 2007, 94).

Hughner in drugi (2007, 96) ugotavljajo, da med potrošniki ekološke hrane prevladujejo ženske, družine z otroki in starejši. Ključni motiv za potrošnike, tako za stalne kot priložnostne, je skrb

za zdravje, ki je izražena v prepričanju, da so ekološko pridelana živila bolj zdrava in bolj varna od konvencionalnih (Hughner in drugi 2007, 101). Poleg tega so potrošniki omenili značilnosti ekološko pridelane hrane, kot so boljši okus (senzorična značilnost) in višja hranilna vrednost, skrb za naravno okolje, večja varnost hrane, dobrobit živali in družbeni faktorji (podpora lokalnega trga in tradicije) (Hughner in drugi 2007, 101–102).

Tudi naši intervjuvanci so izpostavili, da je dodatna spodbuda za delo prav zadovoljstvo kupcev s proizvodi: *»Za to sva se odločila, ker je okus pridelkov še bolj drugačen, bolj poln. Ker je vse, kar uporabljaš naravno. Res tisto, kar naj bi bilo. Sam odgovor ljudi, strank, s katerimi si v stiku, da so zadovoljni in da je okusno, in to je tista spodbuda za naprej. Da opazijo razliko med prej in sedaj«* (Biodinamični kmet 4, 2017).

Vendar pa lahko sprememba pridelave (četudi na boljše) na kmetiji pomeni tveganje za izgubo strank:

Ko smo šli v ekološko, smo 80 % odstotkov trga izgubili. Naša vina so bila drugačna, so bila motna, niso bila tista dišeča, vsečna. So pa imela barvo, strukturo. Glavna masa/publika pije industrijo, masa ne pije ekološkega in biodinamičnega. Ko imaš maso ljudi, ki pije industrijo, in ponudiš nekaj, kar je ravno diametralno nasprotje tistega, kar si delal prej, si spet na začetku. Praktično smo začeli čisto iz nule, vse znova. Potem pa se je začelo razvijati, dobili smo nove stranke, začeli delati s tujino (Biodinamični kmet 7, 2017).

Nekateri poročajo tudi o različnih praktičnih poskusih, ki jih izvajajo za preverjanje kakovosti pridelkov: *»Najbolj neverjeten dokaz o kvaliteti hrane in dejanski vitalnosti, ki jo prinesejo biodinamični preparati, je bil tisti poskus s kumaro²⁹. Nisem mogel verjeti, da se je moja kumara dejansko zlepila skupaj in bila čisto zdrava, ekološka je počasi propadala, konvencionalna pa je zelo hitro zgnila«* (Biodinamični kmet 5, 2017).

Večina intervjuvancev je na več mestih poudarila, da so tudi sami potrošniki ekoloških živil, da torej živila, ki jih ne pridelajo sami, kupijo od drugih biodinamičnih in ekoloških kmetov ali kupijo ekološko certificirane proizvode v trgovini: *»Eno brez drugega ne gre. Ko se odločiš, spremeniš tudi v kuhinji in povsod drugod. Večino pridelamo sami ampak tisto, kar kupimo,*

²⁹ Nanaša se na t.i. pospešeni stresni test, s katerim je mogoče oceniti vitalnost pridelkov. Gre za projekt dr. Jensa Otta Andersena, danskega raziskovalca in biodinamika. Tri kumare enake sorte iz različnih pridelovalnih sistemov je razrezal in zavil v folijo za živila. Po 2–3 tednih je kumara iz konvencionalne pridelave zgnila, iz ekološke deloma propadla, biodinamična pa se je nazaj zlepila skupaj in bila dobrega okusa (Združenje Demeter Slovenija 2017c).

gledamo, da je tudi ekološko» (Biodinamični kmet 4, 2017); »Tisto, česar sami ne pridelujemo, kupimo od drugih biodinamičnih ali eko kmetov. Včasih si tudi kar izmenjamo pridelke in imamo potem vsi vse. Pomembno je, da podpiramo drug drugega« (Biodinamični kmet 1).

Glede na to, da je potrošnja ekološko in biodinamično pridelanih živil veliko več kot le kupovanje hrane, bi bilo morda bolj primerno, da bi govorili o uporabnikih, saj gre pri tem za celotno kontekstualiziranje, življenjski slog, določen sistem vrednot, predvsem pa pogosto bolj za zaupanje ljudem kot pa znanosti.

6.16 Iskanje informacij

Padlova (2001, 57) izpostavlja, da gre pri procesu sprejemanja praks ekološkega kmetovanja za inovacijo, ki temelji na znanju, zato poudarja, da je dostopnost pravih informacij ključnega pomena. Po njenem mnenju se inovatorji, ki prvi sprejmejo inovacijo, učijo ob podpori drugih inovatorjev ali neposredno od primarnega vira informacij. Pri tistih, ki pa se preusmerijo kasneje, je večja verjetnost, da bodo potrebovali svetovanje (prav tam). Še posebej zanje je uspešen prevzem praks ekološkega ali v našem primeru biodinamičnega kmetovanja odvisen od razpoložljivosti kredibilnih informacij o načelih prav tako pa tudi o finančnih implikacijah. To lahko predstavlja velik izziv za svetovalce in celoten ekološki sektor, da razvijejo strategije, kako zagotoviti vse potrebne informacije za kmete, ki se želijo preusmeriti (prav tam).

Čeprav bi bilo lahko samoumevno, da kmetje informacije iščejo pri lokalni kmetijski svetovalni službi, vendar v primeru biodinamičnega kmetovanja to najpogosteje ni mogoče, saj so svetovalci s to metodo premalo (če sploh) seznanjeni, kar so poudarili tudi intervjuvanci: *»Kmetijski svetovalci niso imeli pojma, o čem govorim. Še o ekološkem komaj kaj, kaj šele o biodinamiki. Še zdaj o tem vedo zelo malo« (Biodinamični kmet 1, 2017).*

Ne le, da svetovalci ne podajo iskanih informacij, lahko celo odvrčajo od preusmeritve: *»Neka svetovalka je komentirala, da se ne splača vključiti v kontrolo, da ne bo zashuška. Ampak to sploh ni bil naš namen. Naš namen je, da preživimo « (Biodinamični kmet 2, 2017); »Kmetijski svetovalci so delovali prej nasprotno. Ko sem glavnemu svetovalcu povedal, da ne škropim več jagod, jih je prišlo več pogledat to čudo. V bistvu sem bil jaz začetnik na tem koncu in sem komu kaj pomagal in jih učil« (Biodinamični kmet 5, 2017).*

V nekaterih (izjemnih) primerih pa so kmetijski svetovalci seznanjeni z delovanjem biodinamičnih društev in zainteresirane kmete po informacije usmerijo kar neposredno na društvo ali pa se tudi sami zanimajo za biodinamiko: *»Zelo rad in veliko berem in sem že v*

literaturi zasledil Steinerjeve preparate. Sem se spraševal, kako bi se lahko naučil to izdelovati, če kdo v Sloveniji to že izdeluje. Potem sem pa za društvo izvedel od takratnega kmetijskega svetovalca. Zanimivo pa je, da je sedaj tudi on v Demeter kontroli» (Biodinamični kmet 3, 2017); »Imamo srečo, da ima kmetijska svetovalka tukaj pri nas posluh za biodinamiko oz. da kar precej pozna in se trudi. To je veliko vredno« (Biodinamični kmet 6, 2017).

Po našem mnenju bi morale biti kmetijsko svetovalne službe seznanjene z vsemi metodami kmetovanja in novimi trendi, vsaj do te mere, da zainteresirane kmete usmerijo, kje lahko najdejo informacije ali obiščejo kmeta, ki tak način kmetovanja že prakticira. Vendar pa se tudi na tem področju postopno dogajajo spremembe, saj se v zadnjih nekaj letih tudi nekateri posamezniki s kmetijske svetovalne službe zanimajo za biodinamično metodo kmetovanja in se udeležujejo predavanj ali celo sami vodijo krožke na to temo.

Tudi biodinamični kmetje so v intervjujih ob različnih vprašanjih večkrat izpostavili težave pri iskanju informacij in kmetijskega znanja o biodinamičnem načinu kmetovanja. Prav tako je raziskava z anketnim vprašalnikom pokazala, da je iskanje informacij o biodinamičnem kmetovanju precej razpršeno (glej Tabelo 6.5). Najpogostejši način je (po pričakovanjih) neformalno iskanje informacij, z druženjem in izmenjavo izkušenj z drugimi biodinamiki (24 biodinamičnih kmetov); nato sledi udeleževanje predavanj in seminarjev, ki jih organizirajo biodinamična društva (22 biodinamičnih kmetov), in prebiranje društvenih glasil ali domače literature o biodinamiki (22 biodinamičnih kmetov).

Potem sledi udeleževanje predavanj in seminarjev, ki jih organizira Združenje Demeter Slovenija (18 biodinamičnih kmetov), spremljanje spletne strani www.demeter.si (17 biodinamičnih kmetov) in udeleževanje ekskurzij po biodinamičnih kmetijah v Sloveniji (16 biodinamičnih kmetov). Nato sledi iskanje informacij na srečanjih kmetov Združenja Demeter Slovenija (16 biodinamičnih kmetov), na ekskurzijah po biodinamičnih kmetijah v tujini (16 biodinamičnih kmetov), s prebiranjem tuje literature o biodinamiki (15 biodinamičnih kmetov) in s spremljanjem tujih spletnih strani na temo biodinamike in Demeter blagovne znamke (12 biodinamičnih kmetov).

Tabela 6.5: Načini iskanja informacij pri biodinamičnih kmetih v Sloveniji

ISKANJE INFORMACIJ	Število BD kmetov
Neformalno, z druženjem in izmenjavo izkušenj z drugimi biodinamiki	24
Prebiram društvena glasila ali domačo literaturo o biodinamiki	22
Udeležujem se predavanj in seminarjev, ki jih organizirajo biodinamična društva	22
Udeležujem se predavanj in seminarjev, ki jih organizira Združenje Demeter Slovenija	18
Spremljam spletno stran www.demeter.si	17
Na ekskurzijah po biodinamičnih kmetijah v Sloveniji	17
Na srečanjih kmetov Združenja Demeter Slovenija	16
Na ekskurzijah po biodinamičnih kmetijah v tujini	16
Prebiram tujo literaturo o biodinamiki	15
Spremljam tuje spletne strani na temo biodinamike in Demeter blagovne znamke	12

Načine iskanja informacij lahko povežemo s starostno strukturo biodinamičnih kmetov v Sloveniji. Ker je med njimi precej starejših od 50 let in celo tri osebe nad 70 let, je iskanje informacij na spletu manj zastopano, obiskovanje tujih spletnih strani je celo na zadnjem mestu. Medtem ko so neposredni stiki in izmenjava izkušenj z drugimi biodinamiki na prvem mestu. Ta sklepanja so se potrdila tudi v intervjujih, pri čemer je prišla do izraza tudi časovna komponenta, saj so tisti, ki so v biodinamičnem kmetovanju dlje časa (15–20 let), največ informacij črpali iz tiskane literature, pri starejših kmetih samo v slovenskem jeziku, ker o biodinamičnem kmetovanju takrat najverjetneje (še) ni bilo toliko informacij dostopnih na spletu oz. ga kmetje niso uporabljali. Tisti, ki pa so se v biodinamiko vključili kasneje, se (razumljivo) več poslužujejo iskanja informacij na spletu in v tujini.

Vsem pa so skupna predavanja domačih in tujih predavateljev, ki so organizirana v okviru biodinamičnih društev, in ogledi drugih biodinamičnih kmetij v Sloveniji in po tujini. Biodinamična društva so imela in še imajo pomembno vlogo osveščanja ljudi in širjenja informacij, še posebej, ker so nekatera med njimi veliko sodelovala tudi s tujino: »Sam sem preštudiral, kar je bilo literature. Predvsem pa so društva organizirala predavanja, veliko predavateljev je bilo in je še danes iz tujine. So zelo nazorno predavali in nam dajali usmeritve. Še boljše je pa bilo videti njihove kmetije v živo. Ti organizirani izleti v tujino so mi dali res veliko, da vidiš v živo« (Biodinamični kmet 3, 2017).

Najbolj pogrešajo praktične informacije o biodinamični pridelavi: »Mogoče pogrešam še malo več informacij. Vsa ta predavanja, predvsem iz tujine so potrditev, kar delamo, da je prav. Mogoče manjka oprijemljivih in praktičnih stvari, da bi nam povedali ti predavatelji. No, saj

tako je, detajle ti redko kdo pove. Včasih ti kakšna malenkost lahko veliko pomaga» (Biodinamični kmet 4, 2017).

Želijo si več lažje in širše dostopnih informacij: »Pogrešam malo več delovanja navzven, da ne bi informacije ostale v zaprtem krogu društva, ampak da bi vedno več ljudi spoznalo biodinamiko. Več poudarka na promociji biodinamike in Demeter blagovne znamke. Da ljudje dobijo priložnost, da poskusijo ta živila. Da bi se več delalo na splošni prepoznavnosti in osveščanju ljudi, kmetov in potrošnikov« (Biodinamični kmet 7, 2017).

Ker je glede biodinamičnega kmetovanja na voljo vedno več najrazličnejših informacij, ki so pogosto celo kontradiktorne, se kmetje v večini primerov še vedno najraje z vprašanji obračajo na druge ekološke kmete, saj jim ti lahko iz svojih praktičnih izkušenj svetujejo in skupaj poiščejo rešitev za nastalo težavo. Čeprav, kot opozarja Padlova, lahko ravno to novim ekološkim kmetom oteži vstop v tovrstno precej zaprto mrežo ekoloških kmetov (Padel 2001, 54). Še posebej, če imajo na novo pridruženi ekološki kmetje veliko večje kmetije z bolj intenzivno pridelavo in so po možnosti še mlajši, se najverjetneje težje vključijo v neko določeno tesno povezano skupnost, saj jim ostali ekološki kmetje lahko očitajo, da so konvencionalizirani ekološki kmetje.

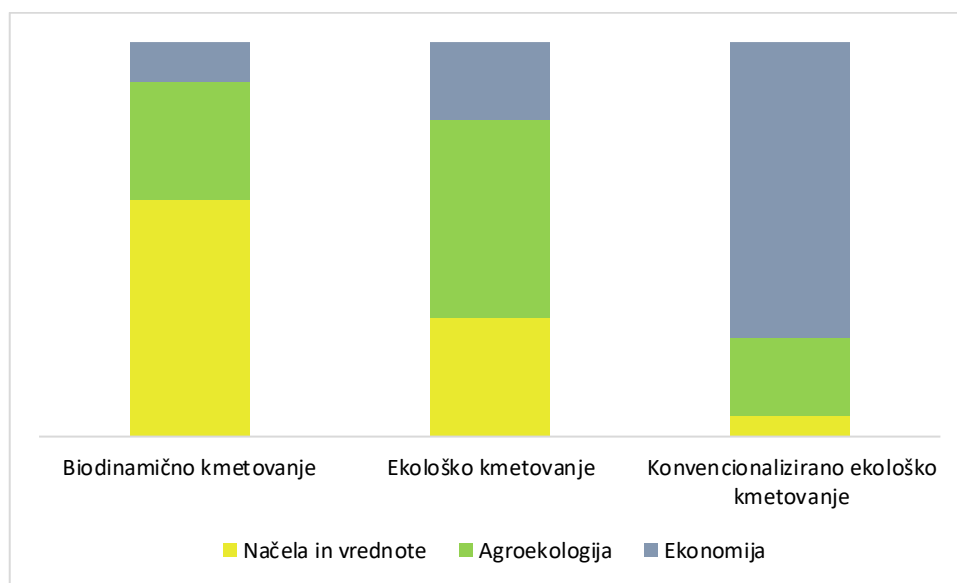
6.17 Konvencionalizacija

Eden izmed izzivov, s katerimi se zaradi hitrega razvoja sooča ekološko kmetovanje, je t. i. konvencionalizacija ekološkega kmetovanja, ki jo »poganja predvsem naraščajoči motiv ekonomske koristi oz. profita in predstavlja odklon od vrednot in temeljev ekološkega kmetijstva ter približevanje konvencionalnemu kmetijstvu« (Podmenik 2012, 28). Ekološko kmetovanje je močno podprto s strani javnosti zaradi potencialnega prispevanja k varovanju narave in ruralnemu razvoju. Zato je konvencionalizacija ekološkega kmetovanja zelo problematična, saj lahko povzroči izgubo podpore in zaupanja tako potrošnikov kot tudi oblikovalcev kmetijske politike (Darnhofer in drugi 2010, 68).

Podmenik kot nekatere glavne indice, ki bi lahko govorili v prid teorije o konvencionalizaciji ekološkega kmetovanja izpostavi »porast večjih specializiranih ali monokulturno usmerjenih kmetij ter kmetij brez živine, intenzifikacija pridelave, neupoštevanje dobrih praks, porast uporabe snovi, ki ne izvirajo s kmetije ali lokalnega okolja, manjša uporaba organskega gnoja in komposta na račun povečane uporabe kupljenih gnojil in preparatov, večja mehanizacija, nižja okoljska ozaveščenost pridelovalcev, konvencionalizacija tržnih poti in trženja ter tudi naraščajoči pritiski in vplivi s strani lobijev in multinacionalk« (Podmenik 2012, 28–29).

Darnhofer in drugi (2010, 72) shematično prikažejo (glej Sliko 6.1) spremembe in relativne pomembnosti vrednot, vloge naravoslovnih znanosti (agroekologije) in ekonomije za različne proizvodne sisteme na ekoloških kmetijah. Za biodinamično kmetovanje je značilno, da načela in vrednote temeljijo na antropozofiji, vloga naravoslovne znanosti (agroekologija) je omejena, ekonomija je v podrejeni vlogi. Pri ekološkem kmetovanju vrednote temeljijo na krščanski etiki, načela temeljijo na zaprtih pridelovalnih ciklih, poudarek je na racionalnih znanstvenih pristopih k agroekologiji (kmet sam eksperimentira), ekonomija pa igra vlogo pomočnika. Pri konvencionaliziranem ekološkem kmetovanju pa so načela in vrednote marginalizirane, značilno je ozko razumevanje agroekologije (opiranje zgolj na znanstvene izsledke), ekonomija igra središčno vlogo v odločitvah na kmetiji (prav tam). Čeprav so ekološki kmetje morali vedno zagotavljati ekonomsko preživetje, se znotraj konvencionalizacije kaže kot, da bodo ekonomski dejavniki marginalizirali načela in agroekologijo (prav tam).

Slika 6.1: Prikaz značilnosti treh pridelovalnih sistemov na ekoloških kmetijah

Prirejeno po Darnhofer in drugi 2010, 72.

Avtorji (De Wit in Verhog 2007, Padel 2008, Alrøe in Noe 2008, Darnhofer in drugi 2010) so si enotni, da je z masovnejšim razvojem prišlo do opaznih sprememb znotraj ekološkega kmetijstva. Vendar pa poudarjajo, da ni jasno, če lahko vse spremembe vrednotimo kot indikatorje konvencionalizacije, saj vsak odmik od praks pionirjev še ni indikator konvencionalizacije (Darnhofer in drugi 2010, 71).

Spremembe so pravzaprav nujne za preživetje ekološkega kmetovanja, saj se kmetje sedaj soočajo z drugačnimi razmerami kot pionirji ekološkega kmetovanja. »Soočajo se s spremenjenim okoljem, več regulatornimi omejitvami, imajo pa boljši dostop do bolj razvitega

trga, soočajo se z večjo konkurenco, ampak imajo na voljo več znanstvenih in praktičnih nasvetov, soočajo se s hitrimi spremembami, ampak imajo boljše komunikacijske možnosti« (Darnhofer in drugi 2010, 72).

Ekološko kmetovanje mora biti zato dojeto kot dinamičen sistem, ki se odziva na notranje in zunanje zahteve in pogoje (IFOAM v Darnhofer in drugi 2010, 72). Alrøe in Noe (2008, 2) poleg konvencionalizacije ekološkega kmetovanja izpostavljata še nekatere druge spremembe v razvoju modernega ekološkega kmetovanja kot npr. modernizacija, institucionalizacija, globalizacija, funkcionalna diferenciacija, ločitev od lokalnih sistemov, vključitev v prevladujoče prehranske verige, industrializacija, profesionalizacija, intenzifikacija in specializacija.

Strinjamo se z Darnhoferjevo, ki poudarja, da mora biti ekološko kmetovanje odprto do novosti, in da za presojo znakov konvencionalizacije potrebujemo primerno metodologijo in celosten pogled (Darnhofer 2006, 2). Ključno pa je razlikovanje med spremembami, ki še vedno ostajajo usklajene z vrednotami ekološkega kmetovanja, kot je profesionalizacija, in med negativnimi spremembami, ki pa lahko kažejo na konvencionalizacijo, kar pa je zaenkrat težko oceniti, saj meja med profesionalizacijo in konvencionalizacijo ni jasno določena (prav tam). Izhodišče za nadaljnje delo naj bodo načela ekološkega kmetovanja (IFOAM), ki bi lahko doprinesla k refleksivnosti ekoloških kmetov in akademskemu diskurzu glede sprememb in nadaljnjega razvoja ekološkega kmetovanja (Darnhofer in drugi 2010, 79).

Biodinamični kmetje so v intervjujih po eni strani izrazili željo, da bi bilo več novih biodinamičnih kmetov, vendar pa so po drugi strani nekateri biodinamični kmetje, ki so bili med pionirji v Sloveniji, glede vključevanja predvsem večjih kmetij precej zaskrbljeni: *»Ko prihajajo novi veliki kmetje, negativno vplivajo na ugled, ki je že vzpostavljen. Poleg tega znižajo ceno in razvrednotijo delo. Na to bo treba biti pozoren v prihodnosti«* (Biodinamični kmet 8, 2017).

Glede tovrstnih odzivov se strinjamo s Padlovo, ki izpostavlja pomembnost zagotavljanja enakih priložnosti za učenje o temeljnih vrednotah in načelih za novo preusmerjene kmete kot so jih imeli zgodnji pionirji (Padel 2008, 76). *»Bolj kot za pakiranje novih prišlekov v neko škatlo z oznako konvencionalizirani ekološki pridelovalci, se morajo ekološko gibanje in uspešni ekološki kmetovalci aktivno angažirati s temi novimi pridelovalci, da bodo lahko tudi oni poznali širše ekološka načela skozi čas in postali predani podporniki«* (prav tam).

Pri preusmeritvah kmetov v ekološko kmetovanje je pomembna časovna komponenta in na kateri stopnji razvoja ekološkega kmetovanja je bila družba, v katero je vključen določen kmet v času preusmeritve. Kmetje, ki so se prej preusmerili v ekološko kmetovanje, so že dlje časa izpostavljeni ekološkim idejam in izkušnjam, zato Padlova domneva, da verjetno tudi bolj intenzivno kot tisti, ki so se preusmerili v zadnjem času. Poudarja, da gre za proces, da ekološki kmetje skozi čas postanejo vedno »bolj ekološki in se bolj močno identificirajo z ekološkimi vrednotami« (Padel 2008, 75). Zaradi tega procesa učenja med in po preusmeritvi, je težje definirati razlike v vedenjih in vrednotah, razen če bi bili v istem obdobju vsi izpostavljeni enakim ekološkim metodam in idejam (Padel 2008, 75).

V primeru biodinamičnih pridelovalcev so imeli npr. tisti, ki so se preusmerili v biodinamično kmetovanje pred več kot 10 leti vsako leto priložnost poslušati predavanja Marije Thun, ki je raziskovala povezanost ritmov v astronomiji z rastjo rastlin, ugotovitve pa še danes vsako leto izhajajo v Setvenem priročniku po Mariji Thun. Okrog leta 2000 je bilo v okviru matičnega Društva Ajda Vrzenec organiziranih veliko seminarjev s tujimi predavatelji in večdnevni ekskurziji na biodinamične kmetije v tujino (glej poglavje 6.16). Ko so bila ustanovljena ostala biodinamična društva, pa je bilo dogajanje odvisno od predsednikov društev, in angažiranosti posameznih kmetov, ki so se sami udeleževali ogledov biodinamičnih kmetij v Sloveniji in tujini.

V zadnjih letih pa je v okviru Združenja Demeter Slovenija ponovno organiziranih več seminarjev z mednarodno priznanimi predavatelji s področja biodinamičnega kmetijstva. Vsekakor pa so tudi nove tehnologije pripomogle k spremembam v dinamiki biodinamičnega gibanja, saj omogočajo več in hitrejšo komunikacijo med pridelovalci (tudi mednarodno).

Eden izmed najpomembnejših indikatorjev t. i. konvencionalizacije ekološkega kmetovanja je nadvlada ekonomskih motivacij za preusmeritev v ekološko kmetovanje. V nadaljevanju bomo obravnavali ekonomske dejavnike ter ocenili stopnjo konvencionaliziranosti biodinamičnih kmetov v Sloveniji.

6.18 Ekonomski dejavnik

Nekatere raziskave poročajo o večjem vplivu ekonomskih dejavnikov na preusmeritev kmetov, ki se v ekološko kmetovanje vključujejo v zadnjem času (Padel 2001, Koesling in drugi 2008, Alexopoulos in drugi 2010). V naši raziskavi smo biodinamične kmete povprašali o delovni sili na njihovi kmetiji ter mnenju o podpori države in ceni Demeter proizvodov.

6.18.1 Delovna sila

Raziskava z anketnim vprašalnikom je pokazala, da na biodinamičnih kmetijah poleg vodij kmetij najpogosteje delajo (glej Tabelo 6.7) še partnerji/ke (na 21 biodinamičnih kmetijah), otroci (na 14 biodinamičnih kmetijah), in starši (na 9 biodinamičnih kmetijah). Kar kaže na to, da delo na kmetiji še vedno ostaja družinska dejavnost, in je najemanje delovne sile še vedno manj zastopano. Potem sledijo honorarni delavci/ke (na 6 biodinamičnih kmetijah), prijatelji (na 6 biodinamičnih kmetijah), zaposleni (na 5 biodinamičnih kmetijah), sorodniki (na 4 biodinamičnih kmetijah). Honorarni delavci in zaposleni delavci se po pričakovanjih pojavljajo na biodinamičnih kmetijah z večjimi površinami in obsežnejšo predelavo. Potem sledijo prostovoljci iz Slovenije (na 2 biodinamičnih kmetijah), in prostovoljci iz tujine (na 2 biodinamičnih kmetijah). Tistim biodinamičnim kmetom, katerim pomagajo prostovoljci iz Slovenije, sta to običajno 2 osebi na leto. Na dveh biodinamičnih kmetijah pomagajo tudi prostovoljci iz tujine, in sicer od 8 do 15 oseb na leto. Pri vključevanju v mednarodni sistem prostovoljstva na ekoloških kmetijah (WWOOF³⁰) opazamo povezavo z višjo izobrazbo, saj sta ravno na teh dveh kmetijah vodji kmetije doktorja znanosti, eden kmetijske, drugi ne-kmetijske smeri.

Tisti biodinamični kmetje, ki imajo zaposlene delavce ali honorarne delavce, imajo običajno 1–3 osebe. Vendar pa so med delno ali polno zaposlenimi na kmetijah lahko prav tako družinski člani, saj tega razlikovanja v naši anketi nismo opredelili, da bi bilo jasno, ali gre za zunanje osebe.

Tabela 6.6: Delovna sila na biodinamičnih kmetijah v Sloveniji

KDO DELA NA KMETIJI	Število BD kmetij
Partner/ka	21
Otroci	14
Starši	9
Honorarni delavci/ke	6
Prijatelji	6
Zaposleni	5
Sorodniki	4
Prostovoljci/ke iz Slovenije	2
Prostovoljci/ke iz tujine	2

³⁰ Program WWOOF – World Wide Opportunities on Organic Farms (Priložnosti na ekoloških kmetijah po svetu) ali Willing Workers on Organic Farms (Prostovoljni delavci na ekoloških kmetijah)

Na biodinamičnih kmetijah kot na večini družinskih kmetij največ dela opravijo družinski člani, kar pa pogosto predstavlja velik izziv, a nekateri biodinamični kmetje temu pripisujejo tudi večji pomen:

Izziv je zame ta, da kljub temu, da se proizvodnja širi, skušamo še vedno to v okviru družine. Da delamo samo družinski člani. Še posebej, kar se tiče dela z rastlinami. Za žaganje drv za kurjavo mi že kdo pride pomagati. A čisto delo, ta odnos z rastlinami, pa mora ostati naš. To uspemo ohranjati, to je zelo velik izziv. Menim, da je zelo važen. Da stik z rastlino ostaja tvoj. Da nisi oddaljen od tega, kar delaš. Da ni nekdo drug, ki obrezuje trte, saj imam tako velik vinograd kot ga lahko obdelam sam. Pri setvi in sajenju npr. trt, jih želim jaz postaviti s svojimi lastnimi rokami. Edino pri trgatvi takrat pa potrebujemo pomoč (Biodinamični kmet 6, 2017).

Na dveh biodinamičnih kmetijah pa jim pomagajo prostovoljci, ki so najpogosteje vključeni v program WWOOF: »Pred štirimi leti smo začeli s prostovoljci preko WWOOF-a. Do sedaj je bilo pri nas že okoli 80 prostovoljcev, večinoma iz tujine. Slovenci so bili skupno samo 4. Na začetku smo imeli takšne, ki so ostali manj časa cca. 1 teden, sedaj pa jih imamo manj pa tisti ostanejo od 2, 3 tedne do 2 mesecev. To je veliko boljše« (Biodinamični kmet 9, 2017).

Že iz delovne sile na biodinamičnih kmetijah je razvidno, da gre za družinske kmetije. Po podatkih Organizacije za hrano in kmetijstvo Združenih narodov (FAO) družinske kmetije upravljajo večino svetovne kmetijske zemlje in pridelajo več kot 80 odstotkov vse hrane. Prepričani so, da so družinske kmetije ključ do zagotavljanja dolgoročne globalne prehranske varnosti (FAO 2014, 3). »Da bi nahranili rastočo populacijo in izkoreninili revščino in lakoto, morajo biti družinske kmetije bolj spodbujane k inoviranju in da postanejo bolj produktivne, hkrati pa ohranjajo naravne vire in okolje« (FAO 2014, 3).

Čeprav majhne kmetije zagotavljajo več kot 80 odstotkov vse hrane, ki jo potroši svetovna populacija, Bavčeva poudarja, da večino finančnih podpor s strani kmetijske politike dobijo le velika kmetijska gospodarstva (Bavec 2016, 49). Evropsko kmetovanje je zelo močno subvencionirano skozi skupno kmetijsko politiko. »Glede na to, da razdeljevanje subvencij temelji na kmetijskih površinah, ki jih obdeluje posamezna kmetija, je očitno, da gre večina razpoložljivega denarja velikim kmetijam. Slovensko kmetovanje, ki temelji na majhnih, večinoma družinskih kmetijah, se ne more primerjati s cenejšo proizvodnjo iz drugih držav zaradi naravnih pogojev in kmetijske strukture« (Bavec 2016, 49).

6.18.2 Cena Demeter proizvodov

Vsi biodinamični kmetje poudarjajo, da niso začeli z biodinamičnim kmetovanjem zaradi ekonomskih vzgibov, vendar zaradi osebne izbire: »*Niti ekološko niti biodinamično nas ni pritegnilo zaradi prodaje*« (Biodinamični kmet 8, 2017). Ker so bili biodinamični kmetje večinoma že prej v ekološki kontroli, so se cene najbolj spremenile na prehodu iz konvencionalnega v ekološko kmetovanje. Poročajo, da se cena ni spremenila odkar imajo Demeter certifikat, je ostala na ravni ekoloških pridelkov, čeprav so stroški kontrole in certificiranja višji. Tisti, ki se že dlje časa ukvarjajo s certificiranim biodinamičnim kmetovanjem poročajo o tem, da so bile cene Demeter proizvodov v začetkih biodinamičnega kmetovanja v Sloveniji pred leti precej višje:

Ko smo mi pred 19. leti začeli z biodinamičnim kmetovanjem, je bila razlika med cenami ekoloških in Demeter proizvodi očitna. Ščasoma pa so se cene ekoloških proizvodov izenačile z Demeter proizvodi. Tako, da imamo v bistvu enake cene, čeprav imamo mi dodatne stroške s certificiranjem Demeter. Marsikdo izmed naših kmetov se je zato izključil iz Demeter kontrole, ker so ugotovili, da se ne izplača, da je preveč dodatnih stroškov. Ampak vsega se ne da gledati samo skozi denar (Biodinamični kmet 1, 2017).

Mlajši biodinamični kmet je opisal, kako postavi ceno svojih pridelkov in izdelkov: »*Ne, cena se ni spremenila. Delamo na lastni ceni. Na proizvodnih stroških plus nekaj lastnega dela. Ne računamo več, ker je biodinamično, ampak naše delo*« (Biodinamični kmet 9, 2017).

Čeprav po izkušnjah biodinamičnih kmetov cene njihovih proizvodov na trgu ne dosegajo višje cene zaradi Demeter blagovne znamke, čeprav so stroški zaradi slednje precej višji kot pri sami ekološki kontroli, jih še vedno lahko uvrščamo med t. i. premium cene ekoloških proizvodov. Nekatere študije so pokazale, da lahko skupna kombinacija nižjih vložnih stroškov, ker ekološke kmetije same pridelajo določene vnose, ki bi jih sicer morali kupiti (npr. gnojila), in premium cene izravnavajo manjše hektarske donose (Chinwan in Dhakal 2017, 7). »Tako so lahko ekološke kmetije enako ali celo bolj profitabilne kot konvencionalne kmetije. Ravno premium cene ekološke hrane odločajo ekonomsko izvedljivost ekološkega kmetovanja, vsaj glede na trenutni tempo razvoja v ekološkem kmetovanju« (Chinwan in Dhakal 2017, 8).

6.18.3 Podpora države

Kar se tiče pomoči države, predvsem v smislu neposrednih plačil oz. t. i. subvencij, so si intervjuvanci večinoma enotni, so predvsem hvaležni za vsako pomoč, ki jo prejmejo:

»Vsekakor smo hvaležni zanje, vse pride prav. Nismo pa odvisni od tega« (Biodinamični kmet 1, 2017). Nekaterim pomenijo spodbudo in omogočajo nekakšno varnost: »Na začetku so imele velik pomen. So nam veliko pomagale. Ko smo mi začeli z ekološkim, so se ravno začele subvencije za eko kmetijstvo. So bile pomembna spodbuda in varnost. Kar naenkrat smo nekaj dobili za nagrado za vloženi trud« (Biodinamični kmet 1, 2017).

Nekateri povedo, da posredno tudi vplivajo na njihove odločitve glede usmeritve na kmetiji: »Sem hvaležen za vse, kar dobim. Brez tega bi bilo težja, a bi vseeno preživel. Verjetno bi imel manj živine« (Biodinamični kmet 5).

Kmetje izpostavljajo, da je ta pomoč prišla najbolj do izraza v obdobju preusmeritve: »Pri prehodu v ekološko so zelo pomagale, so bile zelo pomembne, saj nam je količina pridelka zelo padla. Vse prav pride« (Biodinamični kmet 3, 2017). Prav tako tudi v obdobju prevzema kmetije od staršev: »Subvencije so nam v prvem letu po prevzemu kmetije pomenile skoraj polovico prihodka. Zdaj so prišle na sedmino celotnega proračuna kmetije. S to osnovo, sem zadovoljen s pomočjo države« (Biodinamični kmet 9, 2017).

Vsi intervjuvanci se strinjajo, da so subvencije zgolj pomoč, in da mora biti kmetija samostojna in ne preveč odvisna od državne pomoči: »To, kar dobimo od države, je malo. Pomaga, a je premalo. Kmetija ne more sloneti in živeti samo na podpori države, kmetija mora stati sama« (Biodinamični kmet 6, 2017); »Pogosto so subvencije potuha in kmetje kar čakajo, kaj bodo dobili. Delati moraš čim bolj neodvisno od države. Čeprav se veliko vmešavajo in potegne za sabo veliko birokracije« (Biodinamični kmet 1, 2017).

Nekateri poudarjajo tudi, da se pogoji za pomoč države vedno bolj zaostrejo, kar lahko tudi omejuje razvoj kmetije: »Se že nekaj let pogovarjava, če bodo vse še bolj zaostrovali, da vprašanje, če jih bova sploh še vlagala. Vedno se spomnijo še kaj dodatnega. Ne da bi spodbujali, še bolj te tlačijo dol. Smo hvaležni za vsak evro, ki ga dobimo, samo če te imajo pa preveč pod režimom, je pa preveč obremenjujoče« (Biodinamični kmet 4, 2017).

Intervjuvanec s področja Krasa je poudaril, da bi dodatne subvencije v nekaterih primerih lahko rešile težave z naravnimi nesrečami: »Država pa bi lahko s subvencijami spodbujali, da bi imeli okolja veliko bolj urejena. Da ne bi njive preraščale v gozd, kar je značilno za ta predel. Bi bilo verjetno manj tudi požarov, če bi samo polovico denarja, ki gre za gašenje in sanacijo požarov, namenili kmetom, da bi vzdrževali okolje, bi veliko prihranili. Imeli bi kmete in urejeno okolje« (Biodinamični kmet 6, 2017).

Nekateri pa so glede subvencij zelo kritični, opozarjajo, da je zgolj prejemanje subvencij napačen vzgib za odločitve za ekološko kmetovanje: *»Če vprašam mene, bi jih lahko ukinili takoj danes. Ker vsi ti, ki se sedaj priključujejo v ekološko, se mnogi priključujejo zaradi denarja. To niso pravi vzgibi«* (Biodinamični kmet 7, 2017); *»Še bolj velik problem pa je, ker se nekateri kmetje prijavljajo v ekološko samo zaradi subvencij. Kar je lahko po eni strani dobro, če res spoznajo, da je to to. Če pa gre samo za denar, potem nima smisla. Samo iščejo luknje in so nepošteni, kar potem meče slabo luč na vse. Tudi na nas, ki smo z dušo in srcem zraven«* (Biodinamični kmet 1, 2017).

Nekateri subvencije vidijo kot kompleksen problem:

Če bi jaz lahko karkoli naredil v zvezi s tem, bi zagotovo subvencije ukinil. Subvencije so zelo moteč dejavnik, ker je to pač en od instrumentov za vodenje kmetijske politike. Je težko za nas, ki nismo del tega črednega kmetijstva. Za nas so subvencije hud udarec, ker onemogočajo, da bi se oblikovali cenovni razredi. Tam, kjer ni diferenciacije, je zelo težko nastopiti z določeno kvaliteto. Problem je večplasten. Na subvencije ne smemo gledati kot zgolj na neka neposredna plačila. Ampak tudi na horizontalna plačila. Tisto, kar nominalno predstavlja večji znesek. Npr. kot za organizacije proizvajalcev. Mi do tega dostopa nimamo, ker se ne moremo zložiti v neko organizacijo. Že ekološko še posebej pa biodinamično je neko individualno kmetovanje, gre za individualnost kmetije. Lahko se povezujemo v izdelavi preparatov, ne moremo pa se neposredno povezovati v trženju. Nemogoče, ker ima vsaka kmetija svoj produkt, svoj okus, ravno to je ta individualnost in pestrost. Subvencije so s tega vidika problem, ker onemogočajo razvoj individualnosti (Biodinamični kmet 8, 2017).

Glede pomoči ob naravnih nesrečah, opozarjajo na neskladja in pomanjkljivosti:

Kar se pa tiče pomoči pri npr. pozebi. toči pa se dosti govori in malo naredi. Ko se nesreča zgodi, mediji dosti govorijo o tem, ministrstvo razlaga, kako bo pomagalo kmetom, vendar se pogosto potem kar malo »pozabi«. Bi lahko bilo boljše. Zanimivo je, da v Sloveniji dobimo kmetje pomoč po npr. pozebi šele naslednje leto, češ zaradi Evropskega pravnega reda. V Avstriji pa so jih že dobili po enem mesecu, pa imamo isti Evropski pravni red. Kmetje potrebujemo pomoč tisto leto, da preživimo (Biodinamični kmet 9, 2017).

Vendar pa se razen osnovnih subvencij ne odločajo za druge programske sheme, ker ne ustrezajo postavljenim pogojem: *»Ostalim razpisom države pa je težko ustrezati, da bi še*

dodatno razvili kmetijo» (Biodinamični kmet 3, 2017); »Radi bi se prijavi na kakšen razpis, a smo premajhni. Razpisi so že v startu narejeni za velike kmetije. Moti pa me, da vedno ene in iste konvencionalne kmetije dobivajo sredstva, kot spodbudo, da nam še naprej uničujejo podtalnico in prihodnost (Biodinamični kmet 1, 2017).

Ekološko kmetijstvo ima sicer veliko širše poslanstvo, vendar pa to ne pomeni, da ekološki pridelovalci ne stremijo k »doseganju donosov in produktivnosti, vendar pa je ta motiv pomaknjen v ozadje. Primarno je varovanje okolja, zdravja ljudi in živali ter pridelava kakovostne hrane« (Francis v Podmenik 2012, 27). Finančni motivi pogosto vključujejo prizadevanja za rešitev obstoječih problemov, željo po zagotovitvi obstoja kmetije na dolgi rok ter zmanjšanje stroškov pri ekološki pridelavi in doseganje višjih cen (Midmore 2001, 5).

6.19 Odnos do blagovne znamke Demeter

Kmetje so zelo heterogena skupina, zato lahko vsak posameznik na svoj način interpretira načela ekološkega ali biodinamičnega kmetovanja. Tako so lahko v sistem vključene tudi kmetije, ki se ne skladajo z vsemi načeli ekološkega kmetijstva oz. od le-teh odstopajo in upoštevajo (zgolj) minimalne oz. osnovne predpise. Seveda pa »popularizacija ekološkega kmetijstva nikakor ne sme biti 'izgovor' za nižanje zakonodajnih standardov in pravil, saj bi s tem ekološko kmetijstvo zapravilo 'prigaran' ugled in zaupanje s strani javnosti in kupcev ter se tako ujelo v lastno past« (Podmenik 2012, 30). Večji poudarek bi moral biti predvsem na izobraževanju in ozaveščanju ekoloških pridelovalcev.

Podmenik (2012, 30) izpostavlja dodano vrednost privatnih znamk t. i. nadstandardov Biodar in Demeter, ki od »kmetov zahtevajo upoštevanje strožjih predpisov in bodo v prihodnje še pridobile na pomenu, predvsem med bolj ozaveščenimi in zahtevnimi kupci«.

Večinoma biodinamičnim kmetom blagovna znamka Demeter pomeni priznanje, strankam pa zagotovilo, da proizvod prihaja iz certificirane biodinamične pridelave: *»Na Demeter certifikat smo ponosni, je znak najvišje kakovosti. Označuje naš vložen trud« (Biodinamični kmet 3, 2017), »Kupcu pomeni določeno gotovost. To, kar dobi pod znamko Demeter, da je res biodinamično, neoporečno biodinamično. Meni pomeni ponos. Se mi zdi pika enega stavka. Logičen zaključek enega dela. Če delaš biodinamično, na koncu tega stoji Demeter« (Biodinamični kmet 7, 2017).*

Nekateri v zadnjih letih opažajo večjo prepoznavnost blagovne znamke Demeter:

Sva kar ponosna na njo. Prej si povedal ljudem, da je to to. Sedaj pa jim lahko pokažeš oz. dokažeš, da je to to. Da ni samo govor. Marsikdo sicer reče, da papir vse prenese. Ampak nečemu pa vseeno moramo zaupati. Potem ima tisto, kar govoriš, večjo težo, da je resnično. Marsikdo vidi Demeter znak in ga prepozna od drugod in ve, kako je pridelano. Marsikdo pa se ustavi in vpraša, kaj to pomeni. Na nek način se razlikujemo od ostalih ekoloških pridelovalcev. Ljudje, ko gredo mimo, marsikdo se ozre in pristopi. Prepoznavnost se v zadnjih letih povečuje (Biodinamični kmet 4, 2017).

Nekateri izpostavijo tudi nekatere zlorabe »samooklicanih« biodinamičnih kmetov:

Demeter blagovna znamka mi pomeni zagotovilo, da je nekaj bilo res pridelano biodinamično, ne le z delčkom biodinamike, ampak celostno biodinamično. Čeprav so tudi tukaj lahko odstopanja, nekdo lahko izpolnjuje le tiste nujne pogoje in ne razume točno, zakaj se dela tako kot se, ampak osnovni standardi so. Ni dovolj, da nekdo reče, da je biodinamik in uporablja samo setveni koledar, ampak je bolj celostno zaobjeto. Kontrolno poročilo za Demeter je precej daljše kot pri eko. Težje greš skozi s samim blefiranjem (Biodinamični kmet 9, 2017).

Po tem se razlikujemo v poplavi ekoloških izdelkov. Strankam pa zagotavlja, da je nekaj biodinamično pridelano. Ker sicer marsikdo govori, da dela po biodinamiki, a uporablja le setveni priročnik. Biodinamika pa je veliko veliko več (Biodinamični kmet 1, 2017).

Drugi kmetje pa poudarjajo, da je poleg blagovne znamke pomembno predvsem zaupanje med pridelovalcem in potrošnikom:

Opazim, da ljudje dojemajo Demeter kot nekaj več kot ekološko. Demeter mi pomeni kot neko priznanje. Se mi zdi, da ljudje bolj želijo spoznati človeka in bolj tebi verjamejo kot pa plakatom in znamkam. Ampak vedno več ljudi prepozna Demeter blagovno znamko. Tisti, ki jo poznajo, se zelo razveselijo, te sprejmejo z odprtimi rokami. Stranke opazijo razliko, oz. bolj okusijo razliko. Tudi tujci opazijo Demeter znak (Biodinamični kmet 5, 2017).

Nekateri kmetje opozarjajo na previsoke stroške certifikata Demeter: »Je kompliment, da to dosežeš. Ampak stroškovno gledano je pa predrago, če bi hoteli živeti samo od tega. Bi morali povečati ali početi še kaj zraven, samo jaz zaradi zdravja ne zmorem. Imamo toliko kot zmoremo« (Biodinamični kmet 2, 2017).

Eden izmed intervjuvancev pa ima do blagovnih znamk zadržan odnos in opozarja na spremembe, ki jih povzroča vključitev velikih kmetij:

Imam zadržan odnos do znamk, ker imam lastno izkušnjo. Mislim, da tam, kjer se uvaja blagovna znamka, je treba najprej poskrbeti, da so principi in podlage jasne, da velja en red. Kmetije smo razseljeni, razlike so v pristopih. Mislim, da je nujno, da se nadgradijo obstoječe smernice. Potem bi blagovna znamka pridobila zaupanje kupcev in ne bi bilo treba vlagati toliko truda. Znamka mora imeti ugled, sicer je kmetje ne potrebujemo. Ko prihajajo novi veliki kmetje, negativno vplivajo na ugled, ki je že vzpostavljen. Poleg tega znižajo ceno in razvrednotijo delo. Na to bo treba biti pozoren v prihodnosti (Biodinamični kmet 8, 2017).

Spet drug intervjuvanec pa je poudaril, da je blagovna znamka smiselna ravno takrat, ko imaš več izdelkov in večjo pridelavo: *»Večji kot si, več izdelkov kot imaš, bolj smiselno je imeti tudi blagovno znamko, ki označuje kakovost«* (Biodinamični kmet 9, 2017).

6.20 Največji izzivi

Vsi biodinamični kmetje so bili enotni, da jim največji izziv v zadnjih letih predstavlja vreme in naravne nesreče (npr. pozeba, toča, suša ...), ki so postale precej pogoste: *»Največ vreme. Že drugič nam je pozeba uničila veliko pridelka sadja. Pa lani še tista toča. Ampak ostajamo optimisti. Moramo biti«* (Biodinamični kmet 4, 2017), *»Čisto odvisno. Pozebe in toče so res velik problem. Samo s sušo pa moram reči, da se kar dobro borimo. Veliko pomagajo biodinamični preparati, da so rastline v dobri formi, pomagamo jim z zastirko in zelo malo zalivamo, če sploh«* (Biodinamični kmet 1, 2017).

Raziskave so pokazale, da je ekološko kmetovanje boljše prilagojeno ekstremnim vremenskim razmeram. Ekološko obdelane površine so se izkazale za bolj produktivne od konvencionalnih v nekaterih neugodnih vremenskih pogojih (suša, neredni nalivi s poplavami in vihanje temperature), kar pripisujejo dejstvu, da imajo tla zaradi večjega deleža organske mase boljše absorpcijske lastnosti (Niggli 2008a, 17). Ekološki pridelovalni sistemi se lahko dobro prilagajajo klimatskim spremembam tudi zaradi (ponovnega) spodbujanja tradicionalnih veščin in znanja kmetov ter visoke stopnje raznovrstnosti tako z vidika rastlin in živali kot tudi tipov kmetij (Niggli 2008a, 23).

Tudi naši intervjuvanci poudarjajo pomen pestrosti pridelave pri soočanju z neugodnimi vremenskimi razmerami: *»Obvladati pestrost je največji izziv. Pestrost je zelo pomembna, daje*

varnost« (Biodinamični kmet 9, 2017), *»Vsako leto imamo več zelenjave, da imamo vsaj to, če sadje uniči«* (Biodinamični kmet 4, 2017), *»Rešuje nas edino pestrost in stalno prilagajanje kupcem, s katerimi smo v stalni in direktni komunikaciji. Povpraševanje ustvarja ponudbo. Res smo hvaležni našim stalnim odjemalcem«* (Biodinamični kmet 1, 2017). Kar se sklada z rezultati nekaterih raziskav, ki so pokazale, da raznovrstnost pridelkov, raznolikost polj, kolobarjenje, raznovrstnost pokrajin in aktivnosti na kmetiji prinašajo večjo varnost oz. vzdržljivost³¹ na ekoloških kmetijah (Bengtsson in drugi v Niggli 2008a, 18, Hole in drugi v Niggli 2008a, 18).

Biodinamični kmetje pogosto omenijo tudi tehnološke izzive, nadaljnji razvoj kmetije in optimiziranje dela na kmetiji: *»Izziv, kako uravnavati mlečnost. Kako preko leta pripraviti dovolj sira, ki se potem stara in ga lahko prodamo pozimi, ko je mlečnost manjša. Še izboljšati prehrano živali, travno rušo«* (Biodinamični kmet 3, 2017); *»Nasploh se lotevamo posameznih problemov, recimo škodljivcev in bolezni, postopoma. Vsaka zadeva je v določenem obdobju izziv. Nekateri smo premagali, nekatere še moramo. Predvsem smo se trudili povezati se z največjimi poznavalci biodinamičnih preparatov. Kvaliteta naših preparatov je dobra, na učinkovitosti je treba delati, mešanju, nanašanju preparatov. Vse gre postopoma«* (Biodinamični kmet 8, 2017); *»Mogoče izziv, kako obstoječe stanje izboljšati, kako pridelovati s čim manjšim vložkom (finančnim in delom), najboljšim izkoristkom in s čim manj dela«* (Biodinamični kmet 2, 2017), *»Priti do tega, da bom lahko s kozarcem zajel vsebino v škropilnici in pil. Da ne bo v vinogradu niti žvepla niti bakra. Da res ne bo čisto nič. Tega še ne vemo, kako, če je sploh možno, ampak to je želja«* (Biodinamični kmet 7, 2017).

Nekaterim biodinamičnim kmetom predstavlja izziv tudi trženje in zadovoljstvo strank: *»Izziv bi bil pa tudi, če bi začeli vsi nasadi roditi, kako bi potem to prodali«* (Biodinamični kmet 4, 2017), *»Definitivno zadovoljne stranke. Največji izziv je ostati na tem rangi kvalitete oz. še izboljšati, če se da. Izobraziti ljudi v to smer, kmete in potrošnike«* (Biodinamični kmet 5, 2017). Nekateri izrazijo tudi skrb za preživetje kmetije v času velike konkurence: *»V zadnjih letih je zagotovo izziv, kako konkurirati poplavi uvoženih ekoloških proizvodov, ki se prodajajo po pre nizki ceni. Mi sploh ne moremo pridelati in predelati proizvoda po takšni ceni, da ne govorimo o vsej embalaži in transportu«* (Biodinamični kmet 1, 2017).

³¹ Angleško *resilience*: koncept, ki je v tuji literaturi večkrat obravnavan v povezavi z ekološkimi kmetovanjem.

6.21 Nadaljnji razvoj biodinamičnega gibanja

Na vprašanje, česa si biodinamični kmetje želijo v biodinamičnem gibanju v Sloveniji, smo dobili zelo raznolike odgovore. Najpogosteje je bila izražena želja, da bi bila ozaveščenost večja in bi se več kmetov preusmerilo v ekološko in biodinamično pridelavo, da bi zaščitili naravne vire: *»Želim si, da bi znali pritegniti nove kmete v biodinamiko ali vsaj eko pridelavo, da konvencionalci ne bi več uničevali podtalnice in zemlje pa tudi koristnih žuželk, preden bo prepozno in ne bo rešitve«* (Biodinamični kmet 1, 2017); *»Da bi bilo več biodinamičnih kmetov. Ali pa vsaj večinsko ekološki. Npr. da bi morala biti neka regija v celoti ekološka zakonsko določena«* (Biodinamični kmet 5, 2017). Nekateri intervjuvanci menijo, da je vzrok, da je (pre)malo biodinamičnih kmetov v Demeter kontroli, tudi v stroških, ki jih to certificiranje prinaša: *»Želim si, da bi bila certifikacija cenejša in izobraževanja tudi. Potem bi bilo morda tudi več prijav v kontrolo, če bi bilo manj stroškov«* (Biodinamični kmet 2, 2017). Nekateri si želijo, da bi se biodinamični kmetje bolj povezovali in si pomagali pri trženju: *»Veliko medsebojnega sodelovanja. Da bi si pomagali pri prodaji, da bi bili organizirani«* (Biodinamični kmet 7, 2017); *»Da bi bilo več biodinamičnih kmetov s čim bolj raznovrstno ponudbo. Da bi se lahko povezali in si pomagali pri organiziranju in prodaji«* (Biodinamični kmet 4, 2017).

Posredno so opozorili na nekatere pomanjkljivosti trenutne organiziranosti organizacije kmetov, Združenja Demeter Slovenija: *»Najbolj si želim povezovanja, enotnosti, odgovornosti in profesionalizacije. Tako kot je trenutno zastavljeno, preveč temelji na prostovoljnem delu v upravnem odboru. Mislim, da je nujno treba narediti ta preskok«* (Biodinamični kmet 9, 2017). Izrazili so tudi željo po boljši dostopnosti informacij in več praktičnih izobraževanjih: *»Največ bi bilo treba delati na poenotenju izobraževanja in predvsem na praktičnem izobraževanju. In bolj v zimskem času koncentrirano. Želim si več bolj praktičnih in manj filozofska predavanja«* (Biodinamični kmet 5, 2017).

Pogrešajo tudi več sodelovanja in promocije: *»Pogrešam malo več delovanja navzven, da ne bi informacije ostale v zaprtem krogu društva, ampak da bi vedno več ljudi spoznalo biodinamiko. Več poudarka na promociji biodinamike in Demeter blagovne znamke. Da ljudje dobijo priložnost, da poskusijo ta živila. Da bi se več delalo na splošni prepoznavnosti in osveščanju ljudi, kmetov in potrošnikov«* (Biodinamični kmet 7, 2017). Drugi pa so poudarili, da lahko vsi kmetje prispevajo k boljšemu delovanju Združenja: *»Želim si večjo angažiranost, da bi bili vsi pripravljeni dat nekaj od sebe za dobro Združenja. Predvsem v smislu časa«* (Biodinamični kmet 6, 2017); *»Preprosto, da biodinamično gibanje živi. Vsak se mora po svojih močeh truditi,*

da ta duh živi, naj bo kot kmet ali na društvenem nivoju. Da je prepoznavno med ljudmi» (Biodinamični kmet 8, 2017).

Nekateri pa si želijo sprejemanja biodinamike kot pridelovalne metode tudi v širši kmetijski skupnosti: *»Največji problem je, da gibanje ni priznано v Sloveniji, imamo sicer nekaj dobrih strokovnjakov. Vendar morata kmetijska svetovalna služba, ministrstvo sprejeti biodinamiko kot dejanski način kmetovanja. Ne le kot del ekološkega ali pa nekaj čira čara«* (Biodinamični kmet 3, 2017); *»Rada bi okoliškim kmetom z dobrim zgledom dokazala, da se da preživeti s takšnim kmetovanjem. Da bi tudi oni vsaj zmanjšali uporabo strupov in mineralnih gnojil, če že ne opustili. Da bi znali sami kaj pripraviti, kot so znali njihovi stari starši«* (Biodinamični kmet 1, 2017). Nekateri opozarjajo tudi na pomen splošne promocije in vlogo izobraževalnih ustanov: *»Izziv je, kako gibanje združiti, narediti tok. Ne vem, kako bi to lahko storili. Da bi pritegnili pozornost ljudi. Predvsem pa, da je omogočeno delo tistim, ki delamo. Da se čim več piše o tem, osvešča. Tudi v kmetijskih šolah, ki pridelujejo hrano in jo tudi tržijo, je še vedno premalo ekološkega. To ni prav. Ravno institucije bi jih morale pravilno usmeriti«* (Biodinamični kmet 3, 2017).

Opredelili smo precej različnih dejavnikov vpliva na odločitev kmetov za biodinamično metodo kmetovanja, vendar pomembnost le-teh ne variira le od kmeta do kmeta, temveč tudi pri istem kmetu v različnih časovnih obdobjih. Zato Darnhofer in drugi poudarjajo, da bi priznavanje kmetovih številnih realnosti in strategij »omogočilo preobrat pozornosti na to, kako je ekološko kmetovanje posredovano in interpretirano s strani kmetov, kako oni transformirajo in rekonstruirajo njegov pomen, da ustreza njihovim kmetijskim logikam« (Darnhofer in drugi 2005, 23).

7 SKLEP

Na podlagi pregleda literature in izvedene praktične raziskave smo v magistrskem delu želeli odgovoriti na osrednje raziskovalno vprašanje: Kateri dejavniki vplivajo na odločitev kmetov za biološko dinamično metodo kmetovanja v Sloveniji? Poleg tega še na podvprašanje: Ali obstajajo razlike v hierarhiji dejavnikov vpliva glede na čas vključenosti v biološko dinamično kmetovanje in tip pridelave?

V Sloveniji je trenutno 30 biodinamičnih kmetij, od tega je 28 kmetov privolilo v sodelovanje v naši raziskavi. 28 biodinamičnih kmetij predstavlja 0,8 % vseh ekoloških kmetij in 0,04 % vseh kmetij v Sloveniji. Skupno ima 28 biodinamičnih kmetij 236,36 ha površin v uporabi, od tega tretjina površin predstavlja trajno travinje, kar je skupna značilnost ekološkega kmetovanja v Sloveniji, tretjino površin pa predstavljajo biodinamični vinogradi. Kako bo tako močno zastopano vinogradništvo vplivalo na razvoj biodinamike v Sloveniji, bo jasno v naslednjih letih. Vsekakor je premalo površin namenjenih pridelavi zelenjave, po kateri je največ povpraševanja na trgu ekoloških živil. Večina biodinamičnih kmetij leži na reliefno bolj zahtevnih predelih, glede na regijo pa je največ biodinamičnih kmetij v Podravski, Spodnjeposavski in Goriški regiji.

Na biodinamičnih kmetijah največ izvajajo pridelavo v vino, kar izhaja že iz same strukture rabe zemljišč, sledita pridelava sadja in žit. Skoraj polovico drugih tržnih dejavnosti pa predstavljajo priložnostni ogledi za zaključene skupine, vrtce in šole, kar priča o odprtosti in družbeni dejavnosti biodinamičnih kmetov. Skoraj na vseh biodinamičnih kmetijah tržijo svoje proizvode neposredno na kmetiji, precej zastopana je tudi prodaja na tržnicah, kar kaže na to, da biodinamični kmetje preferirajo neposredni stik s svojimi strankami, ki omogoča vzpostavitev zaupanja med pridelovalcem in uporabnikom. Tisti kmetje, ki imajo več tržnih viškov, najpogosteje so to vinogradniki in sadjarji, prakticirajo tudi prodajo prek posrednikov v trgovinah. Ostali načini trženja so manj zastopani.

Glede na čas vključenosti v Demeter kontrolo je 6 biodinamičnih kmetij vključenih več kot 10 let in 22 kmetij manj kot 10 let, pri čemer je zabeležen največji porast števila kmetij v letu 2014. Povprečna starost nosilca biodinamičnih kmetij je 51,4 let, podobno kot na ekoloških kmetijah (51 let) in 10 let manj od povprečja nosilcev vseh kmetij v Sloveniji. Med nosilci biodinamičnih kmetij prevladujejo moški. Najvišja dosežena izobrazba je najpogosteje srednja šola ne-kmetijske smeri, kar je bilo v nasprotju z našimi pričakovanji. Po statusu je tretjina biodinamičnih kmetov zaposlenih za polni delovni čas na kmetiji, kar tretjina pa je upokojenih.

Ocenjujemo, da je demografska struktura biodinamičnih kmetov manj ugodna za razvoj biodinamike v Sloveniji vsaj v primerjavi z večino študij, ki poročajo o tem, da so ekološki kmetje mlajši, višje izobraženi in bolj aktivni. Vendar pa se je v zadnjih letih v Demeter kontrolo vključilo nekoliko več kmetov, starih med 30 in 40 let, tako da se bo morda trend 'mlajših gospodarjev' pri biodinamičnem kmetovanju pokazal nekoliko kasneje kot pri ekoloških pridelovalcih. Opazili pa smo, da je med tistimi biodinamičnimi kmeti, ki so se prijavili v Demeter kontrolo v zadnjih 7 letih, nekaj večjih kmetij, ki so ali živinorejske kmetije z večjimi površinami travinja ali pa kmetije z intenzivnimi nasadi kot so vinogradi in sadovnjaki. Sicer pa so v splošnem biodinamične kmetije v Sloveniji precej majhne, saj je skoraj tretjina kmetij manjših od 3 ha in več kot dve tretjini kmetij manjših od 10 ha.

Ker pa je naša populacija, vključena v raziskavo, zelo majhna, o značilnostih biodinamičnih kmetij in demografskih podatkih kot dejavnikov vpliva na odločitev za biodinamično kmetovanje ne moremo sklepati. Zato smo za raziskavo dejavnikov vpliva na odločitev kmetov za biodinamično metodo kmetovanja uporabili kvalitativno metodo intervju, ker omogoča poglobljeno raziskavo na manjšem vzorcu.

Izvedli smo devet poglobljenih polstrukturiranih intervjujev z biodinamičnimi kmeti, ki smo jih diferencirali glede na dva indikatorja, in sicer tip usmeritve kmetije (mešana, sadjarska, vinogradniška, živinorejska) in čas vključenosti biodinamične kmetije v Demeter kontrolo, pri čemer je bila ločnica manj ali več kot 10 let. Kvalitativna raziskava je pokazala, da so najpogostejši dejavniki vpliva: skrb za okolje in zdravje, biodinamika kot življenjsko prepričanje in način življenja, srečanja z biodinamičnimi kmeti in ogledi biodinamičnih kmetij v Sloveniji in tujini ter biodinamična društva kot podporni sistem. Manj zastopana dejavnika vpliva sta bila antropozofija in težave s škodljivci. Vsem biodinamičnim kmetom je bilo skupno, da jim biodinamika predstavlja izziv in povod za nadaljnje raziskovanje.

Glede na opravljen pregled literature smo pričakovali, da bodo razlike med dejavniki vpliva na odločitev kmetov za biodinamično metodo kmetovanja med 'starimi' in 'novimi' očitne, predvsem v smeri ekonomskih interesov. Vendar pa so intervjuji pokazali, da temu ni tako. Med dejavniki vpliva 'starih' in 'novih' intervjuvancev ni bilo opazne razlike. Menimo, da se biodinamika specifično razlikuje od drugih metod kmetovanja, saj temelji predvsem na načelih in vrednotah. Najpogosteje so bile izražene naslednje vrednote: kakovost hrane, varovanje okolja, omejena uporaba naravnih virov, zdravje, neodvisnost, odgovornost in spoštovanje narave, profesionalni izziv in ponos, dobrobit živali, raznovrstnost na kmetiji, zaupanje, družbeno omrežje, celostni pristop h kmetovanju, kakovost in način življenja.

Potencialni razlog za odsotnost razlik pri dejavniki vpliva med proučevanima skupinama bi lahko bilo dejstvo, da ni dodatnih finančnih spodbud s strani države za biodinamično kmetovanje, saj je umeščeno v shemo ekološkega kmetovanja, čeprav je več dodatnih stroškov in obveznosti zaradi Demeter kontrole in blagovne znamke Demeter, prav tako biodinamični kmetje poročajo, da je cena njihovih proizvodov ostala na ravni ekoloških. Predvidevamo, da je slednja posledica precej nerazvitega trga biodinamičnih proizvodov v primerjavi z nekaterimi evropskimi državami (npr. Nemčijo, Italijo, Francijo). Torej lahko v primeru biodinamičnega kmetovanja nadvlado ekonomskih vzgibov za preusmeritev izključimo, razen v primeru, ko gre za pridelavo in predelavo proizvodov, namenjenih za izvoz v tujino, kjer je povpraševanje večje, kar je najpogosteje ravno pri (večjih) vinogradnikih, ki se najbolj številčno vključujejo v zadnjih letih. Poleg tega ne smemo popolnoma izključiti morebitne 'želje po ugajanju' med intervjuvanci, zaradi katere ne bi želeli izpostaviti večjega vpliva ekonomskih dejavnikov na njihovo vključitev v Demeter certifikacijo. To je odvisno od vsakega posameznika, na kar kot raziskovalci nismo imeli vpliva.

Iz izsledkov naše raziskave lahko sklepamo o potencialnih vzrokih, zakaj je število biodinamičnih kmetij v Sloveniji, kljub znanstvenim raziskavam in preverjenosti metode v tujini, tako majhno. Vzroki bi lahko bili pomanjkanje kredibilnih informacij, nepoznavanje metode ali (pogosto neutemeljeno) odsvetovanje metode pri kmetijski svetovalni službi, dojemanje biodinamike kot dogmatične metode v agronomskih znanstvenih krogih, nesprejemanje biodinamike v širši kmetijski skupnosti, pomanjkanje promocije, neprepoznavnost metode in blagovne znamke Demeter v slovenski javnosti, več dela z vodenjem evidenc, višji finančni stroški zaradi dodatne kontrole in certifikacije itd.

Nadaljnje raziskovanje bi moralo po našem mnenju potekati v smeri iskanja vzrokov izključitve tistih biodinamičnih kmetov, ki so že bili v Demeter kontroli. Tako bi lahko dobili obširen pregled nad tehničnimi, organizacijskimi, ekonomskimi, kulturnimi in družbenimi vzroki, na katere bi bili lahko v prihodnosti v biodinamičnem gibanju bolj pozorni in jih odpravili.

Čeprav biodinamična društva biodinamičnim kmetom predstavljajo pomemben podporni sistem v smislu skupinske izdelave biodinamičnih preparatov, prenosa znanja in družbeni podpora, kmetje v določenih primerih potrebujejo več informacij in tudi drugačne informacije, saj se s kmetovanjem preživljajo. Zato menimo, da je Združenje Demeter Slovenija tista organizacija kmetov, ki naj bi nudila tovrstne informacije in svetovanje. Biodinamični kmetje so v intervjujih poudarili, da pogrešajo več in lažje dostopne kredibilne informacije ter bolj praktično usmerjene seminarje. Želijo si več sodelovanja z ostalimi biodinamičnimi kmeti, tudi

na področju trženja, ter profesionalizacijo in enotnost znotraj Združenja Demeter Slovenija. Poleg tega poudarjajo pomen promocije biodinamike za večjo ozaveščenost javnosti ter pridružitve novih biodinamičnih kmetov, vendar so do slednjih nekateri biodinamični kmetje, ki so že dlje časa vključeni v Demeter kontrolo, nekoliko zadržani.

Kot eno najpomembnejših nalog Združenja Demeter Slovenija vidimo povezovanje 'starih' in 'novih' biodinamičnih kmetov ter hkrati ohranjanje kakovosti proizvodov in temeljnih vrednot biodinamike. Menimo, da je nujno potrebno novim (in mlajšim) biodinamičnim kmetom omogočiti vključitev v že obstoječe družbene mreže, jim predati temeljne vrednote ter pomagati pri morebitnih težavah tako pri pridelavi, predelavi, trženju kot družbenih zadevah. To bi lahko storili prek organiziranja tematskih delovnih skupin glede na tip usmeritve kmetije ter ciljno usmerjenih srečanj z določeno temo, ki bi omogočala več povezovanja in aktivne participacije med biodinamičnimi kmeti. Tako bi povezali izkušnje in vrednote 'starih' ter moderne načine komunikacije in tehnološke doprinose 'novih' biodinamičnih kmetov. Pri čemer ocenjujemo, da bi morali večjo pozornost nameniti biodinamičnim vinogradnikom, saj je po našem mnenju ravno v tem sektorju zaradi specializiranega trga in doseganja višjih cen v tujini, največje tveganje za prevlado ekonomskih interesov nad temeljnimi načeli in vrednotami biodinamike. Zelo pomembna je tudi uvedba dodatnega temeljnega tečaja biodinamike, prilagojenega za kmete, v organizaciji Združenja Demeter Slovenija, kar bi pripomoglo k večji enotnosti, saj opazamo, da se uvodni tečaji biodinamike med različnimi biodinamičnimi društvi precej razlikujejo.

K promociji biodinamične metode bi prispevala tudi večja dostopnost in enotnost kredibilnih informacij na spletu, saj so se informacijski kanali v zadnjih desetletjih korenito spremenili, vendar pa hkrati tudi ohranjanje neposrednega stika in sodelovanja znotraj Združenja Demeter Slovenija. Pomembno je tudi aktivno sodelovanje in soorganiziranje dogodkov med biodinamičnimi društvi in Združenjem Demeter Slovenija. S formalizacijo postopkov, boljšo organiziranostjo in enotnostjo, bi se vzpostavilo tudi zaupanje in ugled, kar bi lahko pritegnilo nove biodinamične kmete. Z večjo in pravilno usmerjeno promocijo, pri čemer imamo v mislih predvsem izpostavljanje prednosti biodinamičnega kmetovanja in ne le vsesplošno kritiziranje drugih metod kmetovanja, pa bi se izboljšala prepoznavnost biodinamične metode in blagovne znamke Demeter v širši javnosti.

Temelj za vso omenjeno delovanje pa je ozaveščanje javnosti, da bo usposobljena za kritično presojo v množici informacij ter se zavedala posledic svojih odločitev in dejanj. Pomembno je, da ozaveštimo, da kot uporabniki določene vrste živil, spodbujamo proizvodnjo le-teh npr. s

potrošnjo konvencionalno pridelanih živil spodbujamo konvencionalne sisteme, s potrošnjo živil iz ekološke in biodinamične pridelave pa spodbujamo tovrstno pridelavo, z neposrednim stikom med pridelovalcem in uporabnikom zmanjšujemo možnosti zlorab, povečujemo družbeno kontrolo kakovosti in družbeno odgovornost ter vzpostavljamo zaupanje in sodelovanje med ljudmi.

Bistveno je, da se zavedamo, da kmetovanje ni le stvar agronomije, ampak je tudi pomemben družbeni pojav. Še posebej na področju preusmeritve v ekološko ali biodinamično kmetovanje, ki predstavlja veliko spremembo celotnega sistema delovanja kmetije (ne le spremembe v tehnologiji in količini pridelka itd.), je nujno, da proučujemo interdisciplinarno z združitvijo agronomskih in družboslovnih pristopov. Le tako bo mogoče bolje razumeti procese odločitev kmetov, kar je osnova za oblikovanje bolj učinkovite (kmetijske) politike in dejanskega aktivnega (ne le deklarativnega) premika k bolj trajnostnemu razvoju družbe.

8 LITERATURA

Ajda Vrzenec. 2017. Dostopno prek: <https://www.zalozba-ajda-vrzenec.si/> (20. avgust 2017).

Alexopoulos, George, Alex Koutsouris in Irene Tzouramani. 2010. Should I stay or should I go? Factors affecting farmers' decision to convert to organic farming as well as to abandon it. V *Proceedings of the 9th European IFSA Symposium*, ur. Ika Darnhofer in Michaela Grötzer, 1083–1093. Dunaj:Universität für Bodenkultur.

Alrøe, Hugo Fjelsted in Egon Noe. 2008. What makes organic agriculture move – protest, meaning or market? A polyocular approach to the dynamics and governance of organic agriculture. *International Journal of Agricultural Resources, Governance and Ecology* 7 (1/2): 5–22.

Aoki, Misa. 2014. The Gap Between Early Adopter and Early Majority in the Diffusion of Environmentally Friendly Farming. *Sociology Study* 4 (12): 1060–1070.

Bavec, Martina. 2016. Unrealised Potential: The Contribution of Organic Agriculture and Small Organic Farms to the Integral Green Development of Slovenia. V *Integral Green Slovenia*, ur. Darja Piciga, Alexander Schieffer in Ronnie Lessem, 47–50. New York: Routledge.

Bavec, Martina, ur. 2001. *Ekološko kmetijstvo*. Ljubljana: Kmečki glas.

Bartulović, Alenka in Miha Kozorog. 2014. Taking up organic farming in (pre-)Alpine Slovenija: Contrasting motivations of dairy farmers from less-favoured agricultural areas. *Anthropological notebooks* 20 (3): 83–102.

Best, Henning. 2009. Organic Farming as a Rational Choice: Empirical investigations in environmental decision making. *Sage Publications* 21(2): 197–224.

Biodinamični kmet 1. 2017. Intervju z avtorico. Domžale, 5. april.

Biodinamični kmet 2. 2017. Intervju z avtorico. Radovljica, 7. april.

Biodinamični kmet 3. 2017. Intervju z avtorico. Domžale, 14. april.

Biodinamični kmet 4. 2017. Intervju z avtorico. Ljubljana, 26. april.

Biodinamični kmet 5. 2017. Intervju z avtorico. Ljubljana, 26. april.

Biodinamični kmet 6. 2017. Intervju z avtorico. Komen, 27. april.

Biodinamični kmet 7. 2017. Intervju z avtorico. Ljubljana, 10. maj.

- Biodinamični kmet 8. 2017. Intervju z avtorico. Domžale, 11. maj.
- Biodinamični kmet 9. 2017. Intervju z avtorico. Ljubljana, 21. junij.
- Biodynamic Association. 2017. *What is biodynamics?* Dostopno prek: <https://www.biodynamics.com/what-is-biodynamics> (20. avgust 2017).
- Boudon, Raymond. 2009. Rational choice Theory. V *The New Blackwell Companion to Social Theory*, ur. Bryan S. Turner: 179–194. West Sussex: Wiley and sons.
- Chinwan, Dipanshu in Abhishek Dhakal. 2017. *Organic farming: The future of sustainable agriculture*. Dostopno prek: http://www.academia.edu/6219052/ORGANIC_FARMING_THE_FUTURE_OF_SUSTAINABLE_AGRICULTURE_Paper_for_Poster_Presentation (26. maj 2017).
- Darnhofer, Ika, Walter Schneeberger in Bernhard Freyer. 2005. *Converting or not converting to organic farming in Austria: Farmer types and their rationale*. Dostopno prek: http://www.boku.ac.at/fileadmin/data/H03000/H93000/H93300/Personen/Freyer/publikationen/AgHumVal_367_revised.pdf (13. marec 2017).
- Darnhofer, Ika. 2006. *Organic farming between professionalisation and conventionalisation*. Dostopno prek: <http://orgprints.org/7390/> (10. marec 2017).
- Darnhofer, Ika, Thomas Lindenthal, Ruth Bartel-Kratochvil, Werner Zollitsch. 2010. Conventionalisation of organic farming practices: from structural criteria towards an assessment based on organic principles. A review. *Agronomy for Sustainable Development* 30(1): 67–81.
- Demeter International. Dostopno prek: www.demeter.net (10. julij 2017).
- Demeter smernice pridelave 2017. Dostopno prek: http://www.demeter.si/uploads/1/7/6/6/17663141/demeter_smernice_pridelava_2017.pdf (10. avgust 2017).
- Demeter vision, mission, principles, values. 2016. Dostopno prek: http://www.demeter.net/sites/default/files/demeter_international_vision_mission_principles_values_approved_ma_2016.pdf (10. avgust 2017).
- Devitt, Ctherine. 2006. Transition to organic farming in Ireland: how do organic farmers arrive at the decision to adopt and commit to organic farming methods. *Irish Journal of Sociology* 15 (2): 101–113.

De Wit, J. in H. Verhoog. 2007. Organic values and the conventionalization of organic agriculture. *LA NJAS Wageningen Journal of Life Sciences* 54 (4): 449–462.

European Comission. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/agriculture/index_en (2. avgust 2017).

FiBL. 2000. *Organic farming enhances soil fertility and biodiversity*. Dostopno prek: <https://shop.fibl.org/CHen/mwdownloads/download/link/id/90/?ref=1> (12. avgust 2017).

Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2014. *The State of Food and Agriculture: Innovation in Family Farming*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/3/a-i4040e.pdf> (5. junij 2017).

Hughner R. S., P. McDonagh, A. Prothero, C. J. Schultz in J. Stanton. 2007. Who are organic food consumers? A compilation and review of why people purchase organic food. *Journal of Consumer Behaviour* 6: 94–110.

Hurter, Ueli, ur. 2014. *Agriculture for the future: Biodynamic Agriculture today, 90 years since Koberwitz*. Dornach: Verlag am Goetheanum.

IFOAM – Organics International. Dostopno prek: <https://www.ifoam.bio/en/organic-landmarks/definition-organic-agriculture> (3. junij 2017).

IKC UM, Inštitut za kontrolo in certifikacijo Univerze v Mariboru. 2017. *Subjekti v Demeter kontroli*. Maribor: Interno gradivo poslano po elektronski pošti.

Inštitut za trajnostni razvoj. *Varstvo voda in tal ter podnebne spremembe v povezavi z ekološkim kmetijstvom*. Dostopno prek: <https://www.program-podezelja.si/sl/knjiznica/83-varstvo-voda-in-tal-ter-podnebne-spremembe-v-povezavi-z-ekoloskim-kmetijstvom/file> (5. avgust 2017).

Kazalci okolja 2016. Dostopno prek: http://kazalci.arso.gov.si/?data=indicator&ind_id=810 (7. julij 2017).

Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije. Dostopno prek: http://www.kgzs.si/Portals/0/17_5_2017%20skupna%20predstavitev%20Eko%20v%20LJ%20bavec%20standard.pdf (15. julij 2017).

Kmetijsko gozdarski zavod Ljubljana. 2017. *Dovoljene obremenitve kmetijskih površin z dušikom*. Dostopno prek: <http://lj.kgzs.si/Portals/1/TL%20-%20N%20na%20kmetiji.pdf> (28. avgust 2017).

Koesling, Matthias, Ola Flaten in Gudbrand Lien. 2008a. Factors influencing the conversion to organic farming in Norway. *International Journal Agricultural Resources, Governance and Ecology* 7 (1/2): 78–95.

Koesling, Matthias, Ola Flaten in Gudbrand Lien. 2008b. *Structural changes in organic farming in Norway, and farmer's reasons for opting out*. Dostopno prek: <http://www.bioforsk.no/ikbViewer/Content/35956/Koesling%20et%20al%20Bioacademy2008%20Structural%20changes%20in%20organic%20farming%20in%20Norway.pdf> (20. maj 2017).

Kolar Maja. 2016. Nature Is Teaching Us: An Integral Educational Pilot Project Focussing on Biodynamic School Gardens. V *Integral Green Slovenia*, ur. Darja Piciga, Alexander Schieffer in Ronnie Lessem, 196–200. New York: Routledge.

Kon-cert, Inštitut za kontrolo in certifikacijo v kmetijstvu in gozdarstvu Maribor. 2017. *Subjekti v Demeter kontroli*. Maribor: Interno gradivo poslano po elektronski pošti.

Kos, Drago. 2004. Tri ravni trajnostnega razvoja. *Teorija in praksa* 41 (1-2): 332–339.

Lampkin, N. H., B. D. Pearce, A. R. Leake, H. Creissen, C. L. Gerrard, R. Girling, S. Lloyd, S. Padel, J. Smith, L. G. Vieweger in M. S. Wolfe. 2015. *The role of agroecology in sustainable intensification. Report for the land use policy group*. UK: Organic Research Centre, Elm Farm and Game&Wildlife Conservation Trust.

Lamine, Claire in Stephane Bellon. 2008. *Conversion to organic farming: a multidimensional research object at the crossroads of agricultural and social sciences. A review*. Dostopno prek: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00886434/document> (10. april 2017).

Lexicon of food. Dostopno prek: <https://www.lexiconoffood.com/definition/definition-true-cost-accounting-0> (29. avgust 2017).

Mäder, Paul, Andreas Fließbach, David Dubois, Lucie Gunst, Padruot Fries, Urs Niggli. 2002. Soil fertility and biodiversity in organic farming. *Science* 296: 1694–1697.

Matt, Darja, Ewa Rembialkowska, Anne Luik, Elen Peetsmann in Sirli Pehme. 2011. *Quality of Organic vs. Conventional Food and Effects on Health*. Tartu: Estonian University of Life Sciences.

Midmore, Peter, Susanne Padel, Heather McCalman, Jon Isherwood, Susan Fowler in Nic Lampkin. 2001. *Attitudes towards conversion to organic production systems: A study of farmers in England*. Wales: University of Wales.

Miller, Melanie in Matthew J. Mariola. 2009. The discontinuance of environmental technologies in the humid tropics of Costa Rica: Results from a qualitative survey. *Journal of International Agricultural and Extension Education* 16 (1): 31–42.

Niggli, Urs, Heinz Schmid in Andreas Fliessbach. 2008a. *Organic farming and climate change*. Dostopno prek: <http://orgprints.org/13414/3/niggli-etal-2008-itc-climate-change.pdf> (30. Avgust 2017).

Niggli, Urs, Anamarija Slabe, Otto Schmid, Niels Halberg in Marco Schlüter. 2008b. *Vision for an Organic Food and Farming Research Agenda to 2025*. Dostopno prek: <http://tporganics.eu/wp-content/uploads/2016/01/tporganiceu-vision-research-agenda.pdf> (1. marec 2017).

Padel, Susanne. 2001. Conversion to Organic Farming: A Typical Example of the Diffusion of an Innovation? *Sociologia Ruralis* 41 (1): 40–61.

Padel, Susanne. 2008. Values of organic producers converting at different times: results of a focus group study in five European countries. *International Journal of Agricultural Resources, Governance and Ecology* 7 (1/2): 63–77.

Paull, John. 2013. A history of the organic agriculture movement in Australia. V *Organics in the Global Food Chain*, ur. Mascitelli, B. In Lobo, A., 37–61. Australia: Connor Court Publishing.

Paull, John. 2013. A history of the organic agriculture movement in Australia. V *Organics in the Global Food Chain*, ur. Mascitelli, B. In Lobo, A., 241–244. Australia: Connor Court Publishing.

Podmenik, Dane. 2012. *Trendi in perspektive ekološkega kmetijstva s poudarkom na Sloveniji in slovenski Istri*. Ljubljana: Založba Vega.

Pravilnik o ekološki pridelavi in predelavi pridelkov oziroma živil. 2017. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/116188#!/Pravilnik-o-ekoloski-pridelavi-in-predelavi-kmetijskih-pridelkov-oziroma-zivil> (26. junij 2017).

Register kmetijskih gospodarstev. 2017. *Podatki o kmetijah v Sloveniji*. Ljubljana: Interno gradivo poslano po elektronski pošti.

Rigby, D. in D. Cañales. 2001. Organic farming and the sustainability of agricultural systems. *Agricultural Systems* 68: 21–40.

- Rogers, Everett M. 2003. *Diffusion of innovations*. New York: Simon & Schuster Inc.
- Sahm, Henriette, Jörn Sanders, Hiltrud Nieberg, Gesine Behrens, Heike Kuhnert, Renate Strohm in Ulrich Hamm. 2012. Reversion from organic to conventional agriculture: A review. *Renewable Agriculture and Food Systems* 28 (3): 263–275.
- Sekem. Dostopno prek: www.sekem.com (28. avgust 2017).
- Sierra, Luis, Karen Klonsky, Ron Strohlic, Sonja Brodt in Richard Molinar. 2008. *Factor associated with deregistration among organic farmers in California*. California: California Institute for Rural Studies.
- Slabe, Anamarija, Aleš Kuhar, Luka Juvančič, Ariana Lucija Tratar Supan, Barbara Lamčič, Jure Pohar, Maja Gorečan in Urška Kodelja. 2010. *Analiza stanja in potencialov za rast ponudbe ekoloških proizvodov v luči doseganja ciljev Akcijskega načrta za razvoj ekološkega kmetijstva v Sloveniji do leta 2015 – zaključno poročilo*. Dostopno prek: http://www.itr.si/uploads/8I/Ad/8IAdWg566-HffU40Jy1Uaw/Porocilo-CRP-Ekotrg-2010_jav.pdf (25. avgust 2017).
- Svetovna komisija. 1978. *Report of the world commission on environment and Development: Our common future*. Dostopno prek: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (2. september 2017).
- Turinek, Matjaž, S. Grobelnik-Mlakar, M Bavec in F. Bavec. 2009. Biodinamič agriculture research progress and priorities. *Renewable Agriculture and Food Systems* 24(2): 146–154.
- Uredba o zelenem javnem naročanju* (ZJN-2). Ur. l. RS 201/2011. 2011. Dostopno prek: https://www.uradni-list.si/_pdf/2011/Ur/u2011102.pdf (1. september 2017).
- Vartdal, Barbro in Anne-Kristin Løes. 1994. Farmers' approaches to organic farming; motivations, barriers and different strategies. V *Converting to organic agriculture. NJF-report 93, Appendix. Proceedings of NJF seminar 237*, ur. Artur Granstedt in Riitta Koistinen: 48–61. St. Michael: Nordic Association of Agricultural Scientists.
- Vogl, Christian R., Lukas Kilcher in Hanspeter Schmidt. 2005. *Are standards and regulations of organic farming moving away from small farmers' knowledge?* Dostopno prek: <http://orgprints.org/5920/1/Kilcher-2005-standarts-away-farmers.pdf> (25. julij 2017).
- Zavod za razvoj Waldorfskih šol in vrtcev. Dostopno prek: <http://www.waldorf.si/rudolf-steiner/> (28. avgust 2017).

Združenje Demeter Slovenija. 2017a. Dostopno prek: www.demeter.si (28. junij 2017).

Združenje Demeter Slovenija. 2017b. *Demeter organizacije*. Komen: Interno gradivo poslano po elektronski pošti.

Združenje Demeter Slovenija. 2017c. *Poskus s kumarami*. Dostopno prek: http://www.demeter.si/uploads/1/7/6/6/17663141/svitanje_2017_poskus_s_kumarami.pdf (20. avgust 2017).

Prilogi

Priloga A: VPRAŠALNIK O ZNAČILNOSTIH BIODINAMIČNIH KMETIJ V SLOVENIJI

1. STAROST NOSILCA KMETIJSKEGA GOSPODARSTVA (V LETU 2017): _____
2. SPOL NOSILCA KMETIJSKEGA GOSPODARSTVA (obkrožite):
 - a) Ženski
 - b) Moški
3. DOKONČANA IZOBRAZBA NOSILCA KMETIJSKEGA GOSPODARSTVA (Obkrožite vse opravljene stopnje izobrazbe – npr. Osnovna šola, srednja šola ne-kmetijske smeri, univerzitetna izobrazba kmetijske smeri):
 - a) Osnovna šola
 - **KMETIJSKE SMERI:**
 - b) Poklicna šola kmetijske smeri
 - c) Srednja šola kmetijske smeri
 - d) Višja šola kmetijske smeri
 - e) Visoka šola kmetijske smeri
 - f) Univerzitetna izobrazba kmetijske smeri
 - g) Magister kmetijske smeri
 - h) Doktor znanosti kmetijske smeri
 - i) Nacionalna poklicna kvalifikacija

ALI

- **NE-KMETIJSKE SMERI:**
 - j) Poklicna šola ne-kmetijske smeri
 - k) Srednja šola ne-kmetijske smeri
 - l) Višja šola ne-kmetijske smeri
 - m) Visoka šola ne-kmetijske smeri
 - n) Univerzitetna izobrazba ne-kmetijske smeri
 - o) Magister ne-kmetijske smeri
 - p) Doktor znanosti ne-kmetijske smeri
4. TRENUTNI STATUS NOSILCA KMETIJSKEGA GOSPODARSTVA (OBKROŽITE):
 - a) Študent
 - b) Zaposlen za polni delovni čas (izven kmetije)
 - c) Zaposlen za polni delovni čas na kmetiji
 - d) Zaposlen za polovični delovni čas (izven kmetije)
 - e) Zaposlen za polovični delovni čas (na kmetiji)
 - f) Samozaposlen
 - g) Upokojenec
 - h) Brezposeln
 - i) Drugo (navedite): _____

Na vprašanja, ki sledijo, naj odgovarja (neformalni) VODJA kmetije.

Vodja biodinamične kmetije je tista oseba, ki se največ ukvarja z biodinamičnim kmetovanjem, na kmetiji najpogosteje organizira delo, največkrat sprejema odločitve o pridelavi/predelavi in je na splošno najbolj aktivna na področju biodinamike (se udeležuje predavanj, seminarjev). Nosilec kmetijskega gospodarstva ni nujno tudi vodja kmetije.

Če je nosilec kmetijskega gospodarstva tudi VODJA kmetije, lahko vprašanja 5. do 7. izpustite in nadaljujete pri 9. vprašanju.

5. STAROST VODJE KMETIJE (V LETU 2017): _____

6. SPOL VODJE KMETIJE (obkrožite):

- a) Ženski
- b) Moški

7. DOKONČANA IZOBRAZBA VODJE KMETIJE (OBKROŽITE vse opravljene stopnje izobrazbe – npr. Osnovna šola, srednja šola ne-kmetijske smeri, univerzitetna izobrazba kmetijske smeri):

a) Osnovna šola

• **KMETIJSKE SMERI:**

- b) Poklicna šola kmetijske smeri
- c) Srednja šola kmetijske smeri
- d) Višja šola kmetijske smeri
- e) Visoka šola kmetijske smeri
- f) Univerzitetna izobrazba kmetijske smeri
- g) Magister kmetijske smeri
- h) Doktor znanosti kmetijske smeri
- i) Nacionalna poklicna kvalifikacija

ALI

• **NE-KMETIJSKE SMERI:**

- j) Poklicna šola ne-kmetijske smeri
- k) Srednja šola ne-kmetijske smeri
- l) Višja šola ne-kmetijske smeri
- m) Visoka šola ne-kmetijske smeri
- n) Univerzitetna izobrazba ne-kmetijske smeri
- o) Magister ne-kmetijske smeri
- p) Doktor znanosti ne-kmetijske smeri

8. TRENUTNI STATUS VODJE KMETIJE (OBKROŽITE):

- a) Študent
- b) Zaposlen za polni delovni čas (izven kmetije)
- c) Zaposlen za polni delovni čas na kmetiji
- d) Zaposlen za polovični delovni čas (izven kmetije)
- e) Zaposlen za polovični delovni čas (na kmetiji)
- f) Samozaposlen
- g) Upokojenec
- h) Brezposeln
- i) Drugo (navedite): _____

9. ŠTEVILO ČLANOV GOSPODINJSTVA: _____

10. KDO DELA NA KMETIJI? (Obkrožite, možnih več odgovorov)

- a) Partner/ka
- b) Starši
- c) Otroci
- d) Sorodniki
- e) Prijatelji
- f) Zaposleni (Število: _____)
- g) Honorarni delavci (Število: _____)
- h) Prostovoljci iz Slovenije (okvirno število na leto: _____)
- i) Prostovoljci iz tujine (okvirno število na leto: _____)
- j) Drugo (navedite): _____

11. V KATERI REGIJI LEŽI VAŠA KMETIJA?

- a) Pomurska
- b) Podravska
- c) Koroška
- d) Savinjska
- e) Zasavska
- f) Spodnjeposavska
- g) Jugovzhodna Slovenija
- h) Osrednjeslovenska
- i) Gorenjska
- j) Notranjsko-kraška
- k) Goriška
- l) Obalno-kraška

12. VRSTA KMETIJE GLEDE NA GEOGRAFSKE IN RASTNE RAZMERE

(Obkrožite)

- a) Ravninska
- b) Gričevnata
- c) Hribovska
- d) Gorsko-višinska

13. RABA POVRŠIN NA KMETIJI (Dopolnite)

RABA POVRŠIN	POVRŠINA (ha)
Travniki in pašniki	
Zelenjava	
Poljščine	(od tega _____ ha žit)
Sadovnjak	
Rastlinjaki	
Vinograd	
Oljčnik	
Gozd	
Drugo:	
SKUPAJ POVRŠINE (velikost kmetije)	

14. KAJ PRIDELUJETE?

OBKROŽITE TISTE KULTURE, KJER SE OBIČAJNO POJAVLJAJO VSAJ MINIMALNI **TRŽNI VIŠKI** (več kot potrebujete za samooskrbo). V prosta polja lahko dopolnite manjkajoče kulture, ki jih pridelujete.

ŽITA					
Pira	Pšenica	Enozrnica	Rž	Ječmen	Ajda
Proso	Oves	Koruza	Tritikala	Sirek	
Dopolnite!					

TRŽNI VIŠKI. Obkrožite! V prosta polja dopolnite manjkajoče kulture, ki jih pridelujete.

POLJŠČINE					
Krompir	Oljna ogrščica	Oljna repica	Konoplja	Buče (pridelava semena)	Lan
Soja	Čičerika				
Dopolnite!					

TRŽNI VIŠKI. Obkrožite! V prosta polja dopolnite manjkajoče kulture, ki jih pridelujete.

ZELENJAVA					
Korenje	Rdeča pesa	Zelje	Repa	Koleraba	Peteršilj
Čebula	Česen	Grah	Fižol	Por	
Zelena	Šparglji	Paradižnik	Paprika	Bučke	Buče (jedilne)
Kumare	Solata	Blitva	Špinača	Cvetača	Brokoli
Koromač	Ohrovt	Brstični ohrovt	Bob	Redkev	Sladki krompir
Dopolnite!					

TRŽNI VIŠKI. Obkrožite! V prosta polja dopolnite manjkajoče kulture, ki jih pridelujete.

SADJE					
Jabolka	Hruške	Grozdje	Češnje	Jagode	Breskve
Slive	Kutine	Kaki	Kivi	Fige	
Maline	Ribez	Robide	Borovnice	Am.borovnice	Kosmulje
Nešplje	Aronija	Goji jagode	Marellice		
Dopolnite!					

TRŽNI VIŠKI. Obkrožite! V prosta polja dopolnite manjkajoče kulture, ki jih pridelujete.

Ostalo					
Lešniki	Orehi	Zdravilne rastline	Aromatične rastline (začimbe)		
Dopolnite!					

15. ŽIVALI NA KMETIJI

a) Nimamo živali

b) Navedite število in vrsto živali.

VRSTA	Število
Govedo	
Prašiči	
Konji	
Ovce	
Koze	
Oslj	
Jeleni	
Kunci	
Kokoši	
Ostala perutnina	
Čebelje družine (panji)	
Drugo (navedite):	

16. IMATE NA KMETIJI REGISTRIRANO DOPOLNILNO DEJAVNOST?

- a) Da, od leta _____
- b) Ne
- c) Ne, a načrtujemo v prihodnosti

17. KAKŠNO VRSTO PREDELAVE NA KMETIJI IZVAJATE – PROIZVODI ZA TRŽNE NAMENE (ne le za samooskrbo)?

- a) Ne izvajamo predelave
- b) Mletje žit
- c) Peka kruha in peciva
- d) Izdelava testenin
- e) Predelava zelenjave
- f) Predelava sadja
- g) Predelava v alkoholne pijače – vino
- h) Predelava v alkoholne pijače – žganje
- i) Predelava v alkoholne pijače – pivo
- j) Stiskanje olj
- k) Sušenje zelišč in aromatičnih rastlin
- l) Predelava mleka
- m) Predelava mesa
- n) Vzreja in predelava vodnih organizmov
- o) Predelava gozdnih lesnih sortimentov
- p) Drugo (navedite): _____

18. DRUGE TRŽNE DEJAVNOSTI NA KMETIJI

- a) Turizem na kmetiji (izletniška kmetija, vinotoč, osmica ali turistična kmetija z nastanitvijo)
- b) Priložnostni gleda kmetije za vrtce in šole
- c) Priložnostni ogledi kmetije za zaključene skupine
- d) Storitve s kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo in opremo, zakol živali in druge storitve
- e) Dejavnost, povezana s tradicionalnimi znanji na kmetiji, storitvami oziroma izdelki
- f) Svetovanje in usposabljanje v zvezi s kmetijsko, gozdarsko in dopolnilno dejavnostjo
- g) Dopolnilna dejavnost prodaja kmetijskih pridelkov in izdelkov s kmetij
- h) Predelava rastlinskih odpadkov ter proizvodnja in prodaja energije iz obnovljivih virov
- i) Nič od naštetega
- j) Drugo (navedite): _____

19. NAČIN TRŽENJA (obkrožite, možnih več odgovorov):

I) Na kmetiji

II) Prek spleta (lastna spletna stran, lastna spletna trgovina)

III) Na tržnici (v sezoni):

- a) 1-2 krat tedensko
- b) Več kot 3 krat tedensko
- c) 1-2 krat mesečno
- d) Več kot 3 krat mesečno
- e) Do 10 krat letno
- f) Več kot 10 krat letno
- g) Samo občasno na sejmih
- h) Drugo (navedite): _____

IV) Tedenska košarica/zaboječek (partnersko kmetovanje):

- a) Običajno nekaj mesecev letno
- b) Običajno celo leto

V) Prek posrednikov (možnih več odgovorov):

- a) Trgovina
- b) Spletna trgovina
- c) Skupnostno naročanje
- d) Kmetijska zadruga
- e) Druge kmetije
- f) V tedenskih zaboječkih skupaj s pridelki drugih kmetij
- g) Gostinski lokali in distributerji
- h) Drugo (navedite): _____

VI) Javni zavodi: vrtci, šole, domovi za ostarele ipd.

VII) Drugo (navedite): _____

20. KATERIH NAČINOV TRŽENJA SE NAJVEČ POSLUŽUJETE (navedite)?

21. LETO VKLJUČITVE V BIODINAMIČNO DRUŠTVO³²: _____

22. AKTIVNOST V BIODINAMIČNEM DRUŠTVU:

- a) Neaktiven/a
- b) Manj aktiven/a
- c) Aktiven/a
- d) Zelo aktiven/a

³² Biodinamična društva: Ajda Dolenjska, Ajda Domžale, Ajda Istra, Ajda Gorenjska, Ajda Goriška, Ajda Koroška, Ajda Posavje, Ajda Posočje, Ajda Sostro, Ajda Štajerska, Ajda Vrzdenc, Biodinamiki Notranjska, Biodinamiki Podravje, Biodinamiki Pomurje, Društvo Lan Bela krajina, Sadjarsko društvo Borovnica

23. TRENUTNA FUNKCIJA V BIODINAMIČNEM DRUŠTVU

- a) Nimam določene funkcije
- b) Član/-ica upravnega odbora
- c) Podpredsednik/-ica
- d) Predsednik/-ica

24. LETO VKLJUČITVE V EKOLOŠKO KONTROLO: _____

25. LETO VKLJUČITVE V DEMETER KONTROLO: _____

26. IZDELAVA BIODINAMIČNIH PREPARATOV (obkrožite):

- a) Skupaj v biodinamičnem društvu
- b) Skupaj s posameznimi biodinamiki
- c) Sam/a, na kmetiji
- d) Kupim
- e) Drugo (navedite): _____

27. NA KAKŠEN NAČIN PRIDOBIVATE INFORMACIJE IN KMETIJSKO ZNANJE PRI BIOLOŠKO DINAMIČNI METODI KMETOVANJA (obkrožite, možnih več odgovorov)

- a) Prebiram društvena glasila ali domačo literaturo o biodinamiki
- b) Prebiram tujo literaturo o biodinamiki
- c) Spremljam spletno stran www.demeter.si
- d) Spremljam tuje spletne strani na temo biodinamike in Demeter blagovne znamke
- e) Udeležujem se predavanj in seminarjev, ki jih organizirajo biodinamična društva
- f) Udeležujem se predavanj in seminarjev, ki jih organizira Združenje Demeter Slovenija
- g) Na srečanjih kmetov Združenja Demeter Slovenija
- h) Na ekskurzijah po biodinamičnih kmetijah v Sloveniji
- i) Na ekskurzijah po biodinamičnih kmetijah v tujini
- j) Neformalno, z druženjem in izmenjavo izkušenj z drugimi biodinamiki
- k) Drugo (navedite): _____

Za vaš čas se vam najlepše zahvaljujem!

Andreja Videmšek

Priloga B: INTERVJU Z BIODINAMIČNIMI KMETI

Pozdravljeni! Hvala, ker ste privolili v sodelovanje v intervjuju. Za začetek bi vas prosila za kratek življenjepis s poudarkom na kmetovanju.

KMETOVANJE

Ste kmetijo podedovali ali kupili?

Od katerega leta se ukvarjate s kmetovanjem?

Je kmetovanje vaša primarna dejavnost? (Koliko časa?)

Hodite oz. ste hodili v službo? Vaš partner/ica?

Kdo dela na kmetiji? Imate koga zaposlenega? (Honorarno?)

Kako ste pridobili znanje o kmetovanju?

S čim se ukvarjate na kmetiji, kaj pridelujete? Se že ves čas ukvarjate s tem, ali se je kmetija spremenila v svoji usmeritvi? Npr. v primerjavi s starši, pred ekološko kontrolo, v biodinamiki.

Je bila vaša kmetija prej (v konvencionali) intenzivna/tržno usmerjena?

EKOLOŠKO KMETOVANJE

Kdaj ste začeli razmišljati o ekološkem kmetovanju? Kaj vas je spodbudilo?

Kaj vas je najbolj odvrnilo od konvencionalnega kmetovanja?

Kdaj ste se odločili za ekološko kmetovanje? Ste se takoj odločili za prijavo v kontrolo?

(Zakaj je trajalo toliko časa? Kaj vas je odvrčalo?) Leto prijave v eko kontrolo: _____

Kateri so bili dejavniki, ki so vplivali na vašo odločitev za ekološko kmetovanje?

Ste opazili kakšne takojšnje spremembe? Na polju, pri strankah?

Ste imeli kakšne težave?

Kje ste iskali informacije? Kakšna je bila vloga formalnih institucij (npr. kmetijski svetovalci, kmetijska šola)?

Ali živite skupaj s starši? So bili v času začetka s preusmeritvijo aktivni tudi starši? Kako so sprejeli ekološko kmetovanje? Kako so sprejeli otroci?

Kako so vašo odločitev sprejeli domači? So vas podpirali ali odvrčali od preusmeritve?

Kakšna je bila reakcija širše okolice? Drugih kmetov (konvencionalnih)?

BIODINAMIKA

Kje in kdaj ste prvič slišali za biodinamiko?

Kaj vas je najbolj pritegnilo?

Kateri so bili dejavniki, ki so vplivali na vašo odločitev za biodinamično kmetovanje?

Kateri so ljudje, ki so na vašo odločitev za biodinamično kmetovanje najbolj vplivali?

Kako so vašo odločitev za biodinamično kmetovanje in prijavo v Demeter kontrolo sprejeli vaši starši, domači, okolica?

Kako gledajo na to danes?

Kje ste iskali informacije o biodinamičnem kmetovanju? Kje jih iščete danes?

VLOGA BIODINAMIČNEGA DRUŠTVA

Kakšno vlogo je imelo društvo pri vaših odločitvah?

Kdaj ste se včlanili v društvo?

Ste imeli mentorja na začetku? Kakšen se vam zdi pomen mentorstva?

Kako aktivni ste v biodinamičnem društvu? Kakšno vlogo/položaj imate v društvu?

Ali še sodelujete z biodinamičnim društvom? Na kakšen način? Se je to sodelovanje tekom let kaj spremenilo? Ali katere od društvenih aktivnosti potekajo na vaši kmetiji?

Se udeležujete skupinske priprave biodinamičnih preparatov? Ali jih pripravljate sami/z drugimi posamezniki? (Katere biodinamične preparate?)

DEMETER KONTROLA

Ste biodinamiko najprej preizkusili v praksi ali ste se takoj odločili za Demeter kontrolo?

Kdaj ste se odločili vključiti v Demeter kontrolo?

(Zakaj se niste že prej odločili za Demeter kontrolo? Kaj vas je zadrževalo? Kateri je bil prelomni trenutek/dogodek?)

Je kakšna oseba, ki vas je spodbujala k prijavi v Demeter kontrolo?

Kako je potekala vaša preusmeritev? Katerim pogojem je bilo najtežje zadostiti?

Kaj se je spremenilo, odkar ste biodinamična kmetija?

Sta se pridelava in način dela na vaši kmetiji kaj spremenila (npr. v primerjavi z delom vaših staršev, ko ste bili konvencionalni, ekološki in sedaj Demeter)?

Kako ste zadovoljni s podporo države? Kakšen pomen imajo za vas subvencije?

Ekonomski dejavnik:

So stroški višji/nizji (v primerjavi s konvencionalnim, ekološkim)?

So prihodki višji/nizji (v primerjavi s konvencionalnim, ekološkim)?

Se je cena s pridobitvijo blagovne znamke Demeter kaj spremenila?

BLAGOVNA ZNAMKA DEMETER

Kaj vam pomeni blagovna znamka Demeter?

Se vam zdi, da ljudje dovolj poznaj blagovno znamko Demeter?

Kako zaznavate povpraševanje po Demeter proizvodih? Možnosti za izvoz?

Kateri so največji izzivi, s katerimi se srečujete? Kje bi potrebovali strokovno pomoč?

NAČIN TRŽENJA

Kakšne vrste predelavo prakticirate na vaši kmetiji? Imate registrirano dopolnilno dejavnost?

Na kakšen način tržite vaše pridelke (na tržnici, zaboječki, splet, doma, izvoz)?

Kdo so vaše stranke? Odnos s strankami?

So se načini trženja kaj spremenili (v konvencionalnem, ekološkem, biodinamičnem kmetovanju)?

Kako promovirate svojo kmetijo?

SODELOVANJE Z DRUGIMI BIODINAMIČNIMI KMETI

Je v vaši bližini kakšna ekološka in biodinamična kmetija? Se povezujete?

Ali si izmenjujete izkušnje in ideje z drugimi kmeti, člani društva?

Sodelujete tudi z drugimi biodinamičnimi kmeti? Na kakšen način?

Ste tudi član Združenja Demeter Slovenija. Se udeležujete srečanj kmetov/predavanj in seminarjev, ki jih organizira ZDS? (Zakaj ne?)

Ste član/ica še katerih drugih društev, povezanih s kmetovanjem?

Se udeležujete ogledov biodinamičnih kmetij v Sloveniji/tujini?

PRIHODNOST

Imate načrte za širitev oz. dopolnilne dejavnosti?

Kakšni so vaši načrti? Imate naslednika? Bodo otroci nadaljevali s to dejavnostjo?

Kako oni dojemajo biodinamiko? Se udeležujejo dogodkov, aktivnosti?

Česa si želite v biodinamičnem gibanju v Sloveniji? V biodinamičnem društvu? V Združenju?

Kaj pogrešate? Kaj predlagate?

Najlepša hvala za vaš čas in informacije, ki ste jih delili z mano.